

DIJALOG S POVODOM

4

2012 No 004

NATALIE ZEMON DAVIS

NIKOLINA I FILIP ŠIMETIN ŠEGVIĆ

FILOZOFSKI FAKULTET SVEUČILIŠTA U ZAGREBU
CENTAR ZA KOMPARATIVNOHISTORIJSKE I INTERKULTURNE STUDIJE

Natalie Zemon Davis

Nikolina i Filip Šimetin Šegvić

DIJALOG S POVODOM 4

Putujući između centra i margina

Razgovor s engleskog preveli
Tomislav Brandolica, Marko Lovrić

Članke s engleskog preveli
Tomislav Brandolica, Marko Lovrić
Marija Marčetić, Zlatko Smetiško

FILOZOFSKI FAKULTET SVEUČILIŠTA U ZAGREBU

Centar za komparativnohistorijske i interkulturne studije

Znanstveni projekt "Triplex Confinium: hrvatska višegraničja u
euromediteranskom kontekstu"

FF Press

Zagreb, 2012.

Dijalog s Natalie Zemon Davis

Natalie Zemon Davis (r. 1928.), povjesničarka neiscrpne inspiracije, dje luje uvijek otvorena, spremna na razgovor. Unatoč brojnim intervjuiima,¹ profesorica Davis uvijek iznova izaziva potrebu za dijalogom, potiče nova pitanja, nove reakcije. Samo *Povratak Martina Guerrea* (prvi put objavljen 1983., hrvatsko izdanje 2001.), iako ni u kojem slučaju ne definira čitav njen opus, vrlo jasno oslikava kompleksnost i brojne mogućnosti njenog stvaralaštva. Bliska je i surađuje s brojnim svjetskim povjesničarima te napose s povjesničarima suradnicima časopisa *Annales* ili *Past & Present*, vodećim svjetskim antropolozima i etnolozima, povjesničarima književnosti, filmskim redateljima, a opet je sasvim individualna, s prepoznatljivim vlastitim stilom u svakom njenom radu. Bez obzira na epohu i područje, Natalie Zemon Davis nastavlja propitivati raznolike probleme historiografije na sebi svojstven način. Njezina historiografska praksa bliska je filmu po nevjerljivoj živopisnosti: njezina je imaginacija aktivno uključena u historiografsku produkciju, a ona je kao autor, narator i povjesničar u dijalušu sa svojim akterima. Kao što je sama u jednom intervjuu rekla: „Često mislim na ljude o kojima pišem dok čitam vlastite riječi i pritom pokušavam odgonetnuti što bi oni o tome rekli i što bi osjećali prema tome.“²

A dotaknula se brojnih ljudi i njihovih priča te još uvijek neumorno radi na novima. Opus Natalie Zemon Davis je specifičan i izrazito je zanimljivo promatrati na koji način slijedi ili pokreće promjene u modernoj historiografiji. Rodna povijest, društvena povijest, historijska antropologija, kulturni i lingvistički obrat – sve to poprima novo značenje u radovima Natalie Zemon Davis, jer nijedna od tih karakteristika se nije našla u njenim djelima

¹ Maria Lúcia G. Pallares-Burke, *The New History: Confessions and Conversations* (Cambridge: Polity Press, 2002.), Natalie Zemon Davis, *A Passion for History. Conversations with Denis Crouzet* (Truman State University Press, 2010.) i mnogi drugi. U Hrvatskoj je prvi put objavljen razgovor s Natalie Zemon Davis 2002. godine u *Jutarnjem listu*, 10. kolovoza, koji je zatim revidiran za interesantnu knjigu razgovora, koje je provodila Andrea Feldman: *Povjesno gledamo. Razgovori s povjesničarima*, Zagreb: Antibarbarus, 2007.

² Maria Lúcia G. Pallares-Burke, *The New History: Confessions and Conversations* (Cambridge: Polity Press, 2002.), 75.

zato jer je tada bila „u modi“. O tome ponajbolje svjedoči trenutak kada odbija objaviti članak u časopisu *Past & Present*, kao i kada ne prihvata da ju se naziva postmodernom povjesničarkom. Dakle, Natalie Zemon Davis uvijek u prvi plan stavlja temu koju istražuje i oko nje gradi sustav istraživanja ne razmišljajući samo unutar čvrsto određenih okvira kojima teže neki teoretičari historiografije. Upravo zato ju je teško uvrstiti u određenu grupu povjesničara ili škola, iako se ponekad čini da pripada baš rodnoj povijesti ili grupi oko časopisa *Past & Present* ili pak onoj oko francuskih *Annales*. No, ni ona sama ne voli te kategorizacije.

Natalie Davis je u svojim istraživanjima opsežna i temeljita, no pritom nikada ograničena. Iako najčešće usmjerena na ranonovovjekovno razdoblje i u vremenima kada je istraživanje tog područja bilo i najmanje i najviše aktualno, njezini interesi nisu jednosmjerni. Odbacivši tradicionalnu perspektivu ranog novog vijeka kao doba tranzicije, u nekoliko radova i eseja, obliku koji je pristupu Natalie Zemon Davis posebno prikladan,³ postigla je da njena istraživanja jasno ukazuju na kontinuitete i diskontinuitete određenog razdoblja, prateći karakteristične pojave u društvu.⁴ Njezino zanimanje za kulturu ranonovovjekovnog perioda treba shvatiti u najširem mogućem smislu, obuhvaćajući velik broj aspekata, proučavajući probleme koji se nižu, spajajući različite segmente: vjerska se povijest za nju primjerice odražava u kulturi, jednakako kako se i kultura odražava u vjerskoj povijesti. Suodnosi različitih aspekata prate je kroz veliki dio karijere. Još jedna bitna odlika individualnosti Natalie Zemon Davis je i njena teorijska neograničenost, koja joj omogućava otkrivanje raznih novih aspekata povijesti. Zemon Davis pristaje tako uz Haydena Whitea, Rolanda Barthesa, Paula Ricoeura, i Lionel Gossmana kada kao povjesničarka želi ukazati i na fikcionalnu vrijednost dokumenata, dakle upravo ono što je učila da ne treba činiti ili treba izbjegavati, ostajući ipak vjerna svome povjesničarskom zanatu.⁵ Iako

³ Maria Lúcia G. Pallares-Burke, *The New History: Confessions and Conversations* (Cambridge: Polity Press, 2002.), 59-60.

⁴ Barbara D. Diefendorf, Carla Hesse, „Introduction: Culture and Identity“, u: *Culture and Identity in Early Modern Europe (1500-1800): Essays in Honor of Natalie Zemon Davis*, ur. Barbara D. Diefendorf i Carla Hesse (University of Michigan Press, 1993.), 14.

⁵ Natalie Zemon Davis, *Fiction in the Archives: Pardon Tales and Their Tellers in Sixteenth-Century France* (Stanford University Press, 1987.), 3.

Natalie Davis u *Martinu Guerrei* postavlja pitanja s feminističkog aspekta, ona pritom nikako ne zanemaruje i ostale aspekte koje istražuje klasičan povjesničar.⁶ Zbog toga je interdisciplinarnost gotovo pa nužnost u njenim djelima. Tako je Natalie Zemon Davis bila u stanju shvatiti i prihvati film kao medij povijesti kroz koji se pak propituju i pronalaze drugačiji, različiti zaključci. Pronašavši priču o Martinu Guerreu koja je po svojoj radnji bila prikladna i kao filmski predložak, Natalie Davis je pokušala i na taj način ostvariti komunikaciju s čitateljima, odnosno gledateljima. Njezina uključenost u taj projekt ukazala je na sve mogućnosti, ali i ograničenosti, s jedne strane suradnje povjesničara i filmskih stvaratelja, a s druge filma kao povjesnog posrednika. No, ta iskustva samo su potakla Natalie Davis na daljnje bavljenje filmom kao medijem povijesti, upozoravajući da je film tek vrlo mlada umjetnost u odnosu na historiografiju pa još postoji dovoljno prostora za daljnji razvoj tog odnosa.⁷

Istovremeno, iskrenost, veselje i zadovoljstvo u onome što radi, obilježavaju karakter Natalie Zemon Davis i kao povjesničarke i kao osobe. Razgovor s Natalie Davis zato je vrlo bitan i za hrvatsku historiografiju upravo u današnje vrijeme: pokazuje kako povijest može biti poveznica različitih pristupa i ciljeva istraživanja i kamo se izvorno samostalne grane znanosti mogu razvijati. Istraživanja Natalie Zemon Davis pokazuju kako je unatoč specifičnim uvjetima jedne povjesne okoline moguće ranonovovjekovne studije provoditi na različitim područjima, od Francuske, preko Italije, muslimanskog svijeta pa do Kariba. Njezino shvaćanje povijesti, odnosno lokalne i opće povijesti, pruža tako dobar primjer mogućnosti i mogućih postignuća ranonovovjekovnih tema u hrvatskoj povijesti.

Zbog svega toga Natalie Zemon Davis je neiscrpni izvor i inspiracija u promišljanju pristupa povijesti, a autentičnost njenog pristupa, uz njena djela, najlakše se otkriva u uvijek neposrednom razgovoru. Stoga nam je

⁶ Allan Megill, „What is Distinctive in Modern Historiography?“ u: *The Many Faces of Clio: Cross-cultural Approaches to Historiography. Essays in Honor of Georg G. Iggers*, ur. Edward Wang, Franz L. Fillafer (Berghahn Books, 2007.), 37-38.

⁷ Natalie Zemon Davis, *Slaves on Screen: Film and Historical Vision* (Harvard University Press, 2002.), 5. Iskustvo povjesničara s filmom i filmskim stvaraštvom u hrvatskoj historiografiji postoji naročito primjerice preko ekrанизacije velike ranonovovjekovne teme seljačke bune u filmu *Seljačka buna 1573* na kojoj je sudjelovao povjesničar Josip Adamček.

posebno draga da u 4. svesku serije *Dijalog s povodom* predstavljamo upravo Natalie Zemon Davis – povjesničarku pomalo nepravedno zanemarenu u hrvatskoj javnosti. Uz ovo izdanje, ukazala se potreba uvrstiti dva njezina vrlo različita članka i u vremenskom (jedan objavljen 1990. godine, a drugi 2011.) i u koncepcijskom smislu, kako bi se prezentirali različiti autoričini interesi i pristupi koji su vidljivi i kroz čitav razgovor.

Razgovor s Natalie Zemon Davis ostvaren je u Budimpešti 17. studenog 2010. godine, dan nakon što je profesorica Davis održala godišnje predavanje na CEU-u u sklopu „Natalie Zemon Davis Annual Lecture Series“. Obavili smo ga nas dvoje, a u pripremi nam je pomogao i kolega Vedran Duančić, kojemu se zahvaljujemo na ugodnoj suradnji tijekom boravka u Budimpešti. Na hrvatski jezik su ovaj dijalog s engleskog preveli Tomislav Brandolić i Marko Lovrić, kojima se posebno zahvaljujemo. Jednako smo zahvalni i prevoditeljima članaka Mariji Marčetić, Zlatku Smetišku, te još jednom Marku Lovriću i Tomislavu Brandolici. Ističemo važan doprinos kvaliteti ovog izdanja prof. dr. Mirjane Gross, koja nas je zadužila svojim savjetima i stručnom redakturom hrvatskog prijevoda. U korekturi nam je isto tako važna pomoć asistenta na Odsjeku za povijest Branimira Jankovića i člana Redakcije *Historijskog zbornika*. Inicijalna podrška i savjeti prof. dr. Drage Roksandića, kao i njegova spremnost da i ovaj rukopis, kao izdanje njegova znanstvenog projekta “Triplex Confinium”, bude uvršten u akademsku seriju *Dijalozi s povodom* te da osigura potrebna financijska sredstva za njegovo tiskanje od početka su nam bili važan poticaj u radu. Zahvalnost dugujemo svojim obiteljima i mnogima drugima koji su nas na razne načine podržavali u ovome kreativnom, ali i zahtjevnom izazovu.

U Zagrebu, 20. listopada 2011.

Nikolina i Filip Šimetin Šegvić

DIJALOG S POVODOM

PUTUJUĆI IZMEĐU CENTRA I MARGINA

Karijera i politički angažman

But life is long. And it is the long run that balances the short flare of interest and passion. (Sylvia Plath)

ŠIMETIN ŠEGVIĆ: Kako ste, i kada, odlučili posvetiti svoju karijeru i život istraživanju prošloga? U jednom ste trenutku razmišljali o tome da stvarate dokumentarne filmove.

NZD: Za proučavanje prošlosti zainteresirala sam se već dok sam pohađala srednju školu, svoj licej. Već tada ta me tematika fascinirala. Ali, tada je to bio samo interes. Mislim da sam se u to posve upustila na sveučilištu, gdje sam voljela slušati predavanja iz povijesti. Tada sam odlučila da će krenuti na diplomski studij povijesti. Smatrala sam kako povijest ne pruža samo golemo intelektualno zadovoljstvo, već da je i izrazito važna za razumijevanje svijeta u kojem živimo, kao i za formiranje političke svijesti. Znači, radilo se o dvije stvari: o intelektualnom i političkom užitku. Ali ne o političkom u uskom smislu, već o društvenom i političkom važnim za promatranje današnjeg svijeta.

Pitali ste me o dokumentarnim filmovima. Kao apsolventica bila sam jako zainteresirana za dokumentarni film, kao načinu opisivanja. Nisam gledala povjesne dokumentarce, ali sam vidjela neke vrlo zanimljive etnografske dokumentarce nastale 1930-ih i ranih 1940-ih godina i, što je smiješno, nisam smatrala kako je to u suprotnosti s mojim namjerama da postanem povjesničarka. Mislim da nisam baš o tome jasno razmislila. Bilo je to pri kraju moga preddiplomskog studija, baš kada sam upisala diplomski studij, i nisam sasvim dobro razmislila o tome hoće li moja želja da budem redateljica dokumentarnih filmova biti u suprotnosti sa mnom kao povjesničarkom. Samo sam znala da me zanimalo film. Međutim, pošto nisam uspjela naći posao na snimanjima dokumentarnih filmova, trebala sam se školovati, učiti o snimanju filmova. Ali tada nije bilo dobro afirmiranih filmskih škola. Mislim, sada postoje škole, vjerojatno i u Zagrebu, u kojima možete učiti o procesu snimanja filmova ili možete samo snimati s digitalnim kamerama. Tada je bilo malo mjesta u kojima se to moglo učiti, možda ih je bilo u Los

Angelesu. Pošto nisam mogla dobiti posao na kojem bih učila o snimanju dokumentarnih filmova, jednostavno sam to gurnula u stranu. Tada, kao apsolventica, već sam se bila udala, a moj suprug je trebao postati sveučilišni nastavnik. Iz tog sam razloga donijela odluku o nastavku bavljenja poviješću i to više tradicionalnim putem, predavanjem, a zatim pisanjem.

ŠIMETIN ŠEGVIĆ: Vi ste na Smith Collegeu studirali englesku, francusku i rusku književnost. Kakav je Vaš odnos prema književnosti općenito? U Vašim radovima često se služite primjerima ili situacijama iz književnosti kako biste poduprli neke teze – radi li se dakle o nadopuni arhivskim izvorima ili su oni za Vas nešto više?

NZD: Voljela sam ta predavanja o književnosti, još od srednje škole. Zanimalo su me usporedbe. Čak sam pohađala tečaj njemačke književnosti, ali u prijevodu, jer tada nisam znala čitati ni njemački ni ruski. Književnost ima neovisno postojanje u mom životu, kao jedan drugi način otkrivanja onoga što jesmo kao ljudska bića i načina na koji živimo. Odvojeno i od mog odnosa prema povjesničarskom radu; uvijek čitam neki roman koji je ponekad vezan uz ono što činim u svom znanstvenom radu. Kada sam pisala svoju posljednju knjigu, o al-Hasanu, poznatom pod imenom Leo Africanus, čitala sam romane prevedene s arapskog. Čak i kada nisu imali nikakve veze s čovjekom o kojem sam pisala, jednostavno sam željela istražiti svoje razumijevanje tradicije arapskih tekstova. Bilo je to intelektualno zadovoljstvo. U tome se nalazi moj kontinuirani interes za književnost. Za značenje mog povjesnog rada, rekla bih da je riječ o nečemu mnogo značajnijem od potpore arhivskim izvorima. Promatram književno djelo kao dodatak iz određenog vremena, kao dodatni izvorni materijal. Ne doživljavam to u smislu da je arhivski materijal na prvom mjestu, a da književnost služi kao usputna pomoć. Književna djela shvaćam kao izvore koji nam pomažu u razumijevanju oblika ponašanja, osjećanja i shvaćanja. Svaki se mora shvatiti svojim vlastitim pravilima, jer neka pravila književnosti nisu ista kao ona koje treba koristiti u arhivima. Stoga, tražim mjesta njihova križanja. Štoviše, te sam sličnosti izložila u jednoj od svojih knjiga, *Fiction in the Archives*. U smislu traganja za modusima pripovijedanja koji su vidljivi u arhivskim materijalima, u ovom slučaju u sudskim zapisima. Ovaj pristup sastavljanja

i spajanja izvora, a ne samo korištenja književnosti radi sadržaja, nego zbog njene narativne forme, postao je izrazito važan već kada sam radila na svojoj knjizi *The Return of Martin Guerre (Povratak Martina Guerrea)*. U ovom slučaju moralna sam već razmisliti o tome kako bi moje pripovijedanje *povjesničarske* priče na kinematografski način utjecalo na samu priču. Znači, već sam razmišljala o narativnim načinima, a ne samo o sadržaju. Na knjizi sam radila istovremeno kada i na filmu, te sam bila izrazito željna pronaći nove izvore, uz zapise sa suđenja i arhivske materijale iz Artigata. Shvatila sam kako u knjizi koju je sudac napisao o suđenju, te pamfletu mladog odvjetnika koji je svjedočio procesu nisam imala samo puno detalja koje sam mogla povezati s arhivskim sudačkim zapisima, već i oblik naracije, način pripovijedanja priče. Navođenjem poveznica s pričom ostvarila sam mogućnost razumijevanja sučeva svijeta koji je išao iznad onoga što je govorio o suđenju. To je postalo još jedan način spajanja književnosti i arhivskih materijala, ali s vlastitom vrijednosti.

ŠIMETIN ŠEGVIĆ: Osobe koje poznaju Vašu biografiju mogu zaključiti da ste se s brojnim problemima koje proučavate u Vašim djelima susretali tokom vlastitog života. U kojoj su mjeri rasizam, potisnutost žene i politička nedemokratičnost u Sjedinjenim Državama odnosno rodnom Detroitu utjecali na Vašu kasniju karijeru?

NZD: Pa, ne znam koliko je to utjecalo na moju kasniju karijeru, u smislu odluke da imam ovu karijeru ili poziv, osim u smislu donošenja odluke da budem žena koja ima karijeru. Osobe uz koje sam odrastala bile su članovi moje obitelji i moje bake i djedovi. Moje prabake i pradjedovi bili su imigranti, ali su imali poslovnih uspjeha, pa su tako moji roditelji bili dobrostojeći pripadnici srednje klase. Moja majka i njezin krug smatralo je da žene ne rade. Mogle su volontirati, ali ne i raditi. Majčina obitelj bila je podrijetlom židovska, iz Bjelorusije. Obitelj moga oca došla je nešto ranije iz Litve ili sjeverne Poljske. Vjerojatno su žene radile u staroj domovini. Prva generacija koja se doselila iz Bjelorusije, generacija moje prabake, radila je u obiteljskom, tekstilnom obrtu. Jedna od mojih teta, sestra moje majke, nastavila je raditi u obrtu, takoreći kao upraviteljica. Ali moja majka i krug ljudi oko nje bili su više, na neki način, amerikanizirani. Moja odluka da

proučavam povijest i to ne amaterski, već da postanem profesor, djelomično je bila reakcija protiv načina života tih žena iz više srednje klase. Nisam željela živjeti poput njih. Mislim da je to imalo određenog utjecaja na moju karijeru, kao reakcija protiv takvog načina življenja žena.

Mislim da su rasizam i antisemitizam 1930-ih godina, kojima sam svjedočila, također bili jako važni. Oni su sigurno oblikovali moju političku svijest, koja me navela na borbu protiv rasizma koji je bio vrlo snažan u SAD-u. Politička svijest mi je već u srednjoj školi nalagala da pomažem ljudima koji su potlačeni. Kasnije je u SAD-u nastupilo razdoblje koje zovemo *Lov na crvene* (*Red hunt*), vrijeme senatora McCarthyja. Ovo je također utjecalo na moj život, s obzirom da je moj suprug bio meta progona, dok su meni oduzeli putovnicu, kao što možda znate.

Nastojim praviti razliku između svog života i svoje karijere te svoje uloge kao povjesničarke. Ova iskustva utjecala su na moju političku i društvenu svijest, u još jednom koraku naprijed. Ovo je sigurno jedna od stvari koja me vodila k tome da budem aktivna u politici, a u svojim sam ranim radovima pisala o potlačenima, pogotovo radnicima. Međutim, ne postoji neka izravna veza. Smatram kako je nečiji izbor teme neizbjegno vezan za politički svijet koji ih okružuje. Postoje načini na koje se stvari događaju, postavljaju vam pitanja, te mogu biti povjesno važni, ali ih ja ne povezujem direktno. Govorili ste o političkoj klimi, ovom političkom problemu i ovom povijesnom izboru, ali gledamo li opće čimbenike koji su utjecali na svijest o mojoj karijeri, određenu ulogu igralo je i mjesto gdje sam živjela. Na primjer, nisam mogla ići u arhive kada je u SAD-u početkom 1950-ih godina politička klima dovela do toga da ostanem bez putovnice. To je utjecalo na moju karijeru, ali ne nužno i na moju historijsku misao. To sam i napisala u jednom nedavnom radu. Pričala sam o tome kako se moj prvi rad o protestantskoj reformaciji u Lyonu ticao tiskara i tiskarskih radnika, a neki od tih tiskara objavili su tajne protestantske propagandne tekstove koji su tiskani u vrijeme velikog političkog tlačenja, jer su francuska vlada i crkva vršili veliki pritisak na ove ljude. U vrijeme kada sam pisala ovaj rad oduzeta mi je putovnica zbog pamfleta u kojem sam protestirala protiv McCarthyjevih odbora. Tada vjerojatno nisam razmišljala o tome. Radila sam u SAD-u i nisam mogla otići u Francusku. Tiskari iz 16. stoljeća tiskali su protestantsku propagandu, a ja sam objavila tekst koji me doveo u nevolje! Bila je zanimljiv-

va slučajnost što sam imala iskustvo nedopuštenog publiciranja pamfleta u svoje vrijeme, kao što su to iskustvo imali i ljudi iz 16. stoljeća.

ŠIMETIN ŠEGVIĆ: Već od mladih dana izuzetno ste politički angažirani. *The New York Times* jednom Vas je oslovio kao „the grandmother of historical protest“. Smatrate li to dužnošću jedne prosvijećene intelektualke?

NZD: Mislim da mi *The New York Times* pripisuje previše zasluga. Postoje mnogi značajni povjesničari na raznim mjestima, uključujući i povjesničarke. Recimo to ovako: generalno gledano, smatram kako bi bilo idealno kada bismo mi kao ljudi, kao intelektualci, brinuli za svijet oko sebe i nastojali ga učiniti boljim. Radna okolina povjesničara, poput sveučilišta, trebala bi skretati pozornost na razne probleme oko njih, kako ne bi živjeli isključivo u svijetu individualnih zanimanja, individualnih istraživanja. To je dio onoga što znači biti građanin, biti ljudsko biće. U vlastitom radu, mogu se izabrati teme koje imaju odjek i važne su za suvremene teme. Suvremene teme sugeriraju ideje. Gotovo sve što sam napisala imalo je neke veze sa sadašnjosti, iako je nastalo iz povijesnih, znanstvenih pobuda. Gotovo sve je bilo vezano s nečim iz sadašnjeg vremena, što je sugeriralo problem koji vrijedi istražiti u prošlosti. Međutim, to je uvijek indirektno, a tijekom pisanja vaša otkrića i vaši izvori moraju biti nezavisni od zbivanja u sadašnjosti. Odnosno, vaš historiografski rad ne smije biti tendenciozno naglašen, u smislu da služi određenim interesima, u smislu propagande, ali ni indirektno. Ako vam je neka suvremena problematika skrenula pozornost na nešto čime se bavite u svojem istraživanju, a izvori ne pokazuju u smjeru kojim želite ići, tada je to dobro u smislu da ste bili iznenadeni, ali ste slijedili svoje izvore i svoju interpretaciju. Dakle, posljedice razumijevanja sadašnjosti mogu biti nepredvidljive te vas mogu iznenaditi. To bi bila moja poanta: kao individue, kao ljudska bića i građani trebali bismo se brinuti za svijet oko sebe i kao prosvjetljeni intelektualci trebali bismo se brinuti za odnos naše znanosti prema ostalom svijetu. Ponavljam, taj je odnos naznačen, nikad izravan. Mislim da je posljednja stvar koju bih dodala: protest nije uvijek nužan. Ovdje bih se prisjetila tekstova Edwarda Saida, koji je preuzeo sliku prognanika kao model prema kojem intelektualci nemaju idole vezane za državu ili religiju. Možete imati građansku odanost prema zajednici kojoj želite pomoći, želite

biti aktivni, ali morate biti nezavisni, samostalni od idola, od neke stranke, od neke individualne i nacionalne politike ili religije. Kao intelektualac ne trebate uvijek prosvjedovati, ali trebate zadržati tu samostalnost i govoriti najiskrenije što možete, jer ponekad može doći do situacija poput cenzure i represije gdje morate govoriti indirektno. Ovdje se slažem s Edwardom Saidom kako je važno da intelektualac bude nezavisan od bilo kojeg idola.

ŠIMETIN ŠEGVIĆ: Što Vam je tijekom 1950-ih godina pomoglo najviše da prebrodite sve nevolje koje su zatekle Vas i Vašeg supruga, Chandlera Davisa?

NZD: Pa, dvije stvari. Jedno su bili naš obiteljski život i naša djeca. Moja djeca rođena su tijekom toga razdoblja i bila su sjajna. Kada pomislim na 1950-e godine prvo se sjetim djece i koliko smo se samo zabavljali s tim dražesnim bebama! Drugo je bio moj posao. Kao što sam rekla, nisam imala putovnicu, te nisam mogla dobiti mjesto u arhivima. Međutim, mogla sam posjećivati sjajne knjižnice diljem SAD-a u kojima se čuvaju rijetke originalne knjige, koje su stvorili tiskarski radnici i njihovi poslodavci. Mogla sam doći do tih knjižnica i držati u rukama knjige koje su ti ljudi izrađivali u 16. stoljeću. Pronašla sam predivne naslove o protestantizmu, reformaciji i drugim temama. Istraživala sam razna područja. Pronašla sam mnoge tekstove iz 16. stoljeća koji su me potaknuli da proučavam povijest matematike i računarstva. Napisala sam mnogo radova o ovim i mnogim drugim temama, i to je bilo divno. Dakle, to su bile te dvije stvari. Također, imali smo i prijatelje koji su nas podržavali. Zapravo, nekoliko prijatelja.

ŠIMETIN ŠEGVIĆ: Je li za Vas osobno 1962. godina, kada ste odselili u Toronto zbog problema s FBI-em i McCarthyjem, bila godina kada ste konačno mogli iza sebe ostaviti, pretpostavljamo, mukotrpno proganjanje ili Vam je ipak bilo teško napustiti dom?

NZD: Bila je to pustolovina. Bilo mi je jako dragoo kada se moj suprug mogao smiriti i kada je napokon dobio posao. Radilo se o velikom olakšanju. Bio je tako dobar matematičar, radio je sjajna istraživanja, ali nije mogao dobiti posao na sveučilištima u SAD-u. Matematičari su ga željeli zaposliti, ali kad god bi dobio ponudu iskrsnuo bi FBI ili nešto drugo. Bilo je veliko

olakšanje kada je napokon dobio sjajan posao, na kojem je ostao sve do kraja života, a dotada je već bio postao redovni profesor. Ali za nas ostale selidba u Kanadu bila je pustolovina. Riječ je o drugoj zemlji i znala sam da se selimo u zaista zanimljivi grad, Toronto, iako su neki znali reći: „Oh, bit će to potpuno isto, Kanada nije toliko drugačija.“ Ja sam kao povjesničarka, i kao neka vrsta etnografske povjesničarke, znala da to neće biti potpuno isto. Znala sam! Imaju drugačiji sustav vlasti, drugačiji parlament i dio su Commonwealtha. I znala sam da će biti drugačije, iako govore engleski jezik. Tako je i bilo. Voljela sam promatrati te razlike i tumačiti što one predstavljaju. To radim i dalje... Samo zato što imaju neke proizvode, iste kao i u SAD-u, ne znači da je bilo isto. Prilagodba je bila izazov. Nisam imala pravi posao i trebalo mi je vremena dok ga nisam napokon našla. Postojali su mnogi izazovi, ali je to uglavnom bila pustolovina.

Natalie Zemon Davis

Motivacija i djela, historiografija, Francuska, povijest žena

It is history which makes individuals: it is because of their actual history, from the moment when they are conceived, that they are neither born nor do they live in a world which provides an abstract condition for them.

(Jean-Paul Sartre)

ŠIMETIN ŠEGVIĆ: Kako to da se u 1950-ima, kada ste birali temu i pisali disertaciju, niste odlučili za temu rodne povijesti, odnosno povijesti žena?

NZD: Nisam se željela baviti time. Željela sam raditi na temi koja se prije svega odnosi na jednu važnu povjesnu problematiku. Smatrala sam kako je odnos religije, društvene klase i ekonomije upravo takva problematika, o kojem govori marksistička škola te pogotovo škola Maxa Webera o religiji, protestantskoj etici i katolicizmu. Željela sam progovoriti o toj temi iz perspektive radnika. Što se tiče povijesti žena, ovdje treba reći tri stvari. Nitko se nije bavio istraživanjima o ženama krajem 1940-ih i početkom 1950-ih godina, kada sam birala temu za svoju disertaciju. Kad bolje razmišlim, postojala je jedna knjiga; *Woman as Force in History*, autorice Mary Beard. To je vrlo lijepa knjiga s nekim jako dobrim dijelovima, a nije intelektualno zahтjevna. Ne pokriva neku konkretnu problematiku, osim da su žene bile potlačene, ali su svejedno postigle važne stvari u povijesti. Nije bilo ničega što bi ih povezivalo s nekim važnim pokretačima povijesnih promjena. Osim knjige Mary Beard nije bilo nekih važnijih radova. Kao što sam spomenula u svom predavanju *Decentering History: Local Stories and Cultural Crossings in a Global World*, postojala je samo jedna knjiga o toj tematiki. Uživala sam pišući rad o Christine de Pizan, kao profesionalnoj književnici i spisateljici, ali ona se nije uklapala u moja tadašnja istraživanja i disertaciju, s obzirom da se radilo o ženi iz visokog društvenog sloja. Dakle, tada se nisam željela baviti time jer nije bilo sličnih istraživanja u struci i jer sam imala druge planove. Ali nisam nikada zaboravila Christine – sačuvala sam sve bilješke i kasnije se vratila toj tematiki.

ŠIMETIN ŠEGVIĆ: Možete li nam reći u kojoj su mjeri Vaši interesi i teme za koje ste se interesirali korespondirali s Vašim profesorima na Sveučilištu dok ste studirali? Jesu li Vas oni poticali ili ste Vaše interese razvijali unatoč i usprkos njima?

NZD: Na neki način, bilo je to usprkos njima. Nakon studija na Smithu, tijekom diplomskog studija, provela sam godinu dana na Harvardu. William K. Jordan, jedan od mojih predavača ondje, vodio je seminar iz socijalne povijesti. On je bio jedan od povjesničara koji su me inspirirali da počnem razmišljati o tome da radim socijalnu povijest, umjesto intelektualne povijesti humanizma, iako su me zanimali humanisti, poput Pietra Pomponazzija, talijanskog aristotelovca. Zanimala me društvena dimenzija njegovog života i njegova društvena misao. Uvijek sam se usredotočila na misao i kompleksnost misli te kako mogu biti povezane s kritikom društva. Moj raniji rad nije bio lišen socijalnog interesa, no misao je bila moje središte i bavila sam se pojedincima. Na seminaru sam počela surađivati s Williamom K. Jordonom. Istraživala sam seljake i obrtnike Norfolka, a Jordan je bio jedini od svih mojih učitelja koji se bavio istim stvarima kao i ja kasnije. Pisao je o pomoći i milostinji za siromašne, ali je u najmanju ruku poticao studente da proučavaju ono što danas zovemo društvena povijest. Kasnije sam došla u Michigan. Ondje se nijedan od mojih profesora nije bavio stvarima kojima sam se htjela baviti. Imala sam jednog odličnog profesora koji nije bio divan, već dosta težak čovjek. Međutim, imao je dobra intelektualna saznanja, koja su nas navela da razmišljamo o vezi između socijalne psihologije i moderne socijalne psihologije u proučavanju renesanse, što je bilo jako lijepo. Ne bi mu se svidjelo da pišem disertaciju o Christine de Pizan. Zanimali su ga radnici i moderno doba, a ne povijest 16. stoljeća. Dakle, za temu disertacije sam se sama odlučila. Nisam imala mentora doktorata, s obzirom da je moj suprug imao probleme s McCarthyjem, štoviše, disertaciju sam napisala u odsutnosti, sama ili u kontaktu s nekoliko drugih povjesničara. Tada me nije bilo briga za sve to. Mislim, to je sve bilo toliko drugačije od odnosa koji imam sa svojim studentima. Puštam ih da rade ono što žele. Želim im pomoći i biti sigurna da rade ono što doista žele. Neka proučavaju svoje vlastite teme. Ne trebaju slijediti moje interese. To je doista važno. Dosta sam drukčija. Međutim, u ono vrijeme bavila sam se politikom i bila sam

uvjerenja da starija generacija ne zna ništa. Možda zvuči kao da ih ne poštujem, ali znala sam da je riječ o sjajnim učiteljima i odličnim stručnjacima. No, mnogo mi je značilo mišljenje Williama K. Jordana, s obzirom da me je usmjerio prema socijalnoj historiji. Jordan je cijenio mene i moj rad, pa mi je njegovo mišljenje bilo važno. No, morala sam napustiti Harvard jer je moj suprug dobio posao na sveučilištu Michigan. Dakle, nisam smatrala da trebam ićiće odobrenje, osim Jordanovog. Znala sam da imam dobru temu (tiskarski radnici Lyona) i nisam trebala nikog da mi to potvrdi.

ŠIMETIN ŠEGVIĆ: Vaši radovi često istražuju ljude s margina. S druge strane, bili ste sudionikom i/ili svjedokom brojnih društvenih promjena. Koliko je Vaša okolina utjecala na odabir tema Vaših istraživanja?

NZD: Nisam baš sigurna za društvenu okolinu. Željela bih ovdje razlikovati političko od društvenog. S društvene strane, određeni čimbenik je činjenica što sam član židovske obitelji u društvu koje je bilo u cjelini antisemitsko. Ne poput Njemačke ili nekih drugih država srednje Europe, ali je ipak bilo antisemitsko. Išla sam na mjesta gdje su postojale kvote protiv Židova... Moja je srednja škola bila privatna, ali su u svakom razredu mogle biti samo dvije židovske djevojke. Čak je i na Smithu bilo jako malo židovskih studenata. Sada je potpuno drugačije, ali, zanemarimo to sada. Dakle, odrastajući sam iskusila kako je biti dio grupe koja je na neki način bila marginalna. Bilo je bogatih Židova, jedan je čak bio član Vrhovnog suda... Neki su tek počeli zauzimati pozicije u središnjoj vlasti... Pokušavala sam shvatiti što to znači. Već kao djevojka nastojala sam učiniti najbolje moguće i u tom položaju vidjeti pozitivne strane. Ranije sam spomenula Edwarda Saida i njegovu filozofiju intelektualca bez idola. Bila sam suočena s takvim pristupom kao Židovka i kao djevojka. Uvijek je bilo nešto po čemu sam bila drugačija. U vrijeme Božića naša kuća bila bi tamna. U našem susjedstvu bilo je jako malo židovskih obitelji. Sve ostale kuće imale su božićna drvca. Znate kako su u SAD-u drvca uvijek osvijetljena, vjerojatno je i kod vas tako. Isprva sam mislila: „Oh, mi smo različiti.“ Ali onda sam počela misliti: „Možda smo mi u pravu, a oni u krivu.“ Ipak, tada sam željela učiniti najbolje iz svoga položaja. Kasnije sam zbog toga razvila svoj smisao za bavljenje s nepravdom. Takoder, shvatila sam kako margine mogu biti dobro mjesto gdje čovjek

može naučiti biti neovisan te vam mogu pružiti smisao za distancu od idola, novca ili uspjeha. Na neki način, bio je to put do razumijevanja ljudi na marginama i situacija iz kojih se može izvući ono najbolje. Bila je to jedna kreativna pozicija. Dakle, vidim to kao nekakvu vezu.

ŠIMETIN ŠEGVIĆ: U svojoj bogatoj povjesničarskoj karijeri svjedočili ste mnogim teorijskim i metodološkim promjenama u samoj struci. Koji biste trenutak izdvojili kao onaj koji je najviše utjecao na Vas?

NZD: Pa, postoje dva slučaja u mojim radovima koji se nisu slagali s onim što se generalno događalo u struci i to zbog promjena koje sam napravila. Ne smatram da su bile potpuno nepovezane, ali kako ih ja doživljavam, bile su povezane s problemima koji su se javili u mom radu. Ne mogu ih točno razlikovati, ali mislim da su antropološke bile najvažnije. Smatrala sam kako uobičajeni način rada, objašnjenja i interpretacije socijalnog povjesničara jednostavno nije dovoljan. Postojale su razne stvari koje se nisu mogle objasniti ili su bile marginalizirane, ali marginalizirane u negativnom smislu. Bile su to jako važne stvari.

Koristila sam razne primjere u svojim djelima, kao što su *charivari*, specifičnu vrstu svečanosti tiskara i radnika, te karneval koji znamo kao karneval burleske, s obzirom da su svi bili uključeni u društvenu inverziju. Ove društvene pojave bile su odbacivane kao primitivne i predpolitičke, kako ih Eric Hobsbawm naziva, a i svi interpretativni termini kojima ih se opisivalo bili su vezani uz klasične koncepte o tome kakav bi mogao biti politički protest. Zbog ovoga sam bila nezadovoljna, posebice jer sam znala da su ljudi kojima sam se bavila brinuli za to. Željela sam objasniti *charivari* i druge vrste svečanosti. S obzirom da sam proučavala religiju, željela sam objasniti i religijske rituale, na način da ne tražim samo društvena značenja u ekonomskom kontekstu. Tada sam se okrenula antropologiji i etnografskim studijama te kolekcijama folklora i običaja. Ponekad antropološke i etnografske studije nisu niti bile povjesne. Predmeti koji su sakupljeni iz jednog stoljeća složeni su s predmetima iz drugog stoljeća. Ovdje sam počela nalaziti odgovore. Tada sam već proučavala žene, rod i obitelj i još mnogo više stvari proizlazilo je iz antropoloških studija obitelji. Nisam ih mogla direktno primijeniti na povijest, ali su mi dali ideje kako da ih upotrijebim. Dakle, to je bilo jako

važno. To se dogodilo krajem 1960-ih i početkom 1970-ih godina. Literarni obrat dogodio se nešto kasnije, što je bilo dosta u vezi s Martinom Guerreom. Smatram da je to također bilo vrlo važno, jer mi je skrenulo novu pozornost na načine kako se tekstovi pišu i pripovijedaju. Kasnije će to biti poznato kao lingvistički obrat. Međutim, ja nisam radila prema smjernicama lingvističkog obrata. Rad na Martinu Guerreu izrastao je iz praktične problematike. Što se tiče antropološkog obrata, tada nisam imala prijatelje antropologe, niti sam ih poznavala, jer se nisam kretala u tim krugovima. Imala sam samo jednog bliskog prijatelja, kome sam rekla: „Željela bih znati nešto više o *charivariju*, možeš li mi preporučiti nekog etnografa?“ Mislim da mi je on preporučio folklorista Bena Jellouna. No, to je bio samo jedan uski krug. Kasnije, nakon što sam surađivala s Benom Jellounom, antropolozi su se počeli zanimati za moj rad te sam stjecala prijatelje u tim krugovima. Ovo je bilo vrlo važno, pogotovo nakon što sam napustila Toronto i otišla u Berkeley. Stjecala sam prijatelje, počela sam upoznavati nove ljudе, između ostalog i Victora Turnera. Što se tiče povijesti, uz svoj rad uspostavila sam mrežu poznanstava koja su mi omogućila da se informiram o struci. Prijateljstva su bila mnogo važnija tijekom literarnog obrata, nekoliko godina kasnije. Krajem 1960-ih i početkom 1970-ih godina Rosalie Colie je bila jedna o mojih boljih prijateljica. Colie je bila povjesničarka književnosti i prva osoba koja mi je spomenula Mihaila Bahtina. Bahtin se uklapao u moja antropološka istraživanja karnevala. Već sam spomenula svoj rad na Martinu Guerreu s početka 1980-ih godina. Ovdje nije bilo važno to što se događalo sa strukom, već to što sam počela raditi na filmu te sam razmišljala o drugim oblicima naracije.

Kao što sam rekla, tijekom rada na knjizi o Martinu Guerreu shvatila sam kako trebam još izvora. Tada sam imala neke jako dobre prijatelje na Berkeleyju koji su proučavali književnost, poput Stephen Greenblatta. Tada sam počela razmišljati: „Bila sam okružena svim tim ljudima koji se bave književnošću, možda i ja mogu to raditi.“ Dakle, to je nastalo iz mreže poznanstava i praktičnog problema na mom polju proučavanja. Mislim da su to moje dvije najvažnije metodološke promjene. Ne kažem da mi nije bilo važno ono što se događalo u historiji, ali ove promjene nisu izrasle iz onoga što su radili povjesničari, već iz jednog povijesnog problema i veza s ljudima iz drugih disciplina.

Charivari – kadar iz filma Povratak Martina Guerrea (1982.)

ŠIMETIN ŠEGVIĆ: Jesu li časopis *Annales* i knjige povjesničara oko Analu utjecali na Vaš vidni interes spram francuskoj povijesti u ranom novom vijeku? Kako ste se upravo za rani novi vijek odlučili, budući da su teme srednjeg vijeka ili 20. stoljeća vidno popularnije među akademskim interesima u Sjedinjenim Državama?

NZD: Na neki način, odgovor je ne. *Annales* nisu utjecali na moje početno zanimanje za ranonovovjekovnu francusku povijest. Za početak, Marc Bloch imao je posebno važan utjecaj na moju ideju onoga što znači biti povjesničar. Čitala sam sva njegova djela za vrijeme prediplomskog studija. Sva sam ih pročitala. Obožavala sam *La société féodale* – još uvijek čuvam svoj primjerak, koji je već istrošen, s obzirom da sam ga davno kupila. Pročitala sam Blochovu *Apologie pour l'histoire où metier d'historien* i ratne memoare. On je bio vođa pokreta otpora, bio je važan... I njegov rad je bio važan, ali tada nisam baš znala za *Annales*. Henri Hauser je bio povjesničar čiji me rad okrenuo prema Lyonu, a on nije bio Analyst – štoviše, bio je u sukobu s Analystima. Hauser je preminuo 1946. godine i možda je objavio nekoliko članaka u časopisu *Annales*, ali svoje rade je prvenstveno objavljivao u *Revue historique* i nije bio Analyst. Međutim, u svojoj knjizi o radnicima u prošlosti *Ouvriers du temps passé*, objavio je prve dokumente o tiskarskim radnicima. Takoder, odabrala sam razdoblje ranog novog vijeka zato što je

bilo izrazito formativno za stvari kao što su štrajkovi, rani kapitalizam, reformacija... Bilo je to važno razdoblje za neka velika povjesna pitanja, a mogla sam raditi na dokumentima i izvorima. Bila sam izrazito zainteresirana za ono što danas zovemo modernitet – to je sve bilo vezano za rani novi vijek. Tisak, reformacija, edukacija radnika, veliki pisci... Bilo je lijepo imati i njih u svemu tome. Dakle, zbog toga sam odabrala tu tematiku. Ali tek kasnije, ovo sve nije bilo toliko važno za moj razvoj i moje početke. Naravno, kasnije sam se preplatila na *Annales* i sklopila sam nekoliko prijateljstava s njima do kraja 1950-ih i početka 1960-ih godina – tada sam se zainteresirala za njihov rad. U praktičnom smislu, Analisti nisu nužno bili oni francuski povjesničari čiji mi je rad bio važan početkom 1960-ih godina. To je ovisilo o onome na čemu sam trenutno radila. Početkom 1960-ih godina sam primjerice proučavala instituciju pomoći siromašnima. Najznačajniji francuski povjesničar koji je u tome razdoblju proučavao pomoći siromašnima bio je Michel Mollat. Mollat je radio sjajna istraživanja o brizi za siromašne u srednjem vijeku i nije bio Analyst. Nije bio protivnik Analysta, ali nije bio ni u jezgri grupe. Prva osoba koja je izazvala moj interes za Analyste bio je Maurice Agulhon. Agulhon je bio komunist iz Provanse, tad već umirovljen na *College de France* i jako dobar povjesničar. Pročitala sam jedno od njegovih ranijih djela *La sociabilité méridionale, Confréries et associations dans la vie collective en Provence orientale à la fin du XVIIIe siècle*. To je odličan rad. Mislila sam – ovaj čovjek radi isto što i ja!

Također, kada sam početkom 1960-ih godina dobila natrag svoju putovnicu, proučavala sam trgovacka udruženja. Radila sam na predivnim dokumentima o trgovackim udruženjima iz 16. stoljeća koje sam bila otkrila. Shvatila sam kako ih Analisti nisu proučavali. Proučavao ih je Émile Coornaert, jedan tada stariji povjesničar, kojeg su zanimale staromodne studije tiskarstva, ali ne i Analisti. Na neki način, Analisti su smatrali kako studije *compagnonnage* (kako su se zvale te organizacije) donekle nose odraz vichyjevskog duha jer su obrađivale pučku kulturu s kojom su oni bili raskršteli. Ali Maurice Agulhon proučavao je socijalne formacije, djelomično zato što su ga zanimale pučke stvari. Dakle, moj se rad počeo vezati za *Annales* zbog povjesničara poput njega. Tijekom 1970-ih godina najviše me zanimalo rad dvojice Analysta, Emmanuel Le Roy Laduriea i Pierrea Gouberta. Početkom 1970-ih godina oni su bili dio kruga oko časopisa koje se može

nazvati pravim Analistima. Tada sam tako voljela Le Roy Laduriejeve *Les Paysans de Languedoc*, to je tako dobra knjiga. Voljela sam i Goubertove *Beauvais et la Beauvaisis*. Tada sam im se osjećala vrlo bliska. Može se reći kako sam smatrala da se preko njihovih radova Amerikanci mogu dobro upoznati sa školom Analista. Dala sam svim svojim studentima da čitaju Le Roy Laduriea i Gouberta. Međutim, u smislu metodologije, nisam čitala rade Analista i nisam pomislila: „Oh, ovo je jedna lijepa nova metoda, i ja će je koristiti!“ Samo sam radila svoj posao pa se nešto od toga križalo s njihovim radom. Dakle, to bi bio moj odgovor. Bilo je to upoznavanje sličnih strategija i predviđnih novih strategija, koje sam bila i više nego voljna širiti dalje. Kao što sam rekla, svi moji studenti morali su čitati Le Roy Laduriea, Gouberta, *Annales* i ostale.

ŠIMETIN ŠEGVIĆ: Izuzetno često se govori da ste Vi neka vrsta „advokata Analista“ u Sjedinjenim Državama. No, koliko su na Vas utjecale druge skupine povjesničara, primjerice britanskih povjesničara oko E. P. Thompsona?

NZD: Osjećala sam se vrlo bliskom grupaciji oko časopisa *Past & Present* (*Prošlost i sadašnjost*), vrlo bliskom. Doduše, nisam puno čitala Thompsona, jer je proučavao kasnija razdoblja. Ali sam jako voljela *Past & Present*. Mislim da sam se prvi put upoznala s *Past & Present* preko Lawrencea Stonea. Nisam ih previše čitala početkom 1960-ih godina. Čitala sam više standarde publikacije na mojoj području istraživanja. Znala sam za *Past & Present*. Na jednoj sam konferenciji izložila prvo poglavlje svoje knjige *Society and Culture in Early Modern France*, pod naslovom „*Strikes and Salvation in Lyon*“ (bio je to moj prvi rad koji sam izložila na znanstvenom skupu). Tada mi je prišao Lawrence Stone i predložio objavlјivanje teksta u časopisu *Past & Present*. Znala sam što *Past & Present* predstavlja, ali nisam mislila kako bi to za mene moglo biti značajno jer sam mislila o sebi kao o povjesničarki reformacije, te sam odgovorila: „Ne, želim da moj rad bude objavljen u *Archiv für Reformationsgeschichte*.“⁸ Da sam malo bolje razmislila o tome, vjerojatno bih rekla: „Da, bilo bi mi drago kada bi moj rad bio objavljen u

⁸ Natalie Zemon Davis, „*Strikes and Salvation in Lyon*“, *Archiv für Reformationsgeschichte* 56 (1965.), 48-64; reprint u *Society and Culture in Early Modern France: Eight Essays*, Natalie Zemon Davis (Stanford University Press, 1975.), 1-16.

Past & Present.“ To možda nije bila tako velika pogreška; željela sam promijeniti način na koji povjesničari reformacije obrađuju povijest reformacije. Dakle, ne smatram da je to bila pogreška, jer je taj rad imao velikog utjecaja na problematiku štrajkova i spasenja. Cijele generacije studenata doktorirale su na temelju toga. Tada to nisam znala, to su mi tek kasnije rekli. Da sam taj rad objavila u *Past & Present*, tada se ne bi odrazio na ciljanu grupu. Tako da je to vjerojatno bilo bolje. Onda, otprilike desetljeće kasnije, kada sam dakako u potpunosti čitala *Past & Present*, napisala sam rad o *charivarijima*, o čemu sam vam govorila maloprije. Poslala sam taj rad uredništvu *Past & Present*. Tada sam prvi puta stupila u kontakt s E. P. Thompsonom. Uredništvo časopisa zamolilo je Thompsona da pročita moj rad, s obzirom da je proučavao englesku verziju *charivarija*. Poslao mi je prekrasno pismo, u kojem je rekao: „Zbilja sam se iznenadio čitajući vaš rad, jer nisam znao da se itko drugi u svijetu bavi ovom tematikom.“ Kao što sam već rekla, Eric Hobsbawm je ove teme promatrao s određenom sumnjom. Mislim, volim Erica Hobsbawma i izrazito mu se divim, ali nikako se nisam mogla složiti s njegovim komentarima, poput predpolitičnosti. S time se nije slagao ni Thompson te je i zbog toga u pismu napisao: „Nisam znao da se itko drugi bavi ovom tematikom!“ Bilo je to dugo pismo o tome kako je reagirao na moj rad. Dakle, nije baš da sam čitala njegove rade i odlučila surađivati s njim. Proučavali smo iste teme te smo zajedno o tome raspravljali jer smo bili suvremenici. On je možda bio nekoliko godina stariji, ali bili smo gotovo ista generacija. Bili su i drugi povjesničari s kojima sam bila vrlo bliska, poput Keitha Thomasa i kasnije Petera Burkea, koji je bio nešto mlađi. Keith Thomas i ja objavljujivali smo svoje rane rade u časopisu *History of Ideas*. Voljela sam njegove članke. Nismo proučavali iste teme, on se bavio nečime vezanim za rodnu historiju, ali sam ipak voljela njegove rade. Osjećala sam kako je riječ o ljudima kojima se divim. Bili smo suradnici.

ŠIMETIN ŠEGVIĆ: Možemo li reći da je Vaš primarni interes prema marksizmu i pitanjima usmjerenim prema radničkoj klasi nadograđen metodologijom koju preuzimate od antropologije?

NZD: Da. Donekle sam na to odgovorila kada sam govorila o antropologiji i odgovor je definitivno potvrđan. Za početak, nisam bila neka dobro

informirana marksistkinja; marksizam me zanimalo kao osobu koja je bila politički lijevo orijentirana. Ono što sam voljela u svojim početnim radovima o marksizmu nije bio Marx. Mislim, to je bilo uzbudljivo čitati dok sam bila apsolventica – znate, „proleteri svijeta, ujedinite se“. Ali bilo je nekoliko vrlo zanimljivih povjesničara, poput Charlesa Trinkausa, koji je proučavao historiju znanosti ili Edgara Zilsela, koji je proučavao povijest renesanse i humanističkih ideja. Ovo je bilo prilično davno. Bili su ozbiljni stručnjaci. Međutim, zbog svog početnog marksističkog svjetonazora pronašli su vrlo elegantan način da preko društvenih pitanja oslikaju prošlost, a da je istovremeno ne reduciraju; nisu reducirali renesansne ideje na nešto, već su obavještavali o njima. To je bila jedna vrlo kreativna stvar koju sam naučila od ranog marksizma. Ta rana djela bila su mi od velike pomoći, ali nikada nije bila riješ o socijalnim formacijama. S obzirom da su me zanimali kultura i simboličke formacije koje je proučavala antropologija, odgovor je da, to je unaprijedilo moj posao.

ŠIMETIN ŠEGVIĆ: Često ste surađivali s brojnim povjesničarima i zasigurno poznajete nemjerljiv broj svjetski poznatih povjesničara. Koje biste povjesničare izdvajili kao Vama najbliže i osobno i u konceptualno-teorijском smislu?

NZD: Teško mi je na to odgovoriti. Kao što ste vidjeli, postanem jako entuzijastična zbog određenih ljudi. Postoji toliko vrhunskih povjesničara koje volim i divim im se. Ne znam kako da na to odgovorim. Ono o čemu mogu govoriti je osjećaj koji bih nazvala sloga, u smislu da svi možemo raditi različite stvari, ali u nekom smislu svi imamo iste ideale. Dat ću vam jedan primjer, nekoga koga jako volim: Joan Scott. Ona proučava rodnu povijest i društvenu povijest. Uvijek sam osjećala kako smo Joan i ja na istom zadatku. Slažemo se oko političkih pitanja, ne baš uvijek, ali najčešće da. Zapravo, ne slažemo se posve oko načina kako obrađujemo povijest. Uvijek sam učila od nje, a mislim da je i ona od mene. Divim joj se, ali mi se jako razlikujemo. Njezin rad je više obilježen Derridom, dok je moj više antropološki. Spomenimo i Carla Ginzburga, sjajnog povjesničara i divnog čovjeka. Carlo obrađuje teme na specifičan način, poput ruralnih sredina i filozofa Menocchija. Za razliku od njega, ja se nikad ne bih pozabavila samo idejama, već

bih potražila određene društvene strukture i mreže unutar ruralnih sredina. Rekao je nešto o mojoj knjizi, nešto što sam bila napisala, a čega se trenutno ne mogu sjetiti. Rekao je: „Ja to ne bih nikada napravio na taj način, nikada!“ Znate, postoje ljudi od kojih naučite kako puno te s njima osjećate određenu srodnost. Pitala bih Carla za mišljenje o nekoj temi, ali bismo je vjerojatno obradili svaki na svoj vrlo različit način. Mogla bih tako proći još mnoge ljude, mada bih ih teško mogla razlikovati. Ne bih mogla reći koji su mi najbliskiji, brojni su ljudi s kojima sam bliska i koje poštujem.

ŠIMETIN ŠEGVIĆ: Interesantnim se čini komentar Rebekke Habermas i Rebekke von Mallinckrodt u uvodniku zbornika *Interkultureller Transfer und nationaler Eigensinn* o vrlo sporom utjecaju Vaših radova na razmišljanja povjesničarki bliskih školi Anala u Francuskoj. Autorice uvodnika pišu o tome kako brojni metodološko-teorijski radovi o povijesti žena i rodnoj povijesti nisu jednostavno pronašli mjesto u francuskim pristupima koji su obrađivali te teme, pa čak i unatoč Vašoj suradnji s pojedinim povjesničarkama. Jeste li i Vi to primijetili?

NZD: Mislim da to ima veze s dvije stvari. Možda i više, ali ja bih rekla samo dvije. Jedno je da, iako su Francuzi odavno napustili marksističku doktrinu, i dalje su bili pod velikim utjecajem kategorija društvenih klasa, bilo da su potjecale od marksizma ili nečega drugog. Kategorije društvenih klasa preuzezeli su povjesničari koji su bili uvjereni komunisti, ali su napustili Partiju, poput Mone Ozouf, koja je pisala o Francuskoj revoluciji, iako je u potpunosti raskrstila s Partijom, François Furet, koji je želio da se uvede jedna žena. Bio je to jedan način razmišljanja o društvenim klasama i strukturama, te kako Francuskinje znaju postupati s problemima bolje od drugih žena. Zbog tih društvenih koncepata i toga naslijeda marksizma vjerovali su kako kategorija roda nije bila toliko važna. Ovo je potjecalo od određenog američkog separatističkog stava prema ženama, dok se Francuskinje navodno bolje znaju odnositi prema muškarcima te nitko neće misliti da smo agresivne prema muškarcima.

Drugi čimbenik je taj što su postojale skupine žena koje u početku nisu bile dio škole *Annales*. Michelle Perrot je vrlo važna povjesničarka radničke klase u 19. stoljeću te se vrlo brzo počela zanimati za ovaj pristup. Imala je

ono što ja zovem *salon*, držala je seminar za ljudе iz svih dijelova Francuske koje je zanimala povijest žena i koji su bili voljni raspravljati. Analisti su cijenili Michellin rad, ali ona nije imala potrebu biti u toj školi. Međutim, u SAD-u imamo veliki sveučilišni svijet; postoji toliko različitih mjesta gdje je moguće proširiti utjecaj. No u Francuskoj imate samo Pariz i *Annales*, te je bilo jako teško uspostaviti nešto prestižno u tako centraliziranom okruženju. U Francuskoj je sve centralizirano; imate centralizirane ispite, svi polažu iste ispite. SAD i Kanada su ogromne države pa ako nitko nije zainteresiran za povijest žena na jednom mjestu, na drugom jest. Dakle, smatram da su različite institucionalne i obrazovne strukture te koje omogućuju pokretanje određenih stvari. U Francuskoj postoji određeni interes da se napravi odmak od etabliranih struktura. Posebice u krugu oko Michelle Perrot i njene mreže, koja se nije ograničavala samo na Pariz, ljudi su dolazili sa svih strana. Smatram da su ta dva čimbenika tada bili najutjecajniji.

ŠIMETIN ŠEGVIĆ: U brojnim suvremenim pregledima historiografije 20. stoljeća ističe se važnost 1968. godine u smislu vremena kada se kod teorijsko-konceptualnih pristupa u znanostima događaju velike promjene. Kako Vi to vrijeme i u osobnom i u znanstvenom smislu doživljavate sada?

NZD: Pa, bilo je to čudesno vrijeme, na sve načine koje ste naveli. U osobnom i znanstvenom smislu... Bilo je to vrijeme kada sam se zbog posla preselila u Berkeley. Toronto je i dalje bio moja matica, ali sam u proljeće 1968. godine postala gostujući profesor na Berkeleyju, u Kaliforniji. Bilo je dosta političkih aktivnosti i velikih promjena. Također, bilo je to vrijeme kada sam se posvetila antropologiji i proučavanju karnevala. Svijet se bio okrenuo naglavce u političkom smislu, što je sigurno na neizravan način utjecalo na moj interes za ideje preobrazbe. Znači, to je bio za mene period profesionalnog otvaranja prema novom načinu proučavanja. Također, to je bilo otvaranje prema gledanju stvari na potpuno novi način; to je pojačalo moj interes za antropološke studije. U retrospektivi, događale su mi se odlične stvari. Ali za moju obitelj... Pitam se... Za moje najmlađe dijete, odnosno moju kćer mislim da Berkeley nije bio baš najbolje mjesto. Posjetili su me samo na nekoliko mjeseci, ali kada sam se vratila 1971. i 1972. godine (koje su još bile pod utjecajem 1968.) – mislim da to nije bilo baš najbolje mjesto za tinejdžere. Bilo je to previše za njih. Ali, bilo je dobro za starije.

ŠIMETIN ŠEGVIĆ: Kada bismo sasvim pojednostavnili Vaš pristup, često se čini da Vi volite iz individualnih i osobnih priča stvoriti *istoriju*. Koliko je to ustvari težak zadatak, s obzirom na izvore s kojima se suočavate?

NZD: Nije da baš uvijek imam priče koje bi bile u središtu cijelog projekta. Knjigu koju sam napisala o pričama o oprostu, *Fiction in the Archives*, kao i knjiga iz 2000. godine o darovima, tematske su. Ali istina je, koristim priče kako bih ilustrirala određene stvari, čak i kada imam specifične teme poput darova i oprosta. Koristila sam priče kad god sam mogla u knjizi o darovima – poput poglavlja o darovima i podmićivanjima koja se izjaviove. Ako je moguće, iskoristim priče od početka do kraja, što može biti jako dobro i učini djelo živahnijim. Također, istina je da sam se na određenim mjestima usredotočila na pojedine priče. Martin Guerre je bio prvi slučaj stavljanja jedne priče u središte. Isto vrijedi i za knjigu o tri žene, moju posljednju knjigu i ovu na kojoj trenutno radim. Odlučila sam kako će moje dvije knjige o Surinamu također u središtu imati pojedine priče, s obzirom da je mlađa generacija sasvim dobro obradila pitanje ropstva u različitim aspektima. Smatrala sam kako mogu biti slobodna i obraditi tu tematiku kroz jednu usredotočenu priču i time dodati nešto novo. Namjeravam slijediti četiri generacije jedne obitelji, počevši s afričkom generacijom. Priču ću završiti s četvrtom generacijom u kojoj su neki od njih napokon slobodni.

U suprotnosti s temom ropstva, tema darivanja u Francuskoj tijekom 16. stoljeća bila je jako slabo obrađena. Dakle, nisam se mogla ponašati kao kod ropstva: „Oh, ova tema je baš zanimljiva!“ U vezi s darivanjem sam jako puno studija morala napraviti sama. Istina, tu i tamo je bilo nekoliko radova o štićeništvu, kao i nekih drugih radova... Međutim, nitko nije obradio ideju darivanja kao Marcel Mauss u svojoj antropologiji. Pokušala sam uzeti veliku ideju darivanja i na temelju njega promotriti sva područja društvenog i političkog života te religijskog simbolizma. Isto sam učinila s pričama o oprostima – nitko ih nije obradio. Povjesničari su sasvim dobro obradili priče o oprostima kao izvor o kriminalitetu, ali ne i na način kako sam ja to napravila. Dakle, trebala sam napraviti jako velik posao. Vratimo se opet na pitanje ropstva, ondje sam bila slobodna obraditi samo određene aspekte vezane uz razdoblje ropstva, što je dodatno obogatilo istraživanje. Bila je to dobra prilika da se detaljnije prometri tema.

Vaše pitanje... Vezano za izvore... Uzmimo moju knjigu o muslimanu, Leu Africanusu. Čak i uz sve izvore i tekstove koje je napisao – ono što na francuskom zovemo *embarras de richesses* – postojale su još tolike zagonetke vezane za njegov privatni život, o čemu sam imala jako malo podataka. Dakle, bio je to veliki izazov. Ako istražujete pojedinca, tada prije svega nastojite pronaći podatke o tom pojedincu. Nakon toga, ako je moguće, pokušavate naći neke analogne podatke, kako biste ih eventualno ukloplili. S robovima je to bio još veći izazov, jer su oni uglavnom bili nepismeni. Čak i kada jesu pismeni, najčešće nemamo sačuvana njihova pisma i tekstove, kao što je bio slučaj s jednom osobom iz mojeg istraživanja četiri generacije. Nema oporuka jer nisu mogli sastavljavati oporuke. Iako su sklapali brakove, nije bilo bračnih ugovora... Dakle, bilo je zbilja teško. Najčešće se morate osloniti na indirektnе izvore koji govore o njima, gdje ne govore sami o sebi. Trebalо je iscijediti te podatke. Mi, kao povjesničari, moramo često povlačiti analogije iz izvora: možda nemate *dotičnu* ropkinju koja piše o sebi, ali zato imate drugu ropkinju koja piše, koja ne mora nužno biti u Surinamu, već negdje daleko. Iskoristite njene tekstove kako biste rekonstruirali njenu životnu priču i zapitate se: „Može li to biti potpuna spoznaja?“ Ili pokušate interpretirati ponašanje, u smislu jednoga čina, što taj čin znači. Da, izazovi su ogromni, ali vrijede truda.

ŠIMETIN ŠEGVIĆ: Roger Chartier u svojoj knjizi *On the Edge of the Cliff: History, Language and Practices* govori o krizi koja je zahvatila povijesnu znanost od kraja 1980-ih do 1990-ih godina. On piše: „U posljednjih deset godina povijest nije samo potresena u svojim osnovnim temeljima, suočila se i s brojnim izazovima.“ Jedan od bitnih faktora koji su doveli do takvog stanja je prema njemu i „lingvistički obrat“ kojime su prekinute veze povijesti i drugih društvenih znanosti. Kako ste Vi to vrijeme doživljavali i koji je Vaš stav prema tim promjenama?

NZD: Pa... Ovdje bih napomenula nekoliko stvari. Prvo, ne smatram da je povijest potresena u svojim osnovnim temeljima jer nisam prihvatile lingvistički obrat na onaj način kako su ga neki preuzeli već osamdesetih. Dvije stvari se nisu desile. Nisam jednostavno svela povijest na jezik, niti sam pošla derridaovskim putem. Naslov moje knjige *Fiction in the Archives* doimao

se vrlo provokativnim, ali u njoj ne tvrdim da ništa nije istinito. Koristila sam fikcionalne aspekte priča kako bih došla do drugih dokaza, kako bih izvukla dokaz iz prošlosti – nisam prikazivala arhive beskorisnima. Jasno poručujem: u tim arhivima ima daleko više događanja! Nisam doživjela ono što sam nazvala literarnim obratom kao odvlačenje povijesti od bilo kakve osnove koja se temelji na izvorima. Još od mladosti sam smatrala da, kao što je i Marc Bloch rekao, uvijek možete pogriješiti. Nema savršene garancije izvjesnosti. Međutim, ovo ne znači da postoje bolji načini pristupa izvorima, pribavljanja izvora ili da bismo morali doći do konsenzusa koji bismo kasnije morali revidirati. Dakle, moje je mišljenje izraženo i u mojojem radu *Stories: And the Hunger to Know*. Pod *priče* podrazumijevam sam lingvistički obrat, a *glad za znanjem* se odnosi na empiriju. Rekla sam da ovo dvoje uvijek mora stajati zajedno; spoznaja da narativ utječe na naš rad, spojena s našom željom za pripovijedanjem i nužnošću prihvaćanja da će doći do fabuliranja – ali uvijek ostaje glad za znanjem. Koristila sam primjer, ovo je vjerojatno bilo nakon 1989. i pada Berlinskog zida, ljudi su htjeli precizno znati tko je njihove roditelje poslao u zatvore. Nisu htjeli priče; htjeli su znati tko im je roditelje stavio u zatvore, ili su htjeli znati o pokolju u Katynu. Htjela sam ove dvije želje spojiti i naznačiti njihovu važnost, obje su dio priče, jer ako samo uzmete glad za znanjem, onda se suočavate s arogancijom i diktaturom, a ako u obzir uzmete samo priču, gubite odgovornost. Moja je ideja da se ova dva načina rada na epistemologiji trebaju spojiti i onda će jedno drugog ispravljati. Nikad se nisam osjećala odvojenom od izvora – radije to zovem izvorima, nego činjenicama – jer to vodi interpretaciji. Nikad nisam osjećala da sam odvojena od izvora, da slobodno lebdimo u zraku, da možemo reći bilo što jer baratamo lingvističkim obratom. To nikad nisam mislila! Nisam tako prije razmišljala, ali sam cijenila važnost pažnje prema jeziku i narativnom stilu, željela bih kada bi povjesničari mogli više raditi na tome; tada se time nisu bavili. Na kraju bih željela reći da povijest ne smatram odvojenom od društvenih znanosti. Radije slijedim primjer svoje prijateljice Deirdre McCloskey, koja se nekad zvala Donald (sada je žena, prije je bila muškarac), koja je osnovala Institut za retoriku na Sveučilištu u Iowi. On je odgovarao na pitanja iz tvrde ekonomije, a zatim se zanimalo za narativ, retoričke i literarne aspekte friedmanovske ekonomije! To sam smatrala vrlo važnim! Dakle, povijest ne smatram odvojenom, možda je Roger

rekao nešto što bi bilo lakše prihvatići, ali... radi se o sličnom problemu koji zahvaća sva naša polja znanosti, uključujući i „tvrde znanosti“. Ako promatrate biologiju, posebno sociobiologiju – oni koriste metafore, svakakve vrste metafora – koje ih vode na putu čitanja dokaza.

ŠIMETIN ŠEGVIĆ: Keith Jenkins u svojem *The Postmodern History Reader* (1997.) i Vašu knjigu *The Return of Martin Guerre* stavlja pod primjere novog postmodernog propitivanja, kojima „cilj više nije integracija, sinteza ili totalitet, nego sitnice povijesti koje dolaze u središte pažnje.“ Ernst Breisach (u *On the Future of History: The Postmodernist Challenge and its Aftermath*) s druge strane upravo odbacuje bilo kakvu mogućnost povezivanja Vašeg djela s postmodernim pristupom. Što Vi kažete na tu debatu?

NZD: Pa, ovo mi uopće nije bilo poznato. Ne možete uvijek znati sve što ljudi govore o vama, a katkad se time i ne možete zamarati. Tek sam nedavno otkrila da me se nazivalo „postmodernom“. Kako sam to otkrila: na jednoj sam konferenciji predstavljena kao „netko u postmodernizmu“, i kao osoba „koja vjeruje u više formi mogućih istina“. Kada sam ovo čula na dva različita predavanja, zapitala sam se: „Odakle im sve ovo?“ Onda sam se sjetila – Wikipedija. Pogledala sam na Wikipediju i upravo sam to pronašla! To je samo jedan primjer. Mislim, postmoderna sam samo u smislu da s njima dijelim neke od načina gledanja na stvari. Ali samu sebe tako nikad ne bih nazvala. Vjerujem u savez između priče i gladi za znanjem. Ne volim samu sebe kategorizirati. Dakle, što sam onda napravila – pronašla sam stručnjaka za sociologiju interneta koji je bio na Wikipediji i vrlo je stručno uredio taj članak. On je uveo neke od suprotnosti, ali ne s postmodernim jezikom. Bavio se problemom spekulativnosti u mom djelu i to na jedan vrlo stručan način, koristio je činjenice i citate. Ne bi bilo točno reći da je moje djelo bez veze s postmodernizmom, jer se bavilo pitanjima jezika. Ali o sebi nisam mislila da sam postmoderna. Kad sam pisala knjigu o Martinu Guerreu uopće nisam razmišljala o tome. U slučaju Martina Guerrea i drugih stvari, ideja je bila usredotočiti se na snažan individualni slučaj. Ja stvari ne gledam ovako – nitko ne bi trebao promatrati sve u totalitetu i integritetu niti razmišljati o tome da sve mora biti fragmentirano. Ja vjerujem, kako bi Carlo Ginzburg rekao, da duboki individualni slučaj svjedoči o određenim formama iskustva

koja se ne može jamčiti putem drugih dokaza i da govore o onome što je dalje od njega. Uzmimo za primjer Martina Guerrea – takav individualni slučaj sugerira nešto o problemima formiranja identiteta, obiteljskih struktura ili seoskog života, dakle, više od tog slučaja. Čak i ako se radi o jednom ekstremnom slučaju, on govorí o stvarima izvan sebe.

Slično tome funkcioniraju i drugi slučajevi na koje ste se fokusirali, i oni sugeriraju nešto više. Jedino što me muči je kad dođete do totalizacije ili sintetiziranja koje vodi do apsolutne homogenosti. Moje shvaćanje totalne sheme je drukčije. Ako bih generalizirala neki period, radije bih generalizirala o konfliktima tog vremena. Umjesto da kažem „rani novi vijek ujedinjen je hijerarhijom“, što je dijelom tako, radije bih rekla da „su u ranome novom vijeku stvari hijerarhijske organizacije najvažnije, ali one su samo os oko koje se okreću druge pojave“. Tako nešto identificiramo ne prema jednom kompletном i koherentnom dogovoru, nego prema jednom području koje vrije od debata. Nije važno da se svatko složi oko nečega, važno je da se svatko složi da je to važno! I onda mogu krenuti rasprave! Drugi problem totalizacije krije se u tome kada netko tvrdi da je „društvo bilo ovakvo“, ali zaboravljuju da bi društvo moglo sadržavati i žene ili seljake – ne radi se o tome da ne možete govoriti o cjelini, ali morate biti svjesni različitih kuteva gledišta. Dakle, integracija, sinteza, totalitet – ne ako zanemaruju bogatstvo konflikata (koje je i zanimljivije opisati) u vremenu ili ako zanemaruju činjenicu da se sve ne može vidjeti s gledišta jedne sinteze. Zbog toga individualni slučajevi katkad mogu poremetiti suviše homogenizirane sinteze.

ŠIMETIN ŠEGVIĆ: Koliko ste prilikom pisanja knjige *The Return of Martin Guerre* razmišljali o knjigama Emmanuela Le Roy Laduriea *Montaillou* (1975.) i Carla Ginzburga *Il formaggio e i vermi* (1976.)?

NZD: Uživala sam u Carlovoj knjizi. Ali radeći na svojoj knjizi, o njoj nisam razmišljala. Činila mi se posve drukčjom. Nije se radilo o selu, radilo se o studiji kretanja ideja, koja se razlikovala od onoga čime sam se sama bavila. Iako biste mogli reći da smo oboje pisali mikrohistoriju, on i Giovanni Levi su koristili termin „microstoria“, ja sam se više zanimala za film, prvo sam htjela raditi film. Vjerovala sam da se radi o divnoj priči pogodnoj za filmski oblik. Tek kad sam postala svjesna da film neće biti dovoljno dobar

za prikazivanje cijele priče, nego samo njezinih dijelova, shvatila sam da će morati napisati knjigu! Učinila sam to istovremeno i osjećala sam se više kao etnografskinja nego kao mikrohistoričarka. Već sam se tada bavila antropologijom, ali sada sam imala vlastito selo! Ne samo to, čak sam imala selo koje sam mogla vidjeti na filmu. *Montaillou Le Roy Laduriea* bio je važan za mene; on se bavio selom koje nije bilo jako udaljeno, čak iako je kod njega tema bila slučaj jednog varalice. Ta mi je knjiga mnogo pomogla jer me potakla da razmišljam o seoskim strukturama, iako se radi o popriličnom vremenskom razmaku od nekoliko stoljeća pa su bile prisutne razlike u društveno-ekonomskim uzrocima... No, *Montaillou* nije sasvim isto kao Artigat. Imala sam i svoje baskijsko selo, kao i Arnaudovo selo⁹ – imala sam tri sela! *Montaillou* je prekrasna knjiga, bila je to krasna potpora za mog Martina Guerrea, a recenzija koju sam napisala dala mi je ideju za pisanje *Fiction in the Archives*.

ŠIMETIN ŠEGVIĆ: U Vašem djelu o tri žene na marginama u 17. stoljeću¹⁰ (Glikl bas Judah Leib, Marie Guyart de l'Incarnation i Maria Sybilla Merian) na sjajan način opisujete njihove živote, splet okolnosti i odnos sila koji uvjetuje njihovu poziciju. Opisujete i njihovu težnju da ulogu žene promijene. Mislite li da su žene 17. stoljeća više težile tome da budu dio centara političke moći, negoli dio kulturnog stvaralaštva?

NZD: Ovo je zanimljivo pitanje. Točno je da ako imate monarhiju, neke će žene ili neke kraljice sigurno biti тамо zbog obitelji i veze dinastije i politike. Ali to je manje istinito u republikama. Ove su žene bile samo supruge. Postoji posve drugačija politička kultura. To je zanimljivo... žene su povezane, imamo spisateljice, zatim žene koje su u središtu vjerskih pitanja 17. stoljeća (u katoličkim društvima ova pojava je prisutna i prije 17. stoljeća, ali u Francuskoj je u publikacijama 17. stoljeća često prisutan motiv ženskih mistika koje se povezuje s muškim isповједnicima). Ako pogledamo književnost, ljudi koji su pisali o Francuskoj 17. stoljeća sigurno su istražili žene toga vremena jer su postojale neke važne spisateljice. Pregledamo li sve povijesti

⁹ Sajas

¹⁰ Natalie Zemon Davis, *Women on the Margins: Three Seventeenth-Century Lives* (Harvard University Press, 1995.).

roda ili sve spisateljice, ne može se sa sigurnošću reći da su žene bile u središtu kulturne produkcije. Vrlo malo ih je moglo utjecati na političke odluke. Radi se o vrlo velikom i teškom pitanju, a ovo bi mogao biti preliminaran odgovor.

ŠIMETIN ŠEGVIĆ: Ima li prema Vama smisla sastaviti povijest historiografije fokusiranu na povjesničarke, koliko god ta profesija prije 20. stoljeća bila rijetka među ženama? Kakav je prema Vašem mišljenju bio ustvari interes žena prema povijesti u razdobljima prije feminističkog preporoda, dakle primjerice u ranom novom vijeku ili 19. stoljeću?

NZD: Vidite, Bonnie Smith je već pisala o povijesti žena koje su pisale povijest. I ja sam napisala kraći članak o ženama kao povjesničarkama „Gender and Genre: Women as Historical Writers, 1400–1820“, a Bonnie Smith je napisala opsežnu knjigu o modernom razdoblju. Moj je članak izašao 1980. Ali, jedna je stvar važna: ne vjerujem da se jednostavna i cijelovita povijest pisanja povijesti može napisati isključivo kroz promatranje uloge žena. No, mogu se pokazati neki zanimljivi aspekti. Žene su danas u historiografiji prisutne onoliko koliko su i muškarci, ta je prisutnost snažna, ali cijela priča se ne bi mogla ispričati samo kroz promatranje ženske uloge. Ali Bonnie Smith je napravila odličan posao, posebno jer su žene o kojima je pisala surađivale sa svojim muževima. Neki od najvećih su tako radili – Lawrence Stone gotovo je uvijek surađivao sa svojom suprugom Jeanne C. Fawtier. U ranome novom vijeku, kako sam napisala u svom članku, žene nisu smatrane pogodnim glasnogovornicima. Nisu imale ni povjesničarski autoritet niti autentičnost jer su maknute iz političke sfere. Neke smo iznimke prije spomenuli, ali to nije trebalo biti njihovo područje i nisu smjele komentirati ta pitanja. Pristup izvorima im je bio vrlo težak, za razliku od njihovih muških kolega. Neki od najvećih povjesničara Italije bili su diplomati koji su imali pristup raznim arhivima i knjižnicama. Pokušala sam otkriti kako je ženama uspjelo da pišu. U ranijem vremenu postojala je mogućnost pisanja obiteljskih povijesti, ali samo ako su se supruzi bavili politikom. Žene su pisale i vjerske povijesti, a do 18. stoljeća već su se mogle pronaći žene koje su pisale velike političke povijesti. Neke, poput Catharine Sawbridge Macaulay pisale su o Revoluciji ili povijesti Engleske. Dotada su već imale zapaženiju ulogu i

mogu se smatrati verzijama ranih feministica. Potvridle su se pisanjem o tim temama, a kasnije im se povećala dostupnost do raznih vrsta materijala. Ako pogledamo 19. i 20. stoljeće, onda nalazimo žene kao pionire na područjima koja su danas jako važna, područjima poput svakodnevnog života – i muškarci su pisali o tome, ali nisu to smatrali važnim. Danas su žene prisutne u svim poljima. Ne znam kakva je točno situacija na Balkanu i zemljama bivše Jugoslavije, ali u SAD-u žene se bave svime, čak i standardnom političkom, novom vojnom i novom političkom historijom. Sada razmišljam o Lindi K. Kerber, bivšoj predsjednici *American Historical Association*, koja je pisala o američkoj revoluciji, zanima se za pravo, i radi na novom projektu o apatri-dima. Dakle, ona je u središtu političkih kretanja.

ŠIMETIN ŠEGVIĆ: Vašim radovima, prije svega zbirkom eseja *Society and Culture in Early Modern France* Vi ustvari prikazujete društvo kao izuzetno kompleksni splet različitih grupacija koje se međusobno dodiruju i ulaze jedna u drugu. Jest li time željni jasno oslikati od čega se sastojao identitet različitih ljudi ranonovovjekovne Francuske?

NZD: Moj je odgovor potvrdan, a povezan je s odgovorom o totalističkoj povijesti. Knjiga se bavila određenim temama, ona nije pokrila cijelu društvenu strukturu. Ona pokriva različite sekcije kao što je tisak, radništvo, poslovična mudrost; govorim o raznim vrstama ljudi, liječnicima, teologima i kirurzima, ženama i obrtnicima. Ne pokrivam ni sve različite klase u društvu, ali željela sam naznačiti razlike među grupacijama i njihovu međusobnu komunikaciju, njihove odnose i načine kojima dijele određene uzorce. Nisam toliko govorila o plemstvu, možda samo nekoliko puta, tako da se ne radi o totalnoj viziji društva. Nadam se da je knjiga korisna u predlaganju načina za totalni opis i varijable koje se moraju uzeti u obzir kad se ljudi smještaju u klase.

ŠIMETIN ŠEGVIĆ: Njemački povjesničar Lutz Raphael Vaš *Society and Culture in Early Modern France* naziva jednim od tipičnih primjera nove kulturne historije, u kojemu se Vi ustvari u svakom eseju pitate koja se usmjerena i sile u transformaciji francuskog društva identificiraju. Je li to za Vas zapravo ključno polazište nove kulturne historije ili je to ipak nešto drugo?

NZD: Kada sam se počela baviti kulturnom historijom, nisam radila toliko na problemima moderniteta i promjena jer sam pokušavala spoznati što se ustvari zbiva. Nisam tražila pojedinačnu promjenu, nego sam se pitala „što je to?“ i „što se zbiva?“ Kao i kod proučavanja *charivarija*, zapitala sam se „što je *charivari*, što se tu događa?“ Zanimalo me značenje te priče. Antropolog Clifford Geertz uvijek je govorio o značenju i njegovom semiotičkoj ulozi pa sam i ja nastojala naći značenja u ovim problemima. Ali to nije značilo da sam mogla zanemariti društvene troškove ili ekonomska iskustva, sve je to dio povijesti. Mislim da se ne može pisati isključivo kulturna historija. Cijela knjiga o darovima, *The Gift in Sixteenth-Century France*, bila je djelo kulturne historije ako se izuzme prisutnost društvenog i ekonomskog aspekta. Razmišljala sam o tome: „Kako darovi funkcioniraju kada su vezani uz prodaju?“ Ili: „Kako stvari funkcioniraju kada se razmjenjuju između ljudi iz različitih društvenih struktura?“ U toj sam knjizi predstavila nekoliko teorija promjene. Sveobuhvatna teorija je predstavljala dijalog ili debatu s poznatim Marcelom Maussom, čija je knjiga *The Gift* predstavljala početak razmišljanja o ovom području. On je smatrao da smo prvo imali svijet darova, a zatim svijet tržišta u kojem su darovi razmjenjivani. Čvrsto je vjerovao da bi se „svijet darova“ možda mogao vratiti, bila je to njegova stara nada. No, njegov se historijski model temeljio na evoluciji. Dok sam ja zamišljala promjenu, posebno u poglavljima o darovima i prodajama i poglavljima o odnosu darova i države, predložila sam mogućnost da se te stvari koje je Mauss spomenuo mogu preklapati i da je postojala nekakva meka granica. Dakle, detaljnjom analizom pojedinog slučaja, kulturna historija može biti korisna u razmišljanju o promjeni. Ja sam predlagala da se to upotrijebi na taj način, ali nisam to učinila baš tako. Ustvari, jedan od razloga zašto sam tako dugo radila na toj knjizi (počela sam 1980-ih, a *Martin Guerre*, *Fiction in the Archives* i *Women on the Margins* su me prekinule u radu) je u tome što nisam mogla pronaći rješenja za dva problema: kako ubaciti pitanje roda u knjigu i kako osmislit teoriju dugotrajne promjene. Prvi se problem pokazao lako rješivim, posebno jer mi je pomogao mladi student na jednom predavanju o darovima koje sam održala u Jeruzalemu. Taj student, danas i sam mladi profesor, upitao je iz publike: „Uvijek ste govorili da tražimo rod u temi, a sada ste nam održali tri predavanja o darovima, ali ja nisam čuo ništa o rodu!“ U potpunosti sam se složila s njim i onda mi je sve postalo jasno.

S druge strane, teoriju dugotrajne promjene nisam mogla shvatiti iako mi je bila u prvotnom planu. Nisam je mogla osmisliti koristeći samo materijale iz 16. stoljeća. Trajalo bi beskonačno dugo! Zbog toga sam ostala na izvorima koje sam već imala i promjenu opisala kao što sam maloprije rekla. Barem sam uspjela analizirati darove 16. stoljeća i zaključiti da praksa darivanja nije odmah napuštena zbog utjecaja tržišta, već su dva modela supostojala unutar perioda od sto godina. Ne znam radi li se o ključnom polazištu za novu kulturnu historiju, samo sam vam prenijela svoje reakcije na tu temu.

ŠIMETIN ŠEGVIĆ: Pisali ste uvodnik engleskom izdanju knjige Georges-a Dubyja *The Knight, the Lady, and the Priest*. Mogu li se i Vaša istraživanja o ženama u prošlosti povezati s Dubyjevim i slažete li se s njegovim kompleksnim pristupom?

NZD: Pa, ovo je pitanje na koje ne mogu detaljnije odgovoriti. Jako sam uživala u knjizi *The Knight, the Lady, and the Priest* i uživala sam u pisanju o njoj. Štoviše, napisala sam veliku recenziju za *New York Review* o njegovom djelu *The Three Orders: Feudal Society Imagined*, koji smatram izvanredno važnim djelom, za mene puno važnijim od ove prve knjige. Kada sam recenzirala *The Knight, the Lady, and the Priest*, već sam mnogo napisala o ulozi žena u povijesti da knjiga nije na mene mogla posebno utjecati. Ja sam u njoj uživala i Georges Duby je bio sjajan. Ako se prisjetimo vašeg prijašnjeg pitanja o školi Anal-a, on je bio taj koji je iskoristio svoj položaj da potakne žensku historiju. Zajedno s Michelle Perrot napisao je povijest žena. Dakle, dao je svoju punu potporu ženskoj historiji. Ali radila sam na izvorima iz ranoga novog vijeka, a on je bio medievist pa ta knjiga nije bila previše važna za moj rad.

ŠIMETIN ŠEGVIĆ: U nekoliko Vaših radova preokupacija Vam je vjerska situacija u ranonovovjekovnoj Francuskoj. Na vrlo interesantan način proучavate kako pojedine vjerske zajednice funkcioniraju na selu, a kako na urbanim područjima. Kako ste uspjeli od pojedinih rituala obuhvatiti tako širok kompleks pitanja?

NZD: Ovdje je ključna riječ „rituali“, što znači dodatak vjerskom iskustvu i karakter bogoslužja nečemu izvan vjerske doktrine i učenja. Također se

radi o nečemu što ide s onu stranu vjerskih institucija poput bratovština ili humanitarnih društava. Rituali su jako važni, a povjesničari su se njima sve do posljednjih tridesetak godina manje bavili. Kad sam se prvi put zainteresirala za procesije i pokušala shvatiti liturgiju mise, povjesničari se time nisu bavili. Nisam znala kako to raditi, to su činili religijski seminari, a ne mi. Ovdje se opet mogu vidjeti plodovi mog okreta antropologiji, jer su kulturni antropolozи nastojali čitati rituale ljudi. Razmišljala sam o raznim oblicima urbanih prostora unutar kojih se pojedini ritual mogao odigrati, na primjer održavanje procesija, isto tako, razmišljala sam i o tome kako su pojedini rituali ocrtavali veze unutar zajednice. Na primjer, stari ritual ljubljenja osoba oko sebe, katolički ritual, može se na razne načine interpretirati kao forma komunikacije. Zatim postoji i kvekerski ritual duhovne komunikacije koja je moguća između pojedinca i Boga. Ovi rituali naglašavaju razne mogućnosti zajedništva. Radi se o pažljivom raščlanjivanju značenja i emocionalnim implikacijama ovih rituala ili forma pobožnosti koje mogu dovesti do svježeg razmišljanja o zbivanjima u raznim zajednicama. Mnogo je različitih primjera poput „blagoslovljenog kruha – pain bénit“, koji je dijeljen nakon nedjeljne mise. Svaki je tjedan jedna obitelj donosila kruh, on bi bio blagoslovljen i razdijeljen – to je način identifikacije unutar zajednice koji članove zajednice podsjeća na njihove obaveze, koje se odnose na sve bez obzira na bogatstvo. Ljudi često nisu slijedili te obveze, ali poruka je bila jasna. Mislim da je to vrlo korisno za povjesničara. Povijest emocija je posebno uzbudljivo polje. Davno prije bila sam jedina koja se zanimala za to, a sada se „svatko“ time bavi.

ŠIMETIN ŠEGVIĆ: Je li na Vas pri proučavanju reformacije i protestantizma utjecala teza Maxa Webera o tome kako je protestantizam pripomogao širenju kapitalizma, kao što je djelomično na Marca Blocha?

NZD: Ne sjećam se točno kako je utjecala na Marca Blocha, ali da, kada sam počela raditi na reformaciji susrela sam se s istim problemom s Lyonom – znala sam da je bilo protestantizma u tiskarskoj industriji i znala sam da je postojao ekonomski konflikt u tiskarskoj industriji, a te dvije činjenice su bile odvojene. Željela sam istražiti njihov suodnos. Htjela sam to napraviti s marksističkog gledišta, prema kojem su radnici bili na suprotnoj strani od

vlasnika. Kasnije sam to htjela istražiti kroz weberovski pojam o društvu. To sam napravila tek kasnije, u članku „The Sacred and the Body Social in Sixteenth-century Lyon“ koji je objavljen u *Past & Present*. Otkrila sam da su vrijednosti koje je protestantizam stvorio odgovarale Weberovim postavama, isključivo unutar temelja koji je pomagao razvoj etosa kapitalističkog stjecanja dobiti.

Dakle, za prvi pojam odgovor nije bio marksistički. Postojaо je ekonomski konflikt, ali svi su bili protestanti! Ovo je bilo jako važno jer sam krenula ponovno promišljati pojmove klase. Odlučila sam da ne treba govoriti samo o socijalno-ekonomskim klasama, nego da se trebalo govoriti o kulturnim klasama i raznim silama tlačenja. Puno kasnije, tek 1970-ih sam počela stvari drukčije promatrati. Protestantizam više nisam smatrala progresivnijim od katoličanstva, nego kao drukčiju formu moderniteta, od koje svaka ima drukčiji stil, bez da je jedna više moderna, a druga više nazadna. I predodžba katoličanstva se promijenila. Zbog toga sam u tom eseju koji sam pisala 1981. u *Past & Present* krenula tragom rituala, a ne formama same vjere. Predložila sam da ako pogledate protestantizam i katoličanstvo u urbanoj zajednici, svakog od njih moglo se vezati uz različite forme *modernog*. Jedno je moglo bolje pristajati uz obrtničku ili industrijsku formu, a drugo uz trgovinsku formu. Ipak, svatko od njih je mogao biti kritičan prema drugome, ali i istovremeno povezan jedan s drugim. Na moju historiografsku agendu utjecao je Weber, a to se jasno vidjelo u tom kasnijem članku, iako sam i ranije opširno čitala Maxa Webera, kada sam radila doktorsku disertaciju. No, nekad sam ga više poznavala zbog njegove polemike s Marxom, jer je mislio da je Marx bio previše redukcionistički. A sama nisam željela preuzeti redukcionističku formu.

ŠIMETIN ŠEGVIĆ: Prema Vašem osobnom iskustvu, koliko je ustvari teško raditi na lokalnoj historiji da bi se na kraju odgovorilo ponekad i na opća pitanja?

NZD: Čini mi se da sam na ovo odgovorila kad sam govorila o odnosu prema totalističkom pristupu. Lokalna povijest ima svoj vlastiti važan doprinos razumijevanju; ona govori o stvarima koje su iznad nje i podsjeća nas na opasnosti koje donose površnosti prema općim stvarima.

ŠIMETIN ŠEGVIĆ: Vi ste svojim brojnim i raznovrsnim radovima, čini se, vrlo često u potrazi za specifičnim problemom, specifičnim odnosima i specifičnim društvenim sustavima. Je li prema Vama onda uloga povjesničara tražiti specifično prije negoli univerzalno?

NZD: Mislim da obje mogućnosti treba uzeti u obzir. Ustvari uvijek želite opravdati vlastiti slučaj. Možda se čak radi o opširnijem. Možda proučavate veliku političku jedinicu ili cijeli vjerski pokret. Ipak, kao povjesničar, želite obratiti pažnju specifičnosti pojedinog slučaja. Onda počnete ubacivati druge stvari unutra, uvijek to činite ako se bavite lokalnom poviješću. Važno je da to radite savjesno.

Katkad se pitanje sastoji od nečega važnijeg od pukih generalizacija. Katkad se zapitate, ukoliko radite na svakodnevnom životu: „Može li se ovo svugdje uočiti? Ako da, u kojoj formi?“ Ne volim doslovno shvaćati generalizacije, nego nekako zaigrano. Uzmimo primjer odgoja djece – znamo da ima tako mnogo načina odgoja djece... ali unatoč svim raznim načinima, možemo se zapitati je li odnos majke i dijeteta u smislu njihovih osjećaja svugdje prisutan? O ovome razmišljam u svezi s dokumentarnim filmom novije produkcije *Babies* (2010.). Ovaj dokumentarni film unutar jedne godine prati jedno dijete u Mongoliji, jedno u Africi, u Namibiji, gdje je većina filma snimljena vani, te prati dvije obitelji srednje klase, jednu iz San Francisca, a drugu iz Tokija. Djecu se prati od rođenja do prvoga rođendana, a pokazuju se velike razlike. Film je predivan i treba ga vidjeti, a na kraju postoji jedan trenutak u kojem film dотиše univerzalno. Ne možete zamisliti kako su ovi uzorci različiti, ali na kraju priče u Mongoliji, ovaj mali dječak, za kojega se majka često ne brine zbog seoskih poslova, nađe se izvan doma bez pratnje roditelja (osim pratnje snimatelja), životinje ga okružuju, on puže i pokušava ustati... i ustaje! I smijeh mu prekrije lice... to je kraj. Svi u kinu su pomislili – ovo je univerzalan trenutak. O ovome i ovakvim pitanjima sam razmišljala – sreća tog dijeteta zbog stajanja je totalno univerzalna. Naravno, ne bavim se time kao povjesničarka, ali to nikad neću zaboraviti. Dakle, dok radim, ne brinem mnogo za univerzalno, ali se svako malo toga sjetim, u trenutcima koje zovem *familijarnost*... trenutcima u kojima se nešto čini prepoznatljivim jer to vidite u drugim kulturama, ali je moguće razaznati i u vašem vremenu – misao familijarnog. A onda je tu i osjećaj stranog. Mislila sam malo više i u tom smislu.

ŠIMETIN ŠEGVIĆ: Iako je teško izdvojiti jedno Vaše djelo i dodijeliti mu titulu najzahtjevnijeg, čini se da je to ipak *Fiction in the Archives*. Koji je ustvari primarni cilj ili poruka tog djela?

NZD: Ovo je vezano uz moj odgovor o „literarnom obratu“ i onome što sam govorila o *Montaillou*. U *Montaillou*, knjizi kojoj se divim, Le Roy Ladurie je koristio inkvizicijske spise... Godine 1979. napisala sam pozitivnu recenziju te knjige u časopisu *Annales*, naslovila sam je „The Storytellers of Montaillou – Les Conteurs de Montaillou“ jer sam pročitala izvore koji su bili osnova njegova djela, ne da bih pronašla greške (kojih nije bilo), nego jer sam bila zapanjena načinom na koji su ljudi odgovarali inkvizitoru. On bi pitao pitanje, a oni bi davali duge, literarne i vrlo elaborirane odgovore. To me je jako zanimalo, posebno način na koji su odgovarali! Dobili smo izvore iz narativnog stila. To nikad nisam zaboravila. Koristila sam to za *Fiction in the Archives* za priče o oprostu. Koristila sam ta kraljevska pisma pomilovanja iz francuskih kraljevskih arhiva. Dok sam radila na *The Return of Martin Guerre* zanimala me literarna struktura sučeve knjige, ali više bih željela znati kako bi seljaci Artigata ispričali tu priču. Kako bi seljaštvo pričalo priču? Onda sam se sjetila *Montailloua* i rekla sam sebi da bih se možda trebala vratiti tim zapisima koje nikad prije nisam mislila koristiti kao priče. Htjela sam ih iskoristiti kao izvor za narativne stilove, a onda vidjeti kako se mijenjaju po rodu i klasi. Otkrila sam predivne stvari. To je bila svrha knjige – обратити пажњу на нарративни елемент који је указивао на то да имамо предивне изворе из којих се може уčити.

ŠIMETIN ŠEGVIĆ: Mislite li da se i danas može pronaći u zapadnom svijetu slučaj al-Hasana ibn Muhammada ibn Ahmad-a al-Wazzana, poznatijeg kao Leo Africanus, o kojem pišete u knjizi *Trickster Travels: A Sixteenth-Century Muslim Between Worlds*? Koliko se pripadnici islamskog svijeta u ovom zapadnom danas, kada uzmemo u obzir događanja u ovom desetljeću, mogu osjećati sigurnima kada je u pitanju njihov identitet, odnosno je li on, prema Vama, ugrožen? Je li po tom pitanju šesnaestostoljetni svijet bio otvoreniji?

NZD: Jako dobro pitanje. Kada sam držala predavanje o knjizi u Rabatu – netko me je pitao: „Gdje su al-Hasani danas? Gdje su ljudi koji prelaze granice?“ Mislim da sam rekla... pa, tu je Edward Said!

Ali svijet je danas drukčiji. Mnogo je konflikata između ta dva elementa. Sve ovisi o tome gdje se nalazite. Danas je lakše u Europi. Unatoč svoj etničkoj raznolikosti. Imate grupe muslimana, ne radi se uvijek o fundamentalistima, većina ih nisu fundamentalisti. Moja kćer u Parizu mnogo radi s imigrantima i ovog ljeta je organizirala konferenciju o tome kako je biti Žid ili musliman u Francuskoj te o islamofobiji i antisemitizmu. Na panelu „biti Žid ili musliman“ raspravljalo se o svakodnevnom govoru, o tome što većina muslimana radi i što znači biti musliman. Praktična pitanja. Oni imaju institucije koje im pomažu u rješavanju pitanja. Institucija ima puno pa se pitanja rješavaju otvoreno. U Europi 16. stoljeća muslimani su bili raštrkani diljem kontinenta, a svaka praksa morala je biti potajna. Naravno, u Veneciji i sličnim mjestima nalazili su se diplomati sultana otomanskog imperija, no oni su radili nešto unutar svojih kuća i zidova, a nije bilo mnogo otvorenih praksi. Dakle, u 16. stoljeću lakše je bilo biti kršćaninom, nego Židovom ili muslimanom, osim ako ste bili osvajač. Ne mislim da je svijet 16. stoljeća bio otvoreniji; bio je otvoren za neke i zatvoren za druge.

ŠIMETIN ŠEGVIĆ: Treba li, prema Vama, svaka povjesna studija imati jasan i definiran rezultat ili tema može ostati i otvorena?

NZD: Kako je rekao Marc Bloch, u svakoj povjesnoj studiji, koliko god jasan bio njezin zaključak, uvijek se mora predložiti budući razvoj istraživanja. Vaš zaključak uvijek mora biti otvoren budućem razvoju. Čak vjerujem da sve što je prezatvoreno ili definitivno nije vrlo važno. Naravno, zaključak morate imati, ali ako je tako rigidan, vjerojatno ste radili na maloj temi. Možda je zapravo loše formuliran.

Film

Film acts as a historical agent. (Marc Ferro)

ŠIMETIN ŠEGVIĆ: Bili ste konzultant i scenarist na filmu Daniela Vignea *Le Retour de Martin Guerre* (*Povratak Martina Guerrea*). Je li Vas ovo iskušto inspiriralo da istražujete kinematografiju? Poput Vaše knjige *Slaves on Screen*?

NZD: Da. Kada sam se vratila na Princeton, pokrenula sam preddiplomski seminarski kolegij „Film u povijesti“, koji je pohađalo dvadesetak studenata. Bilo je prekrasno. Nisu sudjelovali samo povjesničari, nego i drugi studenti, kao što su studenti teatra. Nisam htjela voditi kolegij o povijesti filma; htjela sam kolegij o povijesti i filmu. Htjela sam da čitaju o kinematografiji što je opsežnije moguće, da ozbiljno shvate tehničke ciljeve stvaranja filmova. Čak su morali kupiti udžbenik, ali čini mi se da im se taj nije svidio. Htjela sam da spoznaju kakve sve tehničke zahvate film sadržava, od krupnih planova, do ostalih materijala. Mislim da su izvukli neku korist iz toga. Dakle, svaki smo tjedan gledali po jedan film, a ja sam odabrala filmove koji su prikazivali povijest ranog modernog perioda. Htjela sam razdoblje koje poznam, razdoblje za koje sam im svaki tjedan mogla dati druge izvore. Kolegij je ipak počeo prikazivanjem neranomoderne teme *Oktobar* (1928.) Sergeja Ejzenštejna. Namjerno sam to učinila jer sam im željela prikazati povjesni film koji nije realističan; filmovi ne trebaju biti realistični i kostimirani – mogu biti posve simbolični, ali ipak slijediti povijest. Prvim sam ih filmom htjela potresti. Nakon toga slijedio je *La passion de Jeanne d'Arc* (1928.) Carla Theodora Dreyera, zatim *Sedmi pečat* (1957.) Ingmara Bergmana, *Povratak Martina Guerrea* (1982.), Rosselinijev film o Luju XIV. i njegovom usponu *La prise de pouvoir par Louis XIV* (1966.) i film o Francuskoj revoluciji, itd. Slijed prikazivanja nije sastavljen po redoslijedu nastanka filma, ali *La passion de Jeanne d'Arc* sam ubacila u slijed, iako je to nijemi film, jer je to zaista jedan od najboljih filmova svih vremena. Osim toga, obradili smo i Dreyerov *Dan gnjeva* (1943.), film o vješticama u 17. stoljeću. Svaki su tjedan gledali film, a literatura se sastojala od tekstova vezanih uz

film ili redatelja, kako bismo shvatili koji je bio njegov interes. Svaki sam tjedan pripremila kratak primarni izvor vezan uz temu. Čitali su nešto o, na primjer, Ivani Orleanskoj ili čak sekundarni izvor – nešto što stvarno „govori“. Onda su gledali kako djeluje kao način pričanja o prošlosti. Na kraju, posljednja tri tjedna kolegija, dala sam im izbor pisanja rada o jednom od tih prikazanih filmova ili tri tjedna vremena da sastave vlastiti povijesni film koji se mogao zbivati u bilo kojem vremenu. Trebali su sastaviti bibliografiju i plan snimanja... bilo je sjajno! Nije moralo biti savršeno, imali su digitalne kamere i trebali su snimiti samo jedan kratak dijalog. Bilo je sjajno, imali su odlične ideje!

Kasnije sam napisala *Slaves on Screen* i ostajem posve uvjerenja da film može biti drukčiji način govora o prošlosti. Ako ga želite napraviti, mora biti poduprijet povijesnim izvorima. Govori se: „Filmaši ne smatraju povijesne dokaze važnima, oni žele napraviti nešto dramatično“, a ustvari neki žele biti obaviješteni od povijesnih izvora, dok neki ne žele jer se boje da povjesničari neće biti od pomoći. No, ako je povjesničar svjestan estetskih i dramatskih potreba redatelja, onda on ili ona može biti od pomoći. Mislim da ima nade za tu formu rada, na tome se može dobro raditi.

Kadar iz filma *Povratak Martina Guerrea* (1982.)

ŠIMETIN ŠEGVIĆ: Godine 1993. Jon Amiel je snimio *remake* filma *The Return of Martin Guerre* pod naslovom *Sommersby*, a radi se o drami koja prikazuje vrijeme nakon američkog Građanskog rata. Prema Vašem mišljenju, ima li koncept preuzet iz *The Return of Martin Guerre* smisla ako ga se prenese iz ranonovovjekovne Francuske u SAD 19. stoljeća, posebno ako se u obzir uzme postupak sa ženama?

NZD: Ne. Godine 1997. napisala sam pamflet o ovom problemu, naslovljen *Remaking Imposters: From Martin Guerre to Sommersby*. Istaknula sam da je apsurdan! To je sjajna priča koja funkcioniра u društvima ranoga novog vijeka i unutar njega ima univerzalne značajke, to je priča koja nadilazi granice. Vezana je uz društvo u kojem postoje ograničenja vlasništva te uz predodžbe o obitelji koje su prisutne isključivo u ranonovovjekovnoj Francuskoj i ne može se naći drugdje. Američko društvo nakon Građanskog rata krcato je varalicama. U tom društvu ima mnogo slobodne zemlje, mnogo migracija – to predstavlja suprotnost okruženju Martina Guerrea. Istaknula bih da draž priče o Martinu Guerreu ne potječe iz lika „čovjeka s drvenom nogom“, već se očituje u situiranosti događaja. Ako biste htjeli snimiti sjajan film o varalici u Americi 19. stoljeća nakon Građanskog rata, onda ekrанизirajte priču o bijelcu koji se izdaje za crnca. Mark Twain je napisao sjajan roman *Pudd'nhead Wilson*, u kojem je opisao priču o dva djeteta. Jedno je dijete mulat vrlo svijetle puti, ali kako živi na Jugu, jedna kap krvi i vi ste crni! Međutim, uspijeva zamijeniti mjesta s drugim djetetom jer izgleda kao bijelac. Dakle, ako želite snimiti stvarno dobar film o varalicama, snimite film s *Pudd'nhead Wilsonom* kao predloškom. Inače, Jodie Foster je sjajno glumila u *Sommersbyju*, pročitala je moju knjigu o Martinu Guerreu... Jednostavno su nas pokrali, ali to nije tako važno.

ŠIMETIN ŠEGVIĆ: Prema Vašem mišljenju, koliki je potencijal filma kao povijesnog izvora?

NZD: Ranije sam odgovorila na ovo pitanje; mislim da može biti bolji od svega što se dosada radilo. A kako nove elektroničke tehnologije napreduju, uz nove načine snimanja i upotrebljavanja filma, bit će još više mogućnosti. Sadašnji je film, popularni film za razliku od umjetničkog, obilježen nasiljem i jurnjavom. To će proći, ali zasada stilski ograničava raspon povijesnih tema koje se žele prikazati.

ŠIMETIN ŠEGVIĆ: Marc Ferro film vidi ne samo kao povijesni izvor, nego i kao činitelja povijesti. Ferro smatra da je film imao velik utjecaj na moderno društvo. Kako biste to komentirali?

NZD: Mislim da je u pravu. Ne radi se samo o tome što filmovi čine povijest, kao u slučaju filmova o kojima je Marc Ferro pisao ili u slučaju velikih filmova Veita Harlana (pisala sam također tekstove o tome) – filmovi pomažu u oblikovanju političkih perspektiva na antisemitizam ili štogod drugo. Mnogi su filmovi pripomogli u tome, a neki su i odmogli. Oni su imali onaj utjecaj koji im Ferro pripisuje. Prije nešto vremena pročitala sam članak u kojem je komentirano djelo Norberta Eliasa *The Civilization of the Body*, a svrha članka je pokazati da je određenom načinu gledanja na povijesne veze mnogo pomogla filmska montaža. Radi se o sjajnoj vezi, puno dubljoj od one koju je iznio Ferro. Ona nadilazi činjenicu da film uvjerava ljudе u neko gledište, što mislim da film doista čini i to na važan način; te donosi mišljenje po kojem se pojedini načini mišljenja naglašavaju spajanjem suprotstavljenih elemenata u montaži. To može sugerirati načine mišljenja o spajanju stvari kako to nije bilo učinjeno na filmu. Dakle, mislim da je Ferro u pravu.

ŠIMETIN ŠEGVIĆ: Mislite li da neki od hollywoodskih filmova koji su napravljeni od 1960-ih pa sve do danas mogu dati „originalan doprinos razumijevanju prošlosti“, nešto što Marc Ferro pripisuje isključivo europskom filmu i redateljima Andreju Tarkovskom ili Luchinu Viscontiju?

NZD: Da, postoje hollywoodski filmovi koji su tome dorasli. Na primjer *Gospodar i ratnik: daleka strana svijeta* (2003.) u kojem je glumio Russell Crowe. Mislim da je riječ o dobrom povijesnom filmu. Usporedila bih ga s filmom *Gladijator* (2000.) koji je bio potpuna zbrka. Mislim da je film *Spartak* (1960.) puno bolji, iako je ponešto zastario i ima neke manjkavosti, ipak posjeduje bolje povijesne temelje. Unatoč inzistiranju na junaštvu, bolje svjedoči o prošlosti. Snimio ga je vrhunski redatelj, Kubrick, a *Gladijator* je bio pun klišaja, s iznimkom jedne scene u kojoj se pokazuju mali obiteljski bogovi Lari i Penati, to je najbolji dio filma u smislu povijesne prošlosti. No, *Gospodar i ratnik* je dobar na više načina; nema jednostavan narativ i prikazao je zanimljivu napetost između filozofa prirode i zapovjednika. Time se mogao osvijetliti pogled na dio povijesti 18. stoljeća. Drugi je primjer

Amistad (1997.); tom filmu mnogo toga mogu prigovoriti, kao što su već prigovore i neke druge osobe iz američke povjesničarske zajednice. Ipak, mislim da su dobre uloge Afrikanaca u tom filmu jer pokazuju djelotvornost povjesničarskog savjetnika, jer je konzultant na tom filmu poznavao jezike i napisao je neke knjige o Sierri Leone. Dio o pokopu je bio stvarno dobro prikazan. No, način prikazivanja Johna Quincyja Adamsa nije bio točan. Modernizirali su ga i učinili „prihvatljivijim“ suvremenim gledateljima, a na kraju je ispoa sličan današnjim gledateljima. To zbilja nije bilo dobro. Dakle, mislim da je potencijal filmova velik, ali ne završava uvijek dobro.

ŠIMETIN ŠEGVIĆ: U knjizi *Slaves on Screen*, tvrdili ste da filmovi mogu na zanimljiv način pripovijedati o prošlosti, ali samo ako su vezani s općim povjesnim izvorima. Prema Vašem mišljenju, postaje li umjetnička sloboda suvišnom ako se djelo bavi povjesnom tematikom, posebno u slučaju osjetljivih problema poput ropstva?

NZD: Smatram da odgovoran odnos prema izvorima ne onemogućava dobar umjetnički prikaz. Vratimo se slučaju Johna Quincyja Adamsa u kojem je neodgovornost prema izvorima dovela do toga da je postao manje dramatičan i klišejjiziran. Da su malo više pozornosti pridali pravom Adamsu, bilo bi mnogo dramatičnije. Mislim, umjetnike u filmovima uvijek koče producenti, proračun, prohtjevi tisuću pojedinaca, kostimografi koji ne mogu pronaći materijale, propagandisti, scenografi koji to ne mogu napraviti i tako dalje. Omeđeni ste sa svih strana. No, postoji i kreativno ograničenje kod odgovornosti prema povjesnim dokazima. Zato imamo povjesničare koji pričaju doista dobru priču na temelju izvora, to je ujedno sjajno, zahtjevno i uzbudljivo!

Ne bismo smjeli dozvoliti drukčiju konstrukciju. Umjetnost se mora ostvariti kroz takvu formu. Morate naučiti cijeniti kreativnu slobodu koja proizlazi iz rada na dokazima, a ne smijete izvore smatrati problemom.

ŠIMETIN ŠEGVIĆ: Prema Vašem mišljenju, može li film biti medij koji je, kao i pisani tekst, pogodan za povjesni diskurs? Na primjer, smatrate li da se film Claudea Lanzmanna *Shoah* (1985.) jednako dobro bavi problemom Holokausta kao drugi povjesni tekstovi?

NZD: Radi se o drukčijoj formi. Postoji dovoljno prostora za oba oblika povjesnog diskursa. Dvije prednosti filma su u tome što možete vidjeti lica i reakcije, što može biti dosta interesantno i što vam pripomaže u konstruiranju „vizualne priče“. Nedavno sam na jednom koncertu razmišljala o tome. Vrlo je dirljivo vidjeti kako glazbenici reagiraju kroz svoje instrumente. Glazbu možete čuti dobro i na CD-u ili na radiju, ali kada vidite glazbenike, kada vidite glazbu, doživljaj se mijenja. Dakle, kada vidite osobu kako govorи, njihovo se razmišljanje otkriva kroz njihovu mimiku i govor tijela.

Također, ovisno o temi, katkad možete konstruirati „vizualnu priču“ kroz koju iskazujete povjesni diskurs. Umjesto da imate posla samo s ljudima koji govore i diskutiraju, možete osmislitи jedan zadatak, jedan test, koji zatim možete snimiti. Bilo bi vrlo poučno to raditi. Zapisivanje razgovora svakako dolazi u obzir, ali s time dolaze i razna ograničenja, tekst je osiromašen. Jednom sam u svojoj kući snimila sjajan intervjу s Peterom N. Millerom, meni jako dragom osobom. Ispitivao me o povjesničarskom radu i načinu na koji ja obrađujem inventare, posebno se osvrćući na jedan koji je sam pronašao. Radilo se o inventaru jedne trgovkinje iz New Yorka kasnog 17. stoljeća, Margriete von Varick. Ona je radila u vremenu kad je New Amsterdam postao New York, jer su Englezzi preuzeli grad 1674., a bila je Nizozemka koja se bavila trgovinom predmeta s Pacifikom. Inventar njezine radnje korišten je za izložbu o nizozemskom i ranom engleskom New Yorku. Zamolili su me za povjesničarski komentar inventara, a kako sam mnogo radila na njima, razvio se sjajan dijalog između mene i Petera – o metoda-ma rada, o inventarima robova... stvarno je sjajno djelovalo na ekranu jer smo pokrili veliku temu. U našu su razgovor montirane razne slike s izložbe, izgledalo je jako dobro. Nakon toga, u ožujku 2009., objavili su razgovor u katalogu, ali više nije bio tako zanimljiv. Na filmu je bolje djelovao. Naravno, to nije filozofski način, ali jest metodologija.

Postignuća

Now, I could only derive pleasure from history by imagining it in the present.
(André Gide)

ŠIMETIN ŠEGVIĆ: Svojim dosadašnjim radovima pokrili ste brojne teme i to ne samo europske. Može se zaključiti da imate poseban dar u pronaalaženju materijala. Jesu li sva Vaša istraživanja započela u arhivima ili ste ideje za neke teme pronašli i drugdje? Koje sve elemente određeni materijali, odnosno izvori, moraju imati da bi Vas zainteresirali za daljnje istraživanje?

NZD: Moja istraživanja ne započinju uvijek u arhivu. Možda ako se radi o nečemu što sam primijetila, o knjizi ili o pismima pomilovanja koja sam vam spomenula. Ali to je postao pravi istraživački projekt tek kad sam smislila što zanimljivo mogu napraviti s pismima.

Kad god započinjem istraživački projekt to je zato jer ondje ima nešto što želim objasniti. Radi se o povjesnoj zagonetci te, kao što sam ranije rekla, ima nešto prošlosti što ima određeni odjek u sadašnjosti. Dakle, to je redovno nešto što osvaja moju maštu. Naravno, jedan tekst ili knjige iz arhiva mogu mi doći pred oči, ali ne počinjem nužno uvijek od teksta. Sada imam projekt istraživanja Surinama. Prije sam u knjizi *Women on the Margins* istraživala priču botaničarke Marie Sibylle Merian iz 17. stoljeća, a kao pomoćnu literaturu koristila sam dva objavljena izvora iz 18. stoljeća. Ona je u Surinam otputovala 1698./1699. Devedesetih sam pročitala knjige Johanna Gabriela Stedmana i Davida Cohena Nassyja koji su pisali o Surinamu 17. i 18. stoljeća. Te sam knjige smatrala doista zanimljivima i htjela sam učiniti nešto više s njima. Kasnije, također u vezi sa stvarima koje su se dešavale u vašoj zemlji, svog tog etničkog čišćenja i granica, mislila sam da zbilja želim pisati o prelaženju granica. Mislila sam o tim knjigama kao o mjestima raznovrsnih mogućnosti, uz pitanja prelaska granica i mnogostrukе identifikacije.

Radi se o kombinaciji. Katkad na prvo mjesto dolazi tekst, ne treba to biti arhivski izvor, možda će se raditi o rukopisu ili objavljenom izvoru... riječ je o kombinaciji.

ŠIMETIN ŠEGVIĆ: U Vašem članku iz 1988. „History’s Two Bodies“, napisali ste da bi Vaša „slika povijesti imala u sebi najmanje dva tijela, barem dvije osobe koje razgovaraju i raspravljaju, međusobno se slušaju dok pokazuju prema svojim knjigama.“ U članku, između ostalog, navodite Marcia Blocha i Eileen Power kao primjer za Vašu viziju povijesti i tezu o dva tijela. Koji bi bio Vaš osobni primjer?

NZD: Zadržala bih se na svom prvotnom zaključku. Tada sam upotrijebila sliku Waltera Benjamina, ali ne bih ga prikazala kako plače, nego kako se smije. Napisala sam:

Moja slika Povijesti imala bi barem dva tijela, barem dvije osobe koje razgovaraju i raspravljaju, međusobno se slušaju dok pokazuju prema svojim knjigama; bio bi to film, a ne nepomična slika, katkad biste ih vidjeli kako ponekad plaču, kako su katkad zapanjeni, katkad bi bili puni znanja, a katkad bi se smijali od sreće.¹¹

To je u redu, dvije osobe raspravljaju, katkad plaču, a često se i smiju. To je moja osobna slika.

ŠIMETIN ŠEGVIĆ: Kada biste se našli u 16. stoljeću, biste li za sebe odbrali ulogu jednog od svojih junaka o kojima ste pisali ili biste ipak radije bili dio tadašnjeg povlaštenog društvenog sloja; plemstva, odnosno dvorskog društva?

NZD: Pa... vjerojatno ne bih bila doslovno kao ti ljudi jer sam pisala o nekim vrlo nasilnim osobama. Voljela bih biti u nekom mjestu u međuprostoru. Istovremeno na centru i periferiji. Negdje gdje bih imala mogućnost kretati se nazad i naprijed. Sigurno ne bih htjela biti dio privilegiranog društva, ali voljela bih katkad pogledati i što oni rade.

ŠIMETIN ŠEGVIĆ: Autorica ste brojnih djela. Imate li neko koje Vam je najviše priraslo srcu?

¹¹ Natalie Zemon Davis, „History’s Two Bodies“, *The American Historical Review* 93/1 (Feb. 1988.), 30.

NZD: Ne, nemam. Imam različite osjećaje o svakom od njih, ali nemam omiljeno.

ŠIMETIN ŠEGVIĆ: Prošle godine (2010.) dobili ste nagradu norveške vla-de *The Holberg Prize* za Vaš narativni pristup povijesti. Što ta nagrada znači za Vas?

NZD: Bila sam vrlo počašćena, to mi je mnogo značilo. Bila je to osobna čast za mene, ali sam se tada sjetila svih osoba o kojima sam pisala. Imala sam dojam da u nekom smislu predstavljam sve ljude koji su pisali povijest slično kao što sam to pokušavala ja. Dakle, na primanju nagrade sam bila ja osobno, ljudi iz prošlosti, te ja kao predstavnica načina rada u historiografiji. Bilo je to vrlo važno za mene. Rekla sam da ću podijeliti nagradu s drugima, a to sam i napravila.

ŠIMETIN ŠEGVIĆ: I za kraj, recite nam koja je trenutno Vaša preokupacija?

NZD: To je knjiga o ropstvu. Kao što sam i ranije objasnila, strukturirala sam je oko četiri generacije jedne obitelji. Kako se mnogi bave temom ropstva, za posebne stvari koje hoću reći nije potrebna velika opća studija. Ovaj će projekt biti zapravo više svjež i originalan. Želim ispričati priču kroz ranije spomenuti koncept, iako sam prije htjela obuhvatiti i židovsku stranu priče u istoj knjizi, kao što sam napravila kod *Women on the Margins*. Htjela sam sve to obuhvatiti u jednoj knjizi, ali nisam uspjela jer je previše komplikirano. Narativ je prekomplikiran, kao i židovska priča. Na veliko razočaranje svoga supruga, ja zapravo radim na dva djela. Prvo slijedim četiri generacije obitelji robova, a u drugoj knjizi pokušat ću pratiti šest generacija židovske obitelji s posebnim obzirom na robeve. Vidite, Židovi nisu vrhun-ska elita, imali su mnogo građanskih prava – više nego što bi imali u tadašnjoj Europi. Bit će to još jedna studija o ljudima koji nisu u centru, ali i o Židovima koji su imali robeve. Imam još jedan projekt u kojem ću proučiti pitanje oslobođenih robova od kojih su neki postali Židovi. No, sada radim na obitelji robova.

ŠIMETIN ŠEGVIĆ: Profesorice Davis, hvala Vam no ovom poticajnom razgovoru i nadamo se da ćemo sljedeći put razgovarati u Zagrebu!

Oblici socijalne historije¹²

S engleskog jezika preveli:

Marija Marčetić,

Zlatko Smetiško

Što čini socijalnu historiju na kraju 1980-ih? U najmanju ruku, ona uključuje socijalnu i kulturnu historiju. Klasična socijalna historija usko je povezana sa sociologijom i ekonomijom, dok je novija socijalna historija bliža antropologiji i književnosti.

Usporedimo ih na temelju dva idealna tipa. Klasična se socijalna historija bavi skupinama ljudi – osobito, iako ne isključivo, društvenim staležima – njihovim određenjem, nastankom i odnosima. Odnosi su konceptualizirani u obliku suparništva ili natjecanja ili suradnje, a ulozi koji su pri tome na kocki jesu moć i prestiž. Narativni tijek klasične socijalne historije prati promjenu sveukupne društvene strukture i društveno-ekonomskog modela, koji na značenju dobiva, s jedne strane, međuigrom društvenih odnosa, a s druge strane, velikim događajima poput revolucije, rata ili reformacije. Njezine su varijable zemljopis, demografija, ekonomija, tehnologija, politička uređenja i obitelj. Njezin je okvir djelovanja nacionalna država (kad taj koncept zaživi) ili kraljevstvo, ali često se preferira regionalna jedinica. Kad je to moguće, u klasičnoj se socijalnoj historiji izračunava i uspoređuje, ali isto tako i opisuje i analizira. Klasična socijalna historija može, unutar društvenog konteksta, nastojati otkriti dugotrajne mentalitete, ali više se bavi sviješću, stavovima i ideologijama. Kreće se od stavova prema djelovanjima, putem racionalnih interesa i strategija. Obično nas najprije izvijesti o demografskim podacima, a tek onda o uvjerenjima.

Novija socijalna historija traži razne poveznice – kategorije dobi, spola, podrijetla, patronata, etničkog podrijetla, vjere – te postavlja pitanja o načinima njihova uređenja, kao i o tome učvršćuju li te poveznice postojeću društvenu strukturu ili je nadilaze. Odnose zamišlja unutar simultanih i sistemskih procesa: dominacije i otpora, sukoba i suučesništva, moći i prisno-

¹² Ovaj je članak objavljen pod naslovom „The Shapes of Social History“ prvi put u časopisu *Storia della Storiografia* 17 (1990.), 28-34.

sti te ih prikazuje kao mreže odnosa kojima se dobra, ideje i utjecaji prenose, primaju i izmjenjuju. Narativni tijek novije socijalne historije još nije jasno izražen: kao radnja može poslužiti gotovo bilo što, od seksualnosti do tajnog identiteta, a za svaki modernizirani narativ u kojem Korizma uništava Karneval postoji alternativna naracija u kojoj Korizma i Karneval nastavljaju vječni sukob, ali pod novim pravilima igre.

No, događaji su važni i u novoj socijalnoj historiji, bilo da služe kao primjer ispreplitanja propisanog i slučajnog u povijesti ili objašnjavaju kako se dijelovi slažu, kako su društveni procesi uvijek oblikovani kulturnim shvaćanjima. One značajnije varijable zasigurno su kulturno uvjetovane: sredstva komunikacije i razumijevanja, oblici percepcije, struktura i produkcija priča, rituala i drugih simboličnih aktivnosti. Oni se ne određuju kvantitativno niti se dovode u uzajamni odnos, već se „iščitavaju“, „tumače“ ili „interpretiraju“. Nacionalna država ili kraljevstvo mogu poslužiti kao okvir novoj socijalnoj historiji, ali željeni okvir je obično lokalан, izdvojena priča ili dramatičan događaj objašnjen etnološkom analizom. Stari načini razmišljanja jednako su važni kao i suvremena stajališta, nepromišljenije su obveze jednakog važnog kao i one dobro promišljene i svrshishodne, a novitet može proizaći podjednako iz improvizacije kao i iz planirane strategije. Za razliku od klasične socijalne historije, novija socijalna historija može biti ispričana obrnutim redoslijedom, vjerovanja i kategorije mogu biti iznesene prije podataka nataliteta, načina obrade zemlje i pravila nasljeđivanja.

Čitatelji se s pravom zadržavaju nad schematskim oblikom moje usporedbe. Marc Bloch se već 1923. godine bavio „novijom“ socijalnom historijom u svom djelu *Rois thaumaturges*.¹³ Obrisi djela *Carnival of Romans*¹⁴ Le Roy Ladurie mogu se vidjeti na stranicama njegova djela *Peasants of Languedoc*.¹⁵ William Sewell napisao je svoje „novije“ djelo *Language of Labor*¹⁶ gotovo u isto vrijeme kada i nešto klasičnije djelo *Marseille*;¹⁷ Lynn Hunt

¹³ Engleski prijevod knjige: *The Royal Touch. Sacred Monarchy and Scrofula in England and France* (London, 1973.).

¹⁴ (New York, 1979.).

¹⁵ (Urbana, 1974.).

¹⁶ *Work and Revolution in France: The Language of Labor from the Old Regime to 1848* (Cambridge, 1980.).

¹⁷ *Structure and Mobility: The Men and Women of Marseille 1820 – 1870* (Cambridge, 1985.).

upotrijebila je oba stila u djelu *Politics, Culture and Class in the French Revolution*,¹⁸ u kojem noviji retorički dio prethodi klasičnom sociološkom dijelu. (Isto sam učinila i ja, u svom eseju *Sacred and the Body Social in Sixteenth-Century Lyon*,¹⁹ iako ondje sociološki dio prethodi simboličnom). Očito, postoji mnogo prijelaznih djela. No, podjela na idealne tipove korisna je za razumijevanje nekih kritika uperenih na račun socijalne historije, kao i zadataka koji nam još predstoje.

U tom smislu, želim se sada osvrnuti na slučajeve izdvojene pod povećalom povjesničara, točnije, na mikrohistoriju ili kako ju Talijani nazivaju, *microstoria*. Tri su međusobno povezane kritike usmjerene protiv nje, ponekad od strane ljudi koji nisu posve izvan polja socijalne historije, a ponekad od strane stručnjaka za klasičnu socijalnu historiju. Prvo, koliko je reprezentativna vaša dolina, selo, krabulja, pokolj, mlinar, varalica, egzorcist ili kinocefalni svetac? Drugo, na koji je način mikrohistorija povezana s većim shemama države, razdoblja i javnih događanja? Kako nam pomaže u razumijevanju velikih povijesnih transformacija? Razumijemo kako se utjecaj države provlači kroz djelo Charlesa Tillyja o modernizaciji nasilja,²⁰ ali na koji je način politika povezana s vašom seoskom zbrkom? Treće, kad se načini takva detaljna analiza svakodnevnog lokalnog iskustva i lokalnih rituala, ne postoji li opasnost od pretjeranog naglašavanja kulture suočavanja i zajedničkog razumijevanja? Zanemarivanja znakova dominacije i otpora? Ignoriranja dubokih struktura nasilja? Ovo su bili prigovori koje su mi uputili studenti ljetnog sveučilišnog programa u Berlinu 1988. godine, na kojem sam se bavila detaljnim iščitavanjem (*close reading*) autobiografija žena iz 17. stoljeća: gdje je ugnjetavanje u tim sretnim brakovima? Ovo je i primjedba socijalnih historičara bielefeldske škole prema *Alltagsgeschichte*,²¹ „povijesti

¹⁸ (Berkely, 1984.).

¹⁹ *Past & Present*, 90 (veljača, 1984.), 40-70.

²⁰ *The Rebellious Century: 1830-1930* (Cambridge, Massachusetts, 1975.) i *The Contentious French* (Cambridge Massachusetts, 1986.).

²¹ Vidjeti Hans-Ulrich Wehler, „Königsweg zu neuen Ufern oder Irrgarten der Illusionen? Die westdeutsche Alltagsgeschichte: Geschichte ‘von innen’ und ‘von unten’“, u *Geschichte von unten-Geschichte von innen. Kontroversen um die Alltagsgeschichte*, ur. F. Brügge-meier, J. Kocka, (Hagen – Fernuniversität, 1985.), 17-47. Sa stajališta *Alltagsgeschichte* vidjeti Alf Lüdtke, ur., *Alltagsgeschichte. Zur Rekonstruktion historischer Erfahrungen und Lebensweisen* (Frankfurt am Main, 1989.).

svakodnevice“ u Bavarskoj za vrijeme nacizma:²² gdje su antisemitska i fašistička okrutnost u ovoj lokalnoj pripovijesti o božićnim zabavama? Kako se njih može objasniti u svjetlu tih svakodnevnih tuga i radosti?

Uzgred, možemo naznačiti kako se slična pitanja mogu postaviti povijesnim tekstovima koji se bave velikim političkim događajima. Primjerice, je li Francuska revolucija reprezentativan primjer svih revolucija? Mogućnost iščitavanja tog dodatnog značenja ovisi o načinu na koji povjesničar gleda na događaje.

Prednost mikrohistorije slična je onoj mikrobiologije: male i često nevidljive interakcije i strukture mogu se „zamijetiti“ i dotaknuti povjesničevim perom kako bi se saznao način na koji funkcioniraju. Ako postoji obilje podataka, postoji mogućnost stvaranja *dinamičnosti iskustva*, u kojem i ponovljeno i novo ostavlja trag. Sjetimo se djela Carla Ginzburga *Night Battles*²³ u kojem otkrivamo načine na koji su seljaci razvijali i održavali mehanizme zaštite poljoprivrede i načine na koje su razgovarali sa svojim mrtvima te kako su ih pritisci i ideje, koje je uvela Inkvizicija, polako naveli da redefiniraju ono što rade kao vješticiarenje. Ako postoji obilje podataka, postoji i mogućnost učinkovitog uspostavljanja *morfologije mišljenja i iskustva*. Treba se prisjetiti *domusa* u djelu *Montaillou*²⁴ Le Roy Laduriea, putem kojeg se organiziraju prostor, društveni odnosi te prioriteti u domaćinstvu, selu i duhovnom životu. U djelu Giovannija Levija *Inheriting Power: The Story of an Exorcist*²⁵ napori oko kontrole i predvidivosti neprestano proizlaze iz djelovanja pijemontskih seljaka, bilo da trampe zemlju ili da vrše duhovnu službu.

Ovakve nam mikrohistorije otkrivaju kako društveni procesi odražavaju ono moguće, odnosno ono što smo navikli smatrati povijesno mogućim u danom vremenu i prostoru. Međutim, povremeno naiđemo na slučaj koji je u svoje vrijeme (ili barem u slučaju vremena kojim se ja bavim, 16. stoljeću) mogao biti nazvan „čudesnim“, „divnim“, „čudovišnim“, „začudnim“ – ili

²² Vidjeti Martin Broszat, *Alltag und Widerstand. Bayern im Nationalsozialismus*, 2. izdanje (München, 1987.).

²³ *Nightbattles, Witchcraft and Agrarian Cults in the 16th and 17th Centuries* (Baltimore, 1984.).

²⁴ *Montaillou. The Promised Land of Error* (New York, 1979.).

²⁵ (Chicago, 1988.).

u drugom vremenu „senzacionalnim“, „skandaloznim“ – što nam omogućava proširenje naše predodžbe mogućeg. Tako je Carlo Ginzburg Menocchijem,²⁶ trenutno jednim od najslavnijih mlinara u povijesti, proširio naše poimanje onoga što je moguće kad je u pitanju seoski i gradski skepticizam, ateizam i panteizam u Europi šesnaestog stoljeća. Lucien Febvre²⁷ tvrdio je kako ateizam nije bio moguć kao način razmišljanja u šesnaestom stoljeću, osim u učenom slučaju Bonaventure des Périersa, koji je svoje zamisli mogao temeljiti na kršćanskom pobijanju antičkog eufemerističkog teksta (Origenova djela *Protiv Celza*). Monterealski slučaj pokazuje kako su seoske rasprave o stvaranju svijeta trajale godinama, potaknute znatno drugaćijim čitanjem i promatranjem prirode. U slučaju Menocchija, mikrohistorija nam dozvoljava interpretiranje izoliranih opaski ruralnih skeptika, opisanih u Engleskoj, Njemačkoj, Loreni, te od sada – u nedavnom zanimljivom članku u *Past & Present*²⁸ – i u Španjolskoj, ne kao znakove neznanja ili čudljivosti, već kao dokaz kojim seoski diskurs raskrinkava ono što su oni nazivali „lažima“ vlasti.

Niti u jednoj od mikrohistorija ne traži se tipičan predstavnik. Tvrdi se samo kako su u pitanju „značajni“ događaji ili izvještaji, koji otkrivaju i više od očekivanog, čime stvaraju modele ili omogućuju usporedbe s drugim ambijentima za druge. Što je povjesničar bolje obrazložio svoj slučaj – o čemu ćemo više reći uskoro – tim bolje mogu drugi povjesničari izvući bit tog slučaja u svoje svrhe.

Mikrohistorija može biti značajna bez da je i karakteristična za određeno razdoblje ako se poslužimo razlikovanjem koje je nedavno primijenio Daniel Rodgers.²⁹ Mikrohistorija se mora nadopunjavati s makrohistorijom, ona ne može biti tek utjelovljenje ili oblik makroistorije. Izdvojeni slučaj nije

²⁶ *The Cheese and the Worms. The Cosmos of a 16th-Century Miller (Sir i crvi: kozmos jednog mlinara iz 16. stoljeća)* (Baltimore, 1980., Zagreb, 1989.).

²⁷ Vidjeti *The Problem of Unbelief in the 16th Century. The Religion of Rabelais* (Cambridge, 1982.).

²⁸ Vidjeti Keith Thomas, *Religion and the Decline of Magic* (London, 1971.); François Berriot, „Hétérodoxie religieuse et utopie politique dans les erreurs étranges de Noël Journet (1582.)“, *Bulletin de la Société de l'histoire du protestantisme français*, 124 (1978.), 236-248; John Edwards, „Religious Faith and Doubt in Late Medieval Spain: Soira, circa 1450-1500“, *Past & Present*, 120 (kolovoza, 1988.), 3-25.

²⁹ „Keywords: A Reply“, *Journal of the History of Ideas*, 49 (1988.), 669-676.

svijet sadržan u zrncu pijeska, već snažan skup faktora koji djeluju na lokalnoj razini, koji prima utjecaje i signale od drugih, sličnih takvih skupova, kao i centara moći te ih zauzvrat odašilje i sam. (Ja ovdje zauzimam stajalište između Michela Foucaulta, koji radikalno decentralizira pojam moći te ga shvaća kao odnose snage simetrično razdijeljene u društvu i onih koji smatraju da moć proizlazi iz „jedinstvenog izvora suverenosti“.) Montailou Le Roy Laduriea dobro oslikava ovu razmjenu: sukob dvaju klijentelističkih sustava između dva sela postupno je umanjen na sukob između senjorijalnog oblika vlasti, s lokalnim okcitanskim poglavarem, i kraljevskog oblika vlasti, u kojem se seoski konzuli moraju udružiti s profrancuskim snagama. Nova knjiga Petera Sahlinsa *Boundaries* (1989.), mikrohistorija pirinejske doline pokrajine Serdanje, prikazuje razmjenu moći u oba smjera, u njoj je nacionalna granica određena onime što je naređeno iz Madrida i Versaillesa te onime što je lokalno katalonsko stanovništvo odlučilo o tome – što često nije u suglasnosti s onim što su vlasti htjele.

Stoga, dobro provedena mikrohistorija će uvijek imati nešto za reći o konvencionalnoj „široj slici“ političke promjene. Razlika između nje i političke makroistorije je u narativnom postupku; država ili drugi autoritativni subjekt ne pojavljuje se nužno na prvoj stranici i ne mora biti na zadnjoj stranici, već se pojavljuje onda kada to zahtijevaju ritam života i problemi lokalnih sudionika. Možda autori mikroistorije mogu takve velike poveznice nepažljivim čitateljima učiniti zanimljivima nekim oblikom šekspirijanskog izraza, svaki put kada kraljevi ili predsjednikovi ljudi stupe na scenu.

Mikrohistorija mora pokušati umanjiti zabrinutost onih koji strahuju da će se inzistiranjem na svakodnevnom ili fokusiranjem na zajedničke lokalne vrijednosti naizgled umanjiti težina izrabljivanja, patnji, zlostavljanja i teške posljedice ratnih sukoba. Možemo tvrditi da je klasična socijalna historija bila uspješnija u analiziranju i prikazivanju sukoba, a da je novija socijalna historija bila uspješnija u analiziranju i prikazivanju suradnji ili barem modela suradnji. Primjerice, antropologinja Carolyn Clark³⁰ skrenula je pažnju na dva naoko kontradiktorna opisa naroda Kikuyu iz Kenije iz 1930-ih: jedan opis, koji su iznijeli etnografi, opisuje sve odnose na temelju rodnih

³⁰ The Ethnographic Past: History and Ethnographies of the Kikuyu of Kenya. Rad je izložen na Simpoziju kulturne antropologije i socijalne historije, Kongresa etnoloških znanosti, Zagreb, Jugoslavija, 24-31. srpnja 1988.

veza, darova, kolektivnog prava, obveza i utjecaja; drugi opis, koji su napravili socijalni historičari, opisuje sve odnose na temelju prava vlasništva nekretnina, ugovora, ugovora o plaćama i iskorištavanja. Sigurno se možete sjetiti suprotnih analiza: klasičnih socijalnih historija koje su naglašavale suđenje; antropoloških ili književnih socijalnih historija koje su naglašavale sukob i inzistirale na višestrukom gledištu, na Bahtinovoj polifoniji. Historijske metode ne uključuju samo jednu vrstu slušanja ili interpretacije.

Usprkos tome, ukoliko postoji iskušenje u antropološkoj mikrohistoriji za zadovoljavanjem koherentnog, statičnog ili kratkovidnog pogleda, oslanjanje na neke metode klasične socijalne historije može samo pomoći. Zasigurno bi nekoliko svježih izvještaja o radnim aktivnostima i svijesti promjenilo onaj čudni strukturalistički trenutak u *The Cheese and the Worms* (*Siru i crvima*) kada se Carlo Ginzburg vratio natrag onom „osnovnom instinktivnom materijalizmu svojstvenom generacijama i generacijama seljaka“³¹ kako bi objasnio Menocchija. Isto tako, ukoliko klasična socijalna historija postane žrtva opažanja tek sukoba i odnosa dominacije među svojim ispitnicima, bacanje pogleda na sustave uzajamnosti i simbole općeg dobra može biti samo od koristi. (Stalno želim nagovoriti svojeg kolegu Lawrencea Stonea, kada opisuje još jednog pohlepnog plemenitaša, nasilnog supruga ili ženu koja vara supruga, da provede malo vremena baveći se nekim zgodnim vjerskim obredom u kojem je ono najgore na što bi mogao naići prigušena ambivalentnost.) Koristim ove vrlo polarizirane primjere kako bih naglasila važnost – štoviše, nužnost – povezivanja oba stila socijalne historije u svrhu pronalaska njihova idealna omjera u jednom radu.

Ono što će biti najplodniji izazov u godinama koje slijede jest razvoj mikro i makro prikaza koji su na neki način međusobno „dosljedni“, prikaza koji, koliko god različiti, u suodnosu postaju razumljivi. Na kraju eseja o borbama pijetlova na Baliju, u zadnjoj fusnoti,³² Clifford Geertz kaže svojim čitateljima da se 1965. godine, sedam godina nakon igara opisanih u eseju, dogodio pokolj, u razdoblju od dva tjedna u prosincu, u kojem je ubijeno između 40.000 i 80.000 ljudi; uglavnom su Balijci ubijali jedni druge. Pokolj

³¹ Op. cit., str. 61.

³² „Notes on the Balinese Cockfight“ u: *The Interpretation of Culture* (New York, 1973.), str. 452, fusnota 43.

se dogodio i u području koje je proučavao. Geertz predlaže da nam zlobno suparništvo i potisnuto nasilje borbe pijetlova može pomoći u razumijevanju pokolja. Kad dođem do kraja tog izvanrednog eseja, moje je mišljenje drugačije od Geertzova: savršeno slaganje natjecatelja oko pravila i svrhe borbe pijetlova čini se neuskladivim s proljevanjem ljudske krvi u pokolju. Nešto se drugo mora događati kod te borbe pijetlova, moraju biti u igri neka druga uvjerenja, suprotna onima sudionika, mora postojati nekakav dublji razdor u njihovom odnosu. Ili se nešto sasvim drugačije mora dodati tom početnom opisu (pod time ne mislim na neki vanjski faktor poput CIA-e) kako bi se borbu pijetlova učinilo, ne nužno pretkazivačem pokolja, već nečim što može postojati u istom svemiru kao i pokolj.

Prilagođavanje većim događajima i interpretacijama nije jednosmjeran postupak. Makrohistorija mora prihvati otkrića mikrohistorije. Povjesničar francuske države mora se saživjeti s pričom šesnaestostoljetne kotentin-ske zajednice iz Normandije u kojoj su granice seniorijalnih uloga i interesa te kraljevih uloga i interesa shvaćene kao fluidne, često utjelovljene u jednoj osobi, te koje se dovode u pitanje tek dva puta u desetljeću. Historija državne tvorevine ne mora privilegirati slučaj u kojem su očekivani politički raskoli vrlo nejasni, već mora pronaći način kako biti dosljedna u takvom slučaju. Povjesničar religije se mora saživjeti s pričom bogate lionske župe u kojoj vjenčanja i druge svečanosti zastanu na nekoliko tjedana nakon pokolja Bartolomejske noći 1572. godine, ali se nakon toga nastave kao i prije, dok protestanti ostanu šćućureni u svojim kutovima. Bilo kakva općenita historija vjere trebala bi nekako izaći u susret ovakvim iskustvenim primjeringima.

Možda će sljedeći kreativni korak biti jednako tako literaran koliko i analitičan – odnosno, trebao bi pronaći objašnjavajuće i narativne oblike koji će učinkovito izraziti međuigru između velikog i malog, između socijalnog i kulturnog. Ako se to dogodi, djela možda neće uvijek imati sretan kraj, ali će ih biti uzbudljivo čitati.

Decentriranje povijesti: lokalne priče i kulturni prijelazi u globalnom svijetu³³

S engleskog jezika preveli:

Marko Lovrić,

Tomislav Brandolica

Ovaj je esej prvi puta prezentiran 2010. godine na svečanome simpoziju *Ludvig Holberg* u Bergenu, u Norveškoj. Ondje su me, kao dobitnicu nagrade, zamolili da opišem svoj rad i objasnim njegov značaj u današnje doba globalizacije. Za početak, esej ispituje međusobno povezane procese „decentriranja“ povijesti u zapadnjačkoj historiografiji nakon Drugog svjetskog rata: pomak prema radnicima i „subalternim klasama“; prema ženama i rodu; prema zajednicama obilježenim etnicitetom i rasom; prema proučavanju nezapadnjačkih povijesti i svijeta globalne historije, u kojem je europski pogled tek jedan od modela. Može li se povjesničar baviti perspektivama globalne povijesti i istodobno proučavati problematiku „decentrirane“ socijalne i kulturne povijesti, koje su često lokalne i pune konkretnih detalja? Kao odgovor na to pitanje, nudim vlastiti decentrirani put koji je obilježio moj rad. Od istraživanja iz 1950-ih godina o obrtnicima u 16. stoljeću, do recentnih istraživanja o neeuropskim ličnostima, poput muslimana Lea Africanusa (Hasan al-Wazzan). Zatim sam ponudila dva primjera kada su konkretni slučajevi poslužili globalnoj perspektivi. Prvi primjer je komparativna analiza književnih karijera Ibn Halduna i Christine de Pizan unutar pismenih kultura na obje strane Mediterana, krajem 14. i početkom 15. stoljeća. Drugi primjer je osrvt na prakse vraćanja, liječništva i detekcije zločina, te njihov prijenos i transformacija iz Afrike u robovske zajednice Surinama tijekom 17. i 18. stoljeća.

Sudac Ibn Haldun je 1403. godine u Kairu napravio posljednje korekcije na *Muqaddimi*, uvodnom tekstu njegove *Knjige primjera*, velike studije o karakteru i povijesti svih civilizacija, pisane na arapskom jeziku. Dvije godine kasnije u Parizu, pjesnikinja Christine de Pizan završavala je svoju *Knjigu o*

³³ Ovaj je esej prvi put predstavljen 2010. godine na simpoziju *Ludvig Holberg Prize* u Bergenu u Norveškoj, gdje sam, kao dobitnica nagrade, zamoljena da opišem svoj rad i njegov značaj u ovom razdoblju globalizacije. Esej je zatim objavljen na engleskom jeziku, zajedno s ostalim sudionicicima skupa kao „Decentering History: Local Stories and Cultural Crossing in a Global World“, u: *History and Theory*, 50/1 (svibanj, 2011.).

gradu žena, inovativnu obranu ženskih kvaliteta i njihovih dalekosežnih po-stignuća u prošlosti i sadašnjosti, pisano na francuskom jeziku. Iako su ovo dvoje pisaca bili suvremenici, iako su oboje tvrdili kako je primjena njihovih argumenata univerzalna, njihova su djela po pitanju osoba i događaja imala malo dodirnih točaka, osim u slučaju osoba poput Aristotela. Christinine slavne žene živjeli su uglavnom na području Europe, a one koje nisu – po-put sirijske kraljice Zenobije u 3. stoljeću i svetice Katarine Aleksandrijske u 4. stoljeću – živjeli su stoljećima prije negoli je islam došao na područje Sirije i sjeverne Afrike.³⁴ Ibn Haldun je hvalio razborite političke odluke berberske kraljice Zaynabe iz 11. stoljeća i cijenio je vještine primalja, ali žene nisu posebno isticane u *Muqaddimi*, niti su se njihova djela slavila, opisivala ili kudila.³⁵

Iako je proučavala djela koja se bave političkom filozofijom, Christine de Pizan nije čula za Ibn Halduna. Nekoliko medicinskih i filozofskih djela Ibn Sine (Avicenna) i Ibn Rušda (Averroes) prevedeno je s arapskog na latinski jezik tijekom srednjovjekovlja, ali ime Ibn Halduna se u europskim publikacijama javlja tek sredinom 16. stoljeća, dok se prijevodi njegovih djela na europskim jezicima javljaju tek tijekom 19. stoljeća. Također, iako je Ibn Haldun bio ljubitelj poezije i bio svjestan, kako je napisao, da „filo-zofske znanosti cvjetaju“ sjeverno od Mediterana, on nije čuo za Christine

³⁴ Christine de Pizan, *The Book of the City of Ladies*, preveo Earl Jeffrey Richards, revidirano izdanje (New York: Persea Books, 1998.), 1. dio, poglavljje 20, 52-55; 3. dio, poglavljje 3, 219-222.

³⁵ Ibn Khaldun, *Le Livre des Exemples*, svežak I: *Autobiographie, Muqaddima*, preveo Abdesselam Cheddadi (Paris: Gallimard, 2002.), *Muqaddima*, dio 5, poglavljje 27, 803-805. Ibn Khaldun, *Histoire des Berbères et des dynasties musulmanes de l'Afrique septentrionale*, preveo Mac Guckin de Slane, uredio Paul Casanova, 4 sveska (Paris: Librairie Orientaliste Paul Geuthner, 1925.-1926.), 2: 271-272. *Histoire des Berbères (Povijest Berbera)* je nastavak Ibn Haldunove *Knjige primjera* i uskoro će biti dio Cheddadijevog novog prijevoda cijele knjige s arapskog jezika. Europska figura koja se javlja u *Gradu žena*, kao i u proširenom poglavljju o povijesti unutar *Knjige primjera* jest Luj IX., vladar Francuske u 13. stoljeću. Ibn Haldun navodi ga tijekom svog opisa kraljevog propaglog križarskog pohoda protiv Tunisa i ispravno ga naziva „svetcem“ („Sanluwis ibn Luwis“); Christine de Pizan spominje ga samo kao sina Blanike Kastiljske, „koja je vladala francuskim kraljevstvom umjesto svog maloljetnog sina i činila je to tako plemenito i razborito, bolje negoli ijedan muški vladar“. Bernard Lewis, *The Muslim Discovery of Europe* (London: Phoenix, 1982.), 149-150; Christine de Pizan, *Grad*, dio 1, poglavljje 13, 34, dio 2, poglavljje 65, 207.

de Pizan. Doista, on nije niti mogao čuti za nju, s obzirom da je preminuo nedugo nakon što su njena prva djela napisana i umnožena.³⁶ Njena djela vjerojatno nikad nisu prevedena na arapski jezik. Doduše, sigurna sam da se danas *Grad žena* čita preveden na francuski ili engleski jezik na predavanjima, na nekim sveučilištima u sjevernoj Africi ili drugdje u arapskim zemljama.

Zašto uspoređujem ove dvije figure s obzirom na velike razlike između njihovih referenci, njihovih krugova i njihovih čitatelja? Nisu li njihovi svjetovi toliko različiti? Moj odgovor na to pitanje vezan je za naočigled kontradiktornu poveznicu tema našeg današnjeg simpozija: „decentrirana“ povijest koja ostaje povezana u „globaliziranom svijetu“.

Decentriranje uključuje svjetonazor povjesničara, kao i tematiku koju proučava. Decentrirajući povjesničar ili povjesničarka ne pripovijedaju priču o prošlosti isključivo iz perspektive jednog dijela svijeta ili moćnih elita, već nastoje proširiti svoje gledište, društveno i geografski, te uvrstiti više glasova u svoje tumačenje. Mnogo je prethodnika ovoj ekspanziji historiografije, ali za sada ćemo se koncentrirati na razvoj u razdoblju nakon Drugog svjetskog rata. Prvi socijalni val odnosio se na istraživanje onog dijela povijesti u kojem su glavni likovi radnici iz nižih klasa – robovi, kmetovi, seljaci, obrtnici, trgovci, industrijski radnici i drugi: *menu peuple*, kako su ih nazivali francuski povjesničari. Tako sam ih nazivala i ja, tijekom 1950-ih godina, kada sam započela svoju doktorsku disertaciju. Bile su to „eksplotuirane ili potlačene

³⁶ Nancy Siraisi, *Avicenna in Renaissance Italy: The Canon and Medical Teaching in Italian Universities after 1500* (Princeton: Princeton University Press, 1987.), 19, 19 n. 1 o prijevodima Avicenne Gerarda od Cremona (preminuo 1187. godine) i njegovih učenika. Ibn Khaldun, *Muqaddima*, dio 6, poglavje 18 u *Livre des Exemples*, 1: 946. U 17. stoljeću postojali su arapski prijepisi Ibn Haldunove *Muqaddime* u knjižnici sveučilišta u Leydenu, kao i u kraljevskoj knjižnici u Parizu, ali čini se kako su veći interes za njega i njegova djela, kao i njihove prijevode, Europljani pokazali tek početkom 19. stoljeća. Franz Rosenthal, „Translator's Introduction“, u: Ibn Khaldun, *The Muqaddimah. An Introduction to History*, preveo Franz Rosenthal, 3 sveska, drugo izdanje (Princeton: Princeton University Press, 1967.), 1: c-cii, cviii; Cheddadi, „Redécouverte d'Ibn Khaldun“, u: *Livre des Exemples*, 1: liv-lvi; Lucette Valensi, „La Découverte d'un grand auteur en Europe: le cas d'Ibn Khaldun“ (rad napisan za konferenciju 2008. godine, njegova publikacija je u pripremi). Pročitajte bilješku 16, o prvom spomenu Ibn Haldunovog imena u Europi, u 16. stoljeću.

klase“ prema marksističkoj terminologiji; „subalterne klase“ prema terminologiji škola socijalnih povjesničara nastalih u Indiji 1980-ih godina.

Drugi socijalni val, koji se javlja 1960-ih godina, koncentrirao se na teme povijesti žena i roda. Jednom kad su žene postale sastavni dio povijesnog narativa, rigidna tumačenja središnjih struktura moći potkopana su studijama kućanstava, obitelji i seksualnosti – područja gdje je odnos između intimnosti i dominacije pogotovo uznemirujuć. Čak su i ženski vladari imali paradoksalan odnos prema moći.

Ispravno izvedena, takva historija uvijek počiva na odnosima: povijest žena uključuje muškarce; povijest seljaštva uključuje zemljoposjednike; povijest radništva uključuje poslodavce. Čak i kada opisuje sve pozicije, decentralizirani povjesničar može si dopustiti da mu narativ nose gledišta subalternih, kao i njihove radnje i uvjerenja. Kroz otpor, kolaboraciju, umijeće, improvizaciju ili dobru sreću, subalterni mogu utjecati na ishode i vlastitu sudbinu.

Geografski val decentriranja povijesti izrastao je iz pitanja koja su postavljala studije o radnicima i radnicama, kao i postkolonijalni pokreti za nezavisnost, nastali u drugoj polovici 20. stoljeća. Povjesničari robovlasništva u Amerikama isticali su važnost rasizma u iskustvu robova, kao i važnost afričkog utjecaja u radnjama i svjetonazoru robova. Povjesničari, koji su proučavali Židovke i ostale doseljenice u SAD-u, isticali su različita iskustva ovih grupacija. Europski feministički pokreti imali su drukčiju usmjerenja u usporedbi s onima u Sjevernoj Americi. Također, ne bismo li trebali raspravljati o *varijantama* ranog feminizma koje se javljaju krajem 18. stoljeća?

U međuvremenu, postkolonijalni povjesničari preokrenuli su povijest osvajanja i imperijalizma. Više nije bilo dovoljno opisati politiku osvajačkih ili imperijalnih naroda; radnje njihovih guvernera, vojnika, doseljenika i misionara; njihov tretman i odnos prema pokorenim i koloniziranim stanovnicima. Samim starosjediocima je trebalo dati glas i posredništvo, reakciju na Europljane, patnju, otpor, razmjenu znanja i predmeta, poneki intiman odnos s Europljanima, kao i često ignoriranje Europljana od strane starosjedilaca, kako bi u miru nastavili svoj život. Učinjeni su i naporci da se rastumači prošlost onih starosjedilaca za koje se smatralo da je ne pamte. Tako je Bruce Trigger iskoristio arheološke nalaze i narodne priče u rekonstrukciji povijesti naroda Wenda iz irokeške jezične skupine, koji su živjeli na prostoru bazena Saint Lawrence. Richard Price je intervjuirao čuvare povijesne predaje

naroda Saramacca koji žive u surinamskim prašumama. Nedavne norveške studije o povijesti naroda Saami postigle su sličnu razinu rekonstrukcije.³⁷

Izrečena su dva glasna i jasna upozorenja o ovim pothvatima povjesničara. Prvo je uputio Johannes Fabian 1983. godine: prilikom opisivanja sastreta s neeuropskim kulturama, zapadnjački antropolozi i povjesničari ne smiju ih promatrati samo kao raniju verziju vlastite kulture, zaglavljenu u nekom prijašnjem razdoblju. Umjesto toga (odabrat će primjer s kojim bi se povjesničari mogli suočiti), susret sestara uršulinki i wendatskih poljodjeljnika u dvorištu samostanske crkve u Québecu u 17. stoljeću treba promatrati kao „apsolutno simultan, radikalno suvremen“. Drugo upozorenje uputio je Dipesh Chakrabarty u svojoj knjizi *Provincializing Europe*, objavljenoj 2000. godine. Chakrabartyjevo upozorenje upućeno je kako indijskim, tako i zapadnjačkim kolegama. On smatra kako je povijesna misao preuzela europsku paradigmu te se ostali dijelovi svijeta uvijek opisuju terminima „trebaju dostići“ ili „nisu još na tom stupnju“. Međutim, ističe kako paradigma Zapada predstavlja tek jedan put prema sadašnjosti.³⁸

Geografski val, koji oslabljuje fiksirana središta, odnosi se na novi svijet ili globalnu historiju. Ovdje također postoje prethodnici u 17. stoljeću. Međutim, sadašnji oblici nastali su kao reakcija na događaje s kraja 20. i početka 21. stoljeća: završetak Hladnog rata i širenje multinacionalnog kapitalizma, rekonfiguracija međunarodnog političkog i vjerskog krajobraza, nova komunikacijska tehnologija, kao i opasnosti koje prijete klimi, živim bićima i resursima. Javljuju se publikacije posvećene svjetskoj povijesti koje

³⁷ Bruce Trigger, *The Children of Aataentsic: A History of the Huron People to 1660* (Kingston and Montréal: McGill-Queen's University Press, 1987.). Richard Price, *First Time. The Historical Vision of an Afro-American People* (Baltimore and London: Johns Hopkins University Press, 1983.). Elsie Mundal, „The perception of the Saamis and their religion in Old Norse sources“, u: *Shamanism and Northern Ecology*, ur. Julia Pentikäinen (Berlin and New York: Mouton de Gruyter, 1996.), 97-116; Björnar Olsen, „Belligerent Chieftains and Oppressed Hungers? Changing Conceptions of Interethnic Relationships in Northern Norway during the Iron Age and Early Medieval Period“, u: *Contact, Continuity and Collapse: The Norse Colonization of the North Atlantic*, ur. James H. Barrett (Turnhout: Brepols, 2003.), 9-31.

³⁸ Johannes Fabian, *Time and the Other: How Anthropology Makes Its Object* (New York: Columbia University Press, 1983.). Dipesh Chakrabarty, *Provincializing Europe. Post Colonial Thought and Historical Difference* (Princeton: Princeton University Press, 2000.), 6-11 i poglavља 1-4.

su geografski inkluzivne te naglašavaju povijest velikih cjelina u određenom vremenskom razdoblju, poput političkih carstava i trgovinskih mreža, kao i velikih dodira ljudskih grupa i kulturnalnih formacija. Rade se komparativne analize na velikom geografskom prostoru, o problemima kao što su oblici potrošnje ili vjerski pokreti. Životinje i biljke doživljavaju se kao ozbiljni povijesni čimbenici te dijele narativ s ljudskim bićima.

Ipak, usprkos njenoj predanosti višestrukim modernitetima, postavljaju se pitanja o novoj globalnoj historiji – čak i od strane nekoliko njenih istraživača – o tome jesu li njena povijesna pozadina i kategorije ipak samo zapadnjačke i eurocentrične; o tome ignorira li se oštromost socijalne i rodne historije prilikom opisa dalekosežnih interakcija između civilizacija, trgovinskih imperija i živih bića.³⁹ Je li „globalna historija jedini prikidan oblik rekonstrukcije prošlosti u globaliziranom svijetu?

•••

Dozvolite mi da pokažem kako „lokalno pripovijedanje“ u mome osobnom pomaku prema decentriranju može biti korisno na globalnom planu. Godine 1951. bila sam apsolvent na sveučilištu u Michiganu i tada sam prvi puta pročitala *Grad žena*, autorice Christine de Pizan. Palmer Throop, moj profesor, skrenuo mi je pozornost na njena djela preko jednog inovativnog seminara o društvenim i rodnim ulogama u velikome renesansnom djelu *Dvorjanin*, autora Baldassarea Castiglionea.⁴⁰ Tada sam prvi puta čula za Christine de Pizan; doista, tijekom mog dotadašnjeg studija na Smith Collegeu i Harvardu nisam nijednom pročitala knjigu neke srednjovjekovne ili ranonovovjekovne autorice.

De Pizanina obrana ženskih sposobnosti u svim područjima ljudskog djelovanja ispunila me čuđenjem i oduševljenjem. Proučavajući njenu knji-

³⁹ Peter Stearns, Merry Wiesner-Hanks, i Kenneth Pomeranz, „Forum: Social History, Women's History, and World History“, *Journal of World History*, 18, br. 1 (ožujak 2007.), 43-98.

⁴⁰ Palmer Throop, stručnjak za Križarske ratove i srednjovjekovno papinstvo, autor je knjige *Criticism of the Crusade: A Study of Public Opinion and Crusade Propaganda*, 1940. Polaznici njegovog seminara morali su analizirati Castiglioneova *Dvorjanina* (Zagreb, 1986.) uz pomoć knjige *Experimental Social Psychology*, koju je napisao Theodore M. Newcomb, njegov kolega na sveučilištu u Michiganu. Takav interdisciplinarni pristup bio je vrlo neobičan za to doba, a bio je dodatno potkriven intelektualnim raspravama koje sam vodila s društvenom psihologinjom Elizabeth M. Douvan, mojom kolegicom na apsolventuri.

ževnu metodologiju, napisala sam esej o „Christine de Pizan kao prototipu profesionalne književnice“.⁴¹ Međutim, nisam je željela izabrati kao temu svoje doktorske disertacije: Christine je bila bliska kraljevskim dvorovima, za mene nije bila dovoljno „decentrirana“. Željela sam promijeniti obrasce tumačenja protestantske reformacije. Umjesto uobičajenih teologa i prinčeva, željela sam je promotriti iz perspektive obrtnika ili, točnije, radnika tiskara u Lyonu, njihove štrajkove, ulične marševe praćene pjevanjem psalama te ponos s kojim su tiskali Svetu knjigu.

Otrilike u isto vrijeme, pročitala sam tada objavljenu knjigu s odlomcima iz Ibn Haldunove *Muqaddime*, koje je s arapskog preveo Charles Isawi, tada mladi profesor u Bejrutu.⁴² Knjigu sam vjerojatno kupila jer sam čula da je Ibn Haldun nagovijestio Marxovu teoriju o vrijednosti rada te da je *Muqaddima* osvojila hvalospjeve Friedricha Engelsa. Bila sam općinjena načinom na koji je Ibn Haldun ispreplitao geografiju, ekonomiju, društvo i politiku, kao i njegovom analizom oblika društvene organizacije i znanja. Međutim, tada se nisam namjeravala baciti u istraživanje Ibn Haldunova svijeta. Umjesto toga, prepoznala sam ga kao važnog mislioca, poput Giambattiste Vica, Karla Marxa i Maxa Webera. Smatrala sam ih važnima, povezanimi na isti način kao što su bili u *Journal of the History of Ideas*, koji sam tada strastveno čitala.

⁴¹ Iako je ovaj rad napisan 1951. godine u mjestu Ann Arbor, u Michiganu, već je tada bilo dostupno nekoliko proznih i pjesničkih djela Christine de Pizan, uključujući i jednu kolekciju njene poezije s kraja 19. stoljeća (*Oeuvres poétiques de Christine de Pisan*, uredio Maurice Roy, 3 sveska [Paris: Firmin Didot, 1886.-1896.]) kao i izdanje njenog prozognog djela *L'Avision (Lavision-Christine: Introduction and Text*, uredila sestra Mary Louis Towner [Washington, DC: Catholic University of America, 1932.]). *Le Livre de la Cité des Dames* bila mi je dostupna samo u engleskom prijevodu koji je tiskan u Engleskoj 1521. godine (*The Boke of the Cyte of Ladyes*, preveo Bryan Anslay [London: Henry Pepwell, 1521.]). Christine se dugo oslovljavalo sa „de Pisan“, te sam tako napisala njeno ime u svojoj studiji iz 1951. godine. Susan Groag Bell je prije 35 godina otkrila kako su njezinog oca oslovljavali sa „da Pizzano“. Od tada je povjesničari navode kao Christine de Pizan.

⁴² Ibn Khaldun, *An Arab Philosophy of History. Selections from the Prolegomena of Ibn Khaldun of Tunis (1332-1406)*, preveo Charles Issawi (London: John Murray, 1951.). Mnogo godina kasnije, kada smo Charles Issawi i ja postali kolege na Princetonu, rekla sam mu koliko sam uživala čitajući njegov prijevod. Nakon što je predavao na Američkom sveučilištu u Bejrutu, Issawi (1916.-2000.) je predavao ekonomsku povijest Bliskog istoka na Sveučilištu Columbia, a kasnije i na Sveučilištu u Princetonu.

Tek sam nakon dvadeset godina shvatila kako mi studije o ženama mogu postati nova polazišna točka za istraživanje povijesti. Do tada sam pisala o radnicima u tiskarama i drugim obrtnicima, računovođama, siromašnima u gradovima i reformatorima društvene skrbi. Žene su se povremeno javljale u ovim studijama, ali nisu bile u središtu analize. Međutim, do 1970. godine bila sam aktivna u feminističkom pokretu na sveučilištu u Torontu te sam upoznala Jill Ker Conway i njene pionirske studije o prvoj generaciji Amerikanki koje su posjedovale doktorate. Tada sam počinjala shvaćati kako rođna uloga može biti jednakova važna kao i društvena u, recimo, razumijevanju struktura moći i vjerskih promjena u Francuskoj tijekom 16. stoljeća. (Ostale povjesničarke iz moje, kao i sljedeće generacije, poput Michelle Perrot i Joan Wallach Scott, slijedile su sličan put te su svojim studijama radništva dodale i istraživanja o ženama.)⁴³

Od 1971. godine predavala sam predmet posvećen rodu i društvu u ranom novom vijeku, gdje mi je De Pizanin *Grad žena* bio uvodni tekst.⁴⁴ Žene su sada bile u središtu mojih povijesnih istraživanja, bilo da je riječ o supruzi Martina Guerrea, razumijevanju popularnosti protestantske reformacije kod stanovnica gradskih sredina i tumačenju roda kao čimbenika u simboličkim svečanostima i masovnim pobunama.⁴⁵ Štoviše, ženski faktor je bio pogotovo važan u mojojem dalnjem decentriranju, samim time što sam odbila slijediti jedan smjer ili geografsku lokaciju kao model za razumijevanje povijesnih promjena.

⁴³ Jill Ker Conway, *The First Generation of American Women Graduates* (New York: Garland, 1987.). Jedna od prvih publikacija Michelle Perrot bila je *Les Ouvriers en grève, France 1871-1890* (Paris: Mouton, 1974.); prva knjiga Joan Wallach Scott bila je *The Glassworkers of Carmaux: French Craftsmen and Political Action in a Nineteenth-Century City* (Cambridge, MA: Harvard University Press, 1974.). Obje su postale važne ličnosti i inovatorice povijesnih studija koje se bave rodom i ženama.

⁴⁴ Od 1971. do 1982. godine morala sam upoznavati studente s De Pizaninim *Gradom žena* i u tu svrhu koristila sam fotokopirane odlomke prijevoda Bryana Anslaya iz 1521. godine, kao i šapirografirane kopije tih odlomaka, koje sam načinila sama uz modernu transliteraciju. Tek je 1982. godine kompletan tekst postao dostupan studentima. Tada je izašlo prvo izdanie prijevoda knjige, čiji je autor Earl Jeffrey Richards (pogledajte bilješku 1.) – bio je to prvi prijevod knjige na engleski jezik nastao nakon 1521. godine.

⁴⁵ Natalie Zemon Davis, *Society and Culture in Early Modern France* (Stanford, CA: Stanford University Press, 1975.), poglavlja 3, 5; *The Return of Martin Guerre* (Cambridge, MA: Harvard University Press, 1983.).

Shmuel Eisenstadt je već 1968. godine, prilikom komparacije europske i japanske religije, osmislio koncept „višestrukih moderniteta“.⁴⁶ Za mene se taj pomak odnosio na komparativne analize tema unutar same Europe. Kako sam istraživala odnos žena prema protestantskoj i katoličkoj reformaciji, uočavala sam mogućnosti i ograničenja koje svaka strana pruža: naglasak na pismenosti kod jedne, kao i na kolektivnoj organizaciji kod druge, te ustrajanje na nekom obliku hijerarhije kod obje. Kalvinizam i katolicizam na različit način definiraju prostor sakralnog i vrijeme sakralnog, ali obje definicije bile su povezane s ekonomskim aktivnostima i ritmom urbanog života u gradovima poput Lyona. Razlike između religija su važne, ali ih je bolje tumačiti kao alternativne, a ponekad i jednake puteve ka „modernitetu“.⁴⁷

Početkom 1990-ih godina odlučila sam u tom duhu napisati *Women on the Margins*, promišljanje o kreativnim mogućnostima življenja izvan centara autoriteta i visokog obrazovanja. Željela sam prikazati tri varijante urbanog života žena u Europi tijekom 17. stoljeća, pritom koristeći profile triju žena: njemačke Židovke i trgovkinje Glikl Hamel, francuske katoličke misionarke Marie de l'Incarnation i njemačko-nizozemske protestantske entomologinje-umjetnice Marije Sibylle Merian – njihove međusobne razlike bile su vezane uz njihov vjerski svjetonazor ili zanimanje, pri čemu nijedna nije bila „nazadnjačka“ ili lišena kulturnih resursa.⁴⁸

Svoj prvi decentrirajući korak izvan Europe učinila sam zahvaljujući ovim ženama, pogotovo Mariji de l'Incarnation i Mariji Sibylli Merian. Kada sam pisala o američkim domorotkinjama u Québecu, koje je Marie de l'Incarnation nastojala preobratiti na kršćanstvo; kao i karipskim i afričkim ropkinjama u Surinamu, koje su Mariji Sibylli Merian služile kao pomoć-

⁴⁶ S. N. Eisenstadt, *The Protestant Ethic and Modernization: A Comparative View* (New York: Basic Books, 1968.). Sociolog Shmuel Noah Eisenstadt dobio je nagradu Ludvig Holberg 2006. godine; razgovarala sam s njime o zajedničkim temama tijekom svojih posjeta Jeruzalemu. Bilo mi je pogotovo draga što sam citirala njegovu važnu knjigu tijekom svog govora na simpoziju Ludvig Holberg. Preminuo je u rujnu 2010. godine.

⁴⁷ Natalie Zemon Davis, „City Women and Religious Change“, u *Society and Culture*, poglavljje 3; „The Sacred and the Body Social in Sixteenth-Century Lyon“, *Past & Present* 90 (veljača 1981.): 40-70.

⁴⁸ Natalie Zemon Davis, *Women on the Margins: Three Seventeenth-Century Lives* (Cambridge, MA: Harvard University Press, 1995.).

nice tijekom njezinih entomoloških istraživanja; shvatila sam kako moram dati glas neeuropljankama te da ne smiju biti samo instrumenti u postignućima Europljanki.

Učinila sam što sam mogla, ali osjećala sam kako je to bio tek početak. Iskustvo stečeno prilikom pisanja *Women on the Margins* promijenilo je način na koji sam doživljavala sebe kao povjesničarku. Više se nisam smatrala „europeologinjom“, već povjesničarkom koja je mogla mijenjati lokalitete. I kad god bih pisala iz perspektive Europe ili nekog drugog lokaliteta, uvijek bih pokušala proći svoju priču kroz oči nekoga na drugom kraju svijeta, makar kao mentalnu vježbu. Prvo mjesto koje sam obišla u svom novom usmjerenu bila je sjeverna Afrika, koja je bila dom Ibn Halduna. Odlučila sam napisati knjigu o jednoj ličnosti iz 16. stoljeća, koju su Europljani nazivali „Leo Africanus“. Željela sam ga restaurirati kao Hasana al-Wazzana, muslimana koji govori arapski jezik i koji je određeno vrijeme živio u Italiji kao naizgled kršćanin. Al-Wazzan je strastveno čitao Ibn Haldunove tekstove te je bio prvi koji je Europljane upoznao s njegovim djelima.⁴⁹

63

Sada bih se vratila na svoju početnu premisu o načinima istraživanja prošlosti u globaliziranom svijetu. Željela bih prezentirati dva različita primjera fokusiranih, konkretnih slučajeva koji mogu proširiti granice povijesti. Prvi je slučaj direktna usporedba Ibn Halduna i Christine de Pizan, koje sam godinama doživljavala kao dvije nepovezane ličnosti. Povjesničari ih obično ne doživljavaju kao figure koje bi se našle unutar istog diskursa.

Ibn Haldun i Christine de Pizan dva su alternativna primjera života književnika s obje strane Mediterana krajem 14. i početkom 15. stoljeća. Razlikuju se s obzirom na rod i književne i filozofske tradicije. Ibn Haldun je rođen u Tunisu, a Christine u Veneciji, ali oboje su imali obrazovane očeve. Oboje su napustili svoja rodna mjesta. Christine se kao djevojka preselila u Pariz, gdje je njen otac postao liječnik-astrolog na dvoru francuskog kralja.

⁴⁹ Natalie Zemon Davis, *Trickster Travels: A Sixteenth-Century Muslim Between Worlds* (New York: Hill and Wang, 2006.; London: Faber, 2007.), 103, 106, 132, 317 n 50. U rukopisu svoga velikog djela o Africi, iz 1526. godine, Hasan al-Wazzan spominje „le Hystorie de li Arabi di Ibnu Calden“ kao i „opera de Ibnu Chaldun cronechista“. Giovanni Battista Ramusio, intervencionistički urednik djela *La Descrittione dell’Africa (Opis Afrike)*, u verziji objavljenoj 1550., zatim 1554. godine, kao i kasnijim izdanjima, izostavio je prvu referencu, dok je drugu ostavio kao „Ibnu Caldun istorico“.

Ibn Haldun se kao mladić preselio u Fes, gdje je postao kancelar u službi merindskog sultana. Njihovi putevi prema stjecanju znanja bili su različiti. Ibn Haldun je uživao dok su ga podučavali profesori na školama u Tunisu. Christine je podučavao njezin otac, usprkos protivljenju njezine majke. Kasnije se, kao mlada udovica, strastveno posvetila proučavanju klasičnih francuskih, talijanskih i latinskih djela. Oboje su bili povezani s kraljevskim dvorovima. Ibn Haldun je bio tajnik, savjetnik, diplomat ili pravnik na dvorovima u Fesu, Granadi i Kairu. Christine je bila supruga kraljevskog bilježnika, a kasnije udovica i književna ličnost na dvorovima u Francuskoj i Burgundiji. Jednom prilikom dobila je dopuštenje da piše o životu pokojnoga kralja Karla V.⁵⁰

S obzirom da su vodili različite živote imali su i različit tempo kojim su pisali svoja djela. Christine je konstantno stvarala u razdoblju od 25 godina, prvo poeziju, a zatim prozu – napisala je knjigu o ophodenju za žene, rasprave o ponašanju tijekom ratnih i mirnodopskih razdoblja, književne kritike, povjesna djela, autobiografije i još mnoga druga djela. Ibn Haldun napisao je nekoliko početnih djela o teologiji, logici i aritmetici. Kasnije je napisao knjigu o sufizmu, zatim diplomatsku korespondenciju u obliku rimovane proze, te povremeno pjesme. Međutim, nacrt većeg dijela svoje *Knjige dokaza* sastavio je tijekom tri godine, kada se povukao i prestao baviti političkim aktivnostima. Tada je bio u četrdesetim godinama života. Svoj

⁵⁰ Literatura o ovim ličnostima je trenutno vrlo opsežna. Za Ibn Halduna je esencijalna njegova autobiografija, koja je uključena u Cheddadijevom francuskom prijevodu *Livre des Exemples* (pogledajte bilješku 1.), 1: 51-248. Drugi izvori o životu i djelu Ibn Halduna su Rosenthalov „Translator's Introduction“ („Uvodnik prevoditelja“) o Ibn Haldunu, *Muqaddimah*, 1: xxix-lxxxvii; Cheddadijev uvodnik o Ibn Haldunu, *Livre des Exemples*, 1: ix-liv; te Aziz Al-Azmeh, *Ibn Khaldun in Modern Scholarship. A Study in Orientalism* (London: Third World Centre for Research and Publishing, 1981.), koji uključuje opsežnu bibliografiju, kao i Aziz Al-Azmeh, *Ibn Khaldun. An Essay in Reinterpretation* (Cass, 1982; Budapest: Central European University Press, 2003.). Među brojnim studijama o Christine de Pizan ističe se klasična biografija autorice Charity Cannon Willard, nastala nakon godina istraživanja, *Christine de Pizan: Her Life and Work* (New York: Persea Books, 1984.). Recentnije interpretacije mogu se pronaći u Margaret Zimmermann i Dina De Rentiis, urednice, *The City of Scholars. New Approaches to Christine de Pizan* (Berlin i New York: Walter de Gruyter, 1994.); John Campbell i Nadia Margolis, urednici, *Christine de Pizan 2000: Studies on Christine de Pizan in Honour of Angus J. Kennedy* (Amsterdam i Atlanta, GA: Rodophi, 2000.); te Barbara K. Altmann i Deborah L. McGrady, urednice, *Christine de Pizan: A Casebook* (London: Routledge, 2003.).

opsežan rukopis je zatim korigirao i dovršavao tijekom iduće 24 godine. U ovu knjigu inkorporirao je veliki dio svog znanja: svoja promišljanja o svim aspektima civilizacija, svoju univerzalnu povijest, kao i svoju autobiografiju.

Christine de Pizan i Ibn Haldun stvarali su svoja djela unutar plodnoscnih književnih kultura te su često razmišljali o svojoj publici i svojim mecenama. Ovo su bili izrazito važni čimbenici za Christine, s obzirom da nije imala veliko naslijedstvo niti službu u Crkvi ili državnim organima te je ovisila o mecenama kako bi uzdržavala sebe i svoju djecu. Njena ciljana publika su muškarci i žene na kraljevskim dvorovima te obrazovani klerici. No, s obzirom da je bila žena – a uz to je odaslala i odvažnu poruku u knjizi *Grad žena* – njen status kao autorice bio je nesiguran. Jean Gerson, rektor sveučilišta u Parizu, hvalio ju je kao „izuzetnu ženu, muževnu djevu“ (*femina insignis, virilis illa femina*). No, njen suparnik u književnoj raspravi oko djela *Roman de la Rose* (*Roman o ruži*), ismijavao je njenu „neozbiljnu pretpostavku. Oh, nerazborite riječi koje izgovara jedna žena i osuđuje čovjeka koji posjeduje tako široko znanje i razumijevanje“.⁵¹ Zbog toga je Christine pazila na ispravnost i ljepotu svojih tekstova. Uspostavila je skriptorij u kojem su njeni rukopisi prepisivani i ukrašavani iluminacijama. Među crtačima zaposlila je i „vrlo cijenjenu“ Anastaziju („ljudi ne mogu prestati govoriti o njoj“). Svoje knjige, s laskavim posvetama, slala je kraljevima, groficama, kneževima i kneginjama. Neki od primatelja našli bi se imenovani u poglavljju knjige *Grad žena* posvećenom „virtuoznim ženama Francuske“.⁵²

⁵¹ Jean Gerson piše Pierreu Colu, u zimi 1402./1403. godine, citira Earl Jeffrey Richards, „Christine de Pizan and Jean Gerson: An Intellectual Friendship“, u: *Christine de Pizan*, ur. Campbell i Margolis, 199. Citat glavara Pierrea Cola, kanonika Pariza, u: Christine de Pizan, Jean Gerson, Jean de Montreuil, Gontier i Pierre Col, *Le Débat sur le Roman de la Rose*, ur. Eric Hicks (prije objavljeno 1977.; Geneva: Slatkine reprint, 1996.), 100. Christine je u istoj kontroverzi mogla pronaći utjehu u Gersonovoj hvali, ali i u poštovanju kojim ju je oslovio mlađi brat Pierrea Cola, kraljevski tajnik Gontier Col: „žena uzvišenog razumijevanja (*femme de hault entendement*), gospa Christine“, 23.

⁵² Willard, *Christine*, 44-47; John Laidlaw, „Christine and the Manuscript Tradition“, u: *Christine*, ur. Altmann i McGrady, 231-49. Trojica pisara identificirani su kao autori pedeset postojećih rukopisa koji su nastali u Christininom skriptoriju; sve kopije imaju oznake njenih korekcija, a vjeruje se da je i ona osobno bila jedan od troje prepisivača. Iluminatorica Anastasia spominje se u Christine, *Grad žena*, dio 1, poglavje 41, 85; „virtuoze žene Francuske“, dio 2, poglavje 68, 212-14, uključujući i kraljicu Isabelle de Bavière, koja je zatražila posebni tekst, te Valentina Visconti, vojvorkinju od Orléansa, kojoj je prezentirala jedno drugo djelo kao dar.

Ibn Haldun se također obraćao svojim čitateljima, među kojima su bili sultani i njihova pravnika, zatim intelektualci i znanstvenici, te studenti koji su masovno hrili na njegova predavanja. Iako je u svojoj autobiografiji spomenuo vlastitu suprugu, nema dokaza da je nju ili ostale žene doživljavao kao dio svoje publike.⁵³ Postojali su suvremenici koji su ga kritizirali. Bili su to ljudi ljubomorni na njegov ugled te tradicionalisti koji su se opirali onome što je on nazivao „novom znanosti“. Međutim, nitko Ibn Haldunu nije osporavao pravo da objavljuje svoja djela. Ipak, on je bio donekle oprezan. Prilikom raskida s tradicijom isnada, koji predstavlja lanac prenesene mudrosti, iznimno važan u islamskoj metodologiji dokazivanja – „osmislio sam nevjerljatan put“, napisao je, „originalan pristup“ – pohvalio je sve svoje učitelje i pozvao ostale znanstvenike da „isprave njegove pogreške“.⁵⁴

Strogo je pazio na ispravnost svojih rukopisa, kao što su to stoljećima činili arapski pisci: na jednoj kopiji svoje *Muqaddime*, koju je načinio neki pisar, napisao je: „Ne postoji kopija koja bi bila superiorna ovoj.“ Ilustracije nije smatrao važnima: u samo dva rukopisa smjestio je dva dijagrama koji razjašnjavaju problematiku, a u posljednjem rukopisu nastalom pod njegovim nadzorom našla se jedna karta, koju je kopirao iz djela slavnog geografa al-Idrisija, iz 12. stoljeća. No, pazio je da njegovi prepisivači koriste inačicu arapskog pisma koja je prikladna za područje u kojem se nadao privući čitatelje. Bilo mu je važno da ga cijene vladari te je posebne rukopise posvetio sultanima Tunisa, Fesa i Kaira.⁵⁵

Uvezši jedinstven moment i život dvoje inovativnih ljudi s obje strane Mediterana, nastojala sam proširiti geografski i kulturološki okvir u kojem povjesničari obično promišljaju o produkciji i cirkulaciji znanja. Trudila sam se ne privilegirati ni okruženje kršćanske Europe ni okruženje muslimanske sjeverne Afrike. Žensko iskustvo nisam prezentirala na način da zaostaje za

⁵³ Ibn Khaldun, *Autobiographie u Livre des Exemples*, 1: 95, 170.

⁵⁴ Ibn Khaldun, *Livre des Exemples*, 1: xxxvi, 8, 10, 255; mnoge stranice u *Autobiography* posvećene su opisima i pohvalama njegovih učitelja (1: 59-82). Al-Azmeh, *Ibn Khaldun. An Essay*, 107-19. Chase F. Robinson, *Islamic Historiography* (Cambridge: Cambridge University Press, 2003.), 15-16, 36, 102.

⁵⁵ Ibn Khaldun, *Livre des Exemples*, 1:1293-1296 (citat na str. 1296), 1393-1397. Ibn Khaldun, *Muqaddimah*, 1: xci-xciv, 109 n. 43. Također, Ibn Haldun je jednu kopiju svoga djela prezentirao na dar (*waqf*) knjižnici velike medrese al-Qarawiyyin u Fesu (Robinson, *Islamic Historiography*, 185, 185 n. 20).

muškim, već kao alternativno muškom. (Christinine su književne pustolovine barem bile mnogo inventivnije.)

Drugi način na koji se može ojačati globalna svijest povjesničara, pritom ne dirajući u njihovu privrženost konkretnim temama, jest fokusiranje na slučajevе kulturnih prijelaza.

Radi objašnjenja ove premise napustit ćemo prostor kasnosrednjovjekovnog Mediterana i njegove oblike učene komunikacije i uputiti se u 18. stoljeće, u svijet ropstva na Atlantiku i Karibima, temu mojeg trenutnog istraživanja. Pratit ću afričke prakse vračanja, detekcije zločina i liječništva, njihov put preko Atlantskog oceana, te način primjene i transformacije u miješanim zajednicama robova u Amerikama, pogotovo u nizozemskoj koloniji u Surinamu.⁵⁶

Naši primarni izvori su svjedočanstva samih robova, po-put Olaudaha Equiana, te objavljeni memoari Europljana koji su putovali zapadnom Afrikom: kapucinski misionar Giovanni Antonio Cavazzi, koji je u 17. stoljeću djelovao u kraljevstvima Konga i Angole; Willem Bosman, koji je krajem 17. i početkom 18. stoljeća četrnaest godina radio kao agent Nizozemske zapadnoindijske kompanije; Ludewig Ferdinand Rømer, koji je 1740-ih godina u Christianborgu (Accra) bio posrednik za Dansku zapadnoindijsku i gvinejsku kompaniju; pomorac William Snelgrave, koji je u 18. stoljeću bio kapetan broda za prijevoz robova; John Atkins, liječnik na brodu za prijevoz robova; i drugi.⁵⁷

⁵⁶ Primjeri knjiga koje slijede trag afričkih praksi i vjerovanja te njihovu primjenu i transformaciju u Amerikama su Sharla M. Fett, *Working Cures. Healing, Health, and Power on Southern Slave Plantations* (Chapel Hill i London: University of North Carolina Press, 2001.); James H. Sweet, *Recreating Africa. Culture, Kinship, and Religion in the African-Portuguese World, 1444-1770* (Chapel Hill i London: University of North Carolina Press, 2003.); José C. Curto i Paul E. Lovejoy, ur., *Enslaving Connections. Changing Cultures of Africa and Brazil during the Era of Slavery* (Amherst, NY: Humanity Books, 2004.); Toyin Falola i Matt D. Childs, ur., *The Yoruba Diaspora in the Atlantic World* (Bloomington i Indianapolis: Indiana University Press, 2004.); Linda M. Heywood i John K. Thornton, *Central Africans, Atlantic Creoles, and the Foundation of the Americas, 1585-1660* (Cambridge: Cambridge University Press, 2007.); Jason R. Young, *Rituals of Resistance: African Atlantic Religion in Kongo and the Lowcountry South in the Era of Slavery* (Baton Rouge: Louisiana State University Press, 2007.).

⁵⁷ *The Interesting Narrative of the Life of Olaudah Equiano, or Gustavus Vassa, the African Written by Himself* prvi je puta objavljena u Londonu 1789. godine; ovdje koristim

Duž cijele obale Gvinejskog zaljeva, kao i u kraljevstvima u unutrašnjosti afričkog kontinenta, stanovnici su uvijek prizivali bogove radi vraćanja, detekcije zločina i liječenja – ne vrhovne bogove, koji su s visina vladali nad svime što postoji, već one iz panteona nižih bogova, poznati pod nazivima *voudun* i *orisha*, koji vladaju prostranstvima mora i zraka ili su utjelovljeni u posebnoj vrsti drveta ili zmije ili su intimnije vezani za duhove predaka. Vraćevo žezlo predstavljalo je božju prisutnost. Riječ je o drvenom žezlu napunjrenom zemljom, uljem, kostima, perjem, dlakom ili drugim predmetima koji su prožeti božanskom aurom. Prilikom savjetovanja s vračem oko ozljede ili bolesti, molitelj saznaće kakve darove bog zahtijeva u zamjenu za lijek – ovcu, svinju, zlato ili tkaninu – te bi ih ostavio. Istodobno, враč bi pružio lijekove: prikladne sokove, trave, kaučuk, korijenje, kore drveta. Willem Bosman svjedoči o njihovoj učinkovitosti: „Zelene trave, glavni lijek koji koriste crnci, toliko su učinkovite da možemo samo žaliti što se nijedan europski liječnik nije posvetio otkrivanju njihove prirode i snage djelovanja.“⁵⁸

deveto izdanje, objavljeno 1794. godine: Olaudah Equiano, *The Interesting Narrative and Other Writings*, ur. Vincent Carretta (London i New York: Penguin Books, 2003.). Pregled izvora, koji potvrđuju Equianovo podrijetlo kao pripadnika naroda Igbo u današnjoj jugoistočnoj Nigeriji, predstavio je James Sweet, „Mistaken Identities? Olaudah Equiano, Domingos Álvares, and the Methodological Challenges of Studying the African Diaspora“ („Zabuna oko identiteta? Olaudah Equiano, Domingos Álvares i metodološki izazovi vezani uz istraživanje afričke dijaspore“), *American Historical Review*, 134 (2009.): 279-81, 301-304. Giovanni Antonio Cavazzi, *Descrição Histórica dos Três Reinos do Congo, Matamba e Angola*, preveo Graciano Maria de Leguzzano, 2 sveska (Lisabon: Junta de Investigações do Ultramar, 1965.); Cavazzijev *Istorica descrizione* prvi je puta objavljen 1687. godine u Bologni. Willem Bosman, *A New and Accurate Description of the Coast of Guinea, Divided into the Gold, the Slave, and the Ivory Coast... Written Originally in Dutch... and now faithfully done into English* (London: James Knapton and Daniel Midwinter, 1705.); prvo izdanje Bosmanove knjige objavljeno je 1704. godine u Utrechtu na nizozemskom jeziku. Ludewig Ferdinand Römer, *A Reliable Account of the Coast of Guinea* (1760.), prevela Selena Axelrod Winsenes (Oxford: Oxford University Press, 2000.); Römerova knjiga prvi je puta objavljena 1760. godine u Kopenhagenu na danskom jeziku. William Snelgrave, *A New Account of Some Parts of Guinea, and the Slave Trade* (London: James, John, and Paul Knapton, 1734. John Atkins, *A Voyage to Guinea, Brasil, and the West-Indies; In his Majesty's Ships, The Swallow and Weymouth* (London: Caesar Ward and Richard Chandler, 1735.).

⁵⁸ Bosman, *Description*, Letter 13, 225.

Vračevi su kontaktirani u najranijoj fazi detekcije zločina, kada žrtva ili obitelj žrtve nisu znali tko je počinitelj.⁵⁹ Ako se sumnjalo u trovanje kao uzrok smrti, tada bi враč tijekom sprovoda pitao truplo pokojnika je li umrlo neprirodnom smrću. Ako bi odgovor bio potvrđan, duša pokojnika natjerala bi nosače trupla da ga spuste na tlo, a ponekad bi ih prisilila da trče prema kući trovača.⁶⁰

Nevinost ili krivnju onih koji su bili optuženi za zločin – krađu, preljub, ubojstvo, trovanje, otmicu, čaranje – враč bi utvrdio testiranjem. Uglavnom su korištена tri testa koji su u različitim oblicima bila raširena diljem obale Gvinejskog zaljeva i u unutrašnjosti. Pred bogom, koji je bio prisutan preko vračevog žezla, optuženik bi popio posebno piće (Rømer je spominjao kako bi optuženik pojao posebnu vrstu tijesta) te bi ga враč premazao moćnom mašću; optuženi bi zatim pozvao boga da ga ubije ukoliko je kriv. (Vidimo da je враč imao određene slobode prilikom pripremanja pića i masti, s obzirom da je prije obreda imao obavijesti o optuženiku, prikupljene istragom ili ispitivanjem o zločinu.) U drugome je testu optuženik morao gurnuti svoju ruku u vračev veliki kotao s kipućom vodom te izvaditi kamen ili kauri školjku. Ukoliko je optuženik kriv, ruka bi bila obasuta čirevima. U trećem testu bi враč gurnuo pijetlovo pero kroz jezik optuženika; u slučaju nevinosti pero bi se izvadilo bez poteškoća. Ovdje opet možemo vidjeti kakve su slobode dopuštene врачу u izboru teškog ili laganog predmeta za kipuću vodu ili temperaturi vode ili veličini i manipulaciji pijetlovim perom.⁶¹

Nakon što je utvrđena krivnja, optuženiku bi presudio kralj i njegovo vijeće velikodostojnika ili regionalni guverner ili lokalni poglavari i njegovi savjetnici. Smrtne kazne bile su moguće u slučajevima poput ubojstva ili gnusnih zločina poput čaranja, ali nisu često izricane. Mnogo češće kazne bile su novčane globe, враćanje ukradenih dobara ili osoba te plaćanje odšte-

⁵⁹ U opsežnom eseju, s komentarima i referencama na izvore, obradila sam tematiku detekcije, osuđivanja i kažnjavanja zločina u afričkim zajednicama diljem obale Gvinejskog zaljeva, kao i robovskim zajednicama u Surinamu: „Judges, Masters, Diviners: Slaves’ Experience of Criminal Justice in Colonial Suriname“ („Suci, gospodari, врачи: Iskustva robova s kaznenopravnim sustavom u kolonijalnom Surinamu“), uskoro će biti objavljen u *Law and History*, 29/4 (studeni 2011.).

⁶⁰ Bosman, *Description*, Letter 10, 148; Equiano, *Narrative*, 42-43.

⁶¹ Cavazzi, *Descrição*, 1: 102-106, 109; Bosman, *Description*, Letter 10, 149-150, Letter 21, 450-452; Atkins, *Voyage*, 52-53; Rømer, *Account*, 100-101.

ta. Ako ove obaveze nisu bile redovito izvršavane, osuđenik bi bio kažnjen prodajom u ropstvo Europljanima te bi bio prevezan u Amerike. Ovo je bila preferirana kazna tijekom 18. stoljeća.

Takva sjećanja su Afrikanci ponijeli sa sobom u robovski život – a robovi rođeni u Africi bili su najbrojniji na karipskim plantažama u 18. stoljeću. Oni koji su preživjeli plovidbu preko Atlantskog oceana postat će sastavni dio zajednica kojima vladaju nepoznati i strogi kazneno-disciplinarni režimi njihovih bijelih gospodara te će doživjeti kulturne kontraste s Europljanima i Afrikancima iz drugih jezičnih i etničkih grupacija: kontrasti u imenima bogova, u pravilima oko stupanja u bračne zajednice, te mnogim drugim područjima. Komunikacija je u Surinamu omogućena nastankom kreolskog jezika, što je uglavnom bila zasluga samih robova. Taj jezik se tada nazivao *neger engelsche*, a danas se naziva sranan. Čine ga engleski i afrički vokabular te afrički jezični temelj (kreolski jezik robova u danskim kolonijama, s drukčijim vokabularom, zvao se *negerhollands*).⁶² Surinamski zemljoposjednici i nadzornici dovoljno su poznavali jezik kako bi mogli dijeliti naredbe. Sranan se širio među robovima i njihovom djecom te postao jezik kojim su se odvijali mnogi aspekti svakodnevnog života, uključujući i vraćanje, detekciju zločina i lijeчењe.⁶³

Iscjelitelji se javljaju na svim surinamskim plantažama. Vračevi, koje sada nazivaju *lukuman* ili *granman* i *gran mama*, javljaju se na plantažama različitih veličina.⁶⁴ Neki su rođeni u Africi, a neki (pogotovo u drugoj polovici 18. stoljeća) u Surinamu. Ovi muškarci i žene nisu bili jedini zaduženi za zdravlje svojih sunarodnjaka, kao što je to bio slučaj u Africi: svaka plantaža imala je svoj medicinski kabinet s kirurškim instrumentima, a ponekad bi i liječnik bio pozvan da pregleda roba. Općenito, robovskim iscjeliteljima bio je dozvoljen rad, što je dovelo do njihovog procvata. Kao što ćemo uskoro

⁶² Christian G. A. Oldendorp, *History of the Mission of the Evangelical Brethren on the Caribbean Islands of St. Thomas, St. Corix, and St. John*, ur. Johann Jakob Bossard, preveli Arnold R. Highfield i Vladimir Barac (Ann Arbor: Karoma Publishers, 1987.), četvrta knjiga, poglavlje 9.

⁶³ Eithne B. Carlin i Jacques Arends, urednici, *Atlas of the Languages of Suriname* (Leiden: KITLV Press, 2002. Natalie Zemon Davis, „Creole Languages and their Uses: The Example of Colonial Suriname“, *Historical Research*, 82 (svibanj 2009.), 1-17.

⁶⁴ Jan Jacob Hartsinck, *Beschryving van Guiana, of de Wildekust, in Zuid-America* (Amsterdam, 1770.; faksimilsko izdanje Amsterdam: S. Emmering, 1974.), 904.

vidjeti, pojava robovskih iscjetelja izazvala je oprečne reakcije kod doseljeničkih liječnika, s obzirom da nije bilo načina kontrole, koju je medicinska profesija provela u Europi, protiv takozvanih nadrilićečnika i šarlatana. Doista, kao dio inventara plantaže bila je navedena i robovska iscjeteljica-prialjala.

Surinamski iscjeteljici prenosili bi farmakopeju iz Afrike kad god je to bilo moguće te bi ju obogatili razmjenom s domorodačkim Karibljanima i Arawakima, kao i otkrićima u lokalnoj flori. Njihovi tretmani bili bi praćeni molitvama bogovima. Kao i u Africi, za smrt pacijenta moglo se okriviti trovača-ubojicu. John Gabriel Stedman, škotski vojnik koji je bio dio vojne misije u Surinamu, imao je samo riječi hvale za začinjeno piće koje mu je dala jedna iscjeteljica. Piće ga je spasilo od jake vrućice, nakon što ga je zamalo ubio lijek koji mu je prepisao vojni kirurg. Stedmanu nije smetalo kada se žena na svoj način „zahvalila svome bogu“. Nasuprot tome, David Nassy, obrazovani židovski liječnik i potomak jedne od prvi doseljeničkih obitelji u Surinamu, ismijavao je vraćanja kojima su tamnoputi iscjeteljici dijagnosticirali bolesti, kao i njihovu nesustavnu upotrebu određenih vrsta trava i začina. Ipak, Nassy je potvrdio kako među tamnoputima ima onih koji posjeduju izvanredno znanje o surinamskom ljekovitom bilju te su stvorili lijekove koji su zadivili liječnike.⁶⁵

Jedan od njih bio je i slavni lukuman Quassie, kojega su tamnoputi diljem Surinama štovali kao vidovnjaka i iscjetelja. Quassie je otkrio ljekovitu koru drveta koja je učinkovita protiv jakih vrućica. (Jedan švedski plantažer poslao je primjerak biljke Linnaeus, koji joj je dao ime *Lignum Quassiae*.) Cijenjena je bila i *granman* Soadé, koja je poznavala lijek protiv neonatalnog tetanusa, bolesti koja je pogadala brojnu tamnoputu novorođenčad u Surinamu; koliko god da se trudio, Nassy nikako nije mogao iz Soadé izvući tajni recept za lijek. U međuvremenu, jedna tamnoputa iscjeteljica dopu-

⁶⁵ John Gabriel Stedman, *Narrative of a Five Years Expedition against the Revolted Negroes of Surinam. Transcribed for the First Time from the Original 1790 Manuscript*, uredili Richard Price i Sally Price (Baltimore i London: Johns Hopkins University Press, 1988.), 278; John Gabriel Stedman, *Narrative of a five years expedition against the Revolted Negroes of Surinam, in Guiana on the Wild Coast of South America from the year 1772 to 1777*, 2 sveska (London: J. Johnson, 1796.), 1: 343-44. David Nassy, *Essai historique sur la colonie de Surinam*, 2 sveska (Paramaribo, 1788 [sic for Amsterdam: Hendrik Garman, 1789.]), 2 : 64-69.

stila je europskom liječniku, koji je proveo nekoliko godina u Surinamu, da promatra njezin uspješan proces izlječenja odrasle osobe zaražene tetanu-som: započela bi ranjavanjem i pijavicama te nastavila s vrućim oblozima od lokalnog bilja umočenima u vodu i ulje. Pijavice su vjerojatno bile lijek koji je iscjeliteljica preuzela iz bjelačke medicine, s obzirom da ga se ne spominje u tadašnjim opisima liječničkih praksi na obalama Gvinejskog zaljeva.⁶⁶

Za razliku od liječništva, mnogo je teže bilo postići prijenos i transformaciju prakticiranja detekcije kriminala. U principu, sva robovska nedjela trebali su istraživati, osuditi i kažnjavati njihovi vlasnici i nadzornici na plantažama ili kolonijalni sudovi. Ipak, robovi su uspjeli uspostaviti vlastiti kaznenopravni sustav. Vračevi su bili ključni u ovome procesu, kao i ostale ličnosti koje su među robovima na plantažama predstavljale određeni prestiž i autoritet; crni nadzornik – *ningre bassia*, kako su ga nazivali na jeziku sranan – i ostali vodeći muškarci i žene. Crni nadzornik bi obično bio rođen u Surinamu. Iako ga je imenovao glavni nadzornik, morao je imati snažnu potporu robova kako bi uspješno obavljao svoju zadaću. Trebao je posjedovati političke sposobnosti afričkog poglavara, naučene od oca ili drugih robova rođenih u Africi, te poznavati stanje u svojoj robovskoj zajednici, kako bi znao što treba prenijeti bijelim šefovima. Kao što je jedan bijeli nadzornik rekao svojim kolegama u Surinamu: „Nikad ne vjerujte crnom nadzorniku, jer on se ne solidarizira s osobljem plantaže, već sa robovima.“⁶⁷ Druge prestižne ličnosti na plantaži bili su obrtnici, poput stolara i bačvara, te kuharice, pletilje i švelje. Bez obzira jesu li su rođeni u Africi ili Surinamu, svi su bili u kontaktu s bijelim šefovima, pogotovo žene.

⁶⁶ Hartsinck, *Beschrywing*, 906; Stedman, *Narrative* (1790.), 581-584; Stedman, *Narrative* (1796.), 2: 346-48; Frank Dragtenstein, „Trouw aan de Blanken“: *Quassie van Nieuw Timotibo, twist en strijd in de 18de eeuw in Suriname* (Amsterdam: KIT Publishers, 2004.); Natalie Zemon Davis, „Stedman's Suriname Book in Sweden“, u: *Vänskap över Gränser. En Festschrift till Eva Österberg*, ur. Kenneth Johannsson i Marie Lindstedt Cronberg, (Författarna, 2007.), 85-86. Nassy, *Essai*, 2: 71-72; David Nassy, „Discours... Présenté à la Société Philosophique de Philadelphie... le 20 Fevrier 1794“, 4 n. 6 (Philadelphia, American Philosophical Society, Archives, 20 February 1794.). Philippe Fermin, *Traité des maladies les plus fréquentes à Surinam, et des remèdes les plus propres à les guérir* (Maastricht: Jacques Lekens, 1764.), 96-97.

⁶⁷ Alex van Stipriaan, *Surinaams Contrast. Roofbouw en Overleven in een Caraïbische Plantagekolonie 1750-1863* (Leiden: KITLV, 1993.) 276-283 (citat, 277).

Ovi muškarci i žene su zajedno s vračevima rješavali sporove i dijeli-li pravdu među robovima.⁶⁸ Kako sam doznala iz izvora, u uređenim robovskim društвima bi se prvo sami pozabavili vlastitim prekršiteljima, prije nego bi odlučili o njihovom eventualnom izručenju bijelim gospodarima i kolonijalnim sudovima. U tu svrhu esencijalna je bila kontrola informacija između robova te bijelih nadzornika, gospodara i gospodarica, koji su živjeli odvojeno od robova te nisu dobro poznавali jezik sranan.

Praksa detekcije zločina stupila bi na scenu nakon podnesenih optužbi o klevetanju, krađi, ozljedivanju, a pogotovo trovanju i sličnim čaranjima. U slučajevima gdje se sumnjalo na smrt trovanjem, afrički test nošenja trupla mogao je pomoći u otkrivanju zločinca: o tome postoje izvještaji s nekim danskim i engleskim plantažama, a sam proces opisuju i misionari moravske braće u Surinamu.⁶⁹ Procedure detekcije i utvrđivanja krivnje u Surinamu varijacije su sličnih procedura u Africi. U testu *kangra*, kako se naziva na jeziku sranan, jezik optuženika bio bi premazan napitkom načinjenim od posebnog bilja, nakon čega bi kroz njega bilo provućeno kokošje pero. Ako je pero s lakoćom prošlo kroz jezik, tada je osoba bila nevina; ako nije, tada bila je kriva. Optužba bi započela izjavom: „*Mi sa da ju kangra*“ („Želim na tebi izvesti *kangra* test“). Drugi načini utvrđivanja krivnje u Surinamu i obližnjem Brazilu bili su test pićem i zakletvom te test uranjanjem optuženi-kove ruke u vračev kotao s kipućom vodom.⁷⁰ Vračevi su prije obreda uvijek

⁶⁸ U slučaju Surinama nastojim objasniti fenomen robovskih sudova koje također spominje i jedan plantažer na Jamajci: „Na mnogim su se posjedima poglavari prometnuli u svojevrsno sudsko vijeće, koje u privatnosti zasjeda i odlučuje, bez znanja bijelaca, o svim sporovima i prigovorima koje podnesu njihovi robovski sumještanii.“ (citirao Dennis Forsythe, „Race, Colour and Class in the British West Indies“, u: *The Commonwealth Caribbean into the Seventies*, ur. A. W. Singham, [Montreal: McGill University Centre for Developing-Area Studies i Washington D.C.: Howard University Committee on Caribbean Studies, 1975.], 21). Za potpunu sliku i reference na arhivske izvore, pogledajte: Davis, „Judges, Masters, Diviners“ („Suci, gospodari, vračevi“).

⁶⁹ Johannes Andreas Riemer, „Riemers Mitteilungen über die Freineger und ihre Sitten und Gewohnheiten“, u: *Die Mission der Brüdergemeine in Suriname und Berbice im achtzehnten Jahrhundert*, 3 sveska, ur. Fritz Staehelin (Paramaribo: C. Kersten for the Missionbuchhandlung in Herrnhut, 1913.), svezak 3, dio 2, 267-268. Equiana, *Narrative*, 42, 245 n. 69.

⁷⁰ Christian Ludwig Schumann, *Saramaccanisch Deutsches Wörter-Buch* (1778.), objavljeno u: *Die Sprache der Saramakaner in Surinam*, ur. Hugo Schuchardt (Amsterdam: Johannes Müller, 1914.), 76. Riemer, „Mitteilungen“, u: *Mission*, ur. Staehelin, svezak 3, dio 2, 265-266. Nassy, *Essai historique*, 2: 69-70. Sweet, *Recovering Africa*, 120-123.

tražili informacije o osobama i optužbama. Ovo je, kao i u Africi, utjecalo na njihove odluke prilikom odabira vrste biljnog napitka, veličine predmeta u kotlu, te temperature vode.

Smatram da je presudu donosio crni nadzornik zajedno s ostalim vodećim muškarcima i ženama, što je bila preslika vijeća koje su činili poglavari i njegovi vijećnici u zajednicama na obalama Gvinejskog zaljeva. Doduše, u surinamskoj varijanti žene su imale veću ulogu. U slučaju krađe, kazna vjerojatno ne bi bili udarci bićem, kao što bi to gospodar učinio, nego neka vrsta kompenzacije. Odnosno, afrička praksa prilagođena za uvjete u Surinamu: kompenzacija plodovima iz vlastitog vrta ili komadom odjeće ili nakitom ili duhanom. Kazne za trovanje bile su mnogo strože. Kao što smo vidjeli, u Africi bi se taj čin kažnjavao smrću ili prodajom u roblje. U Surinamu su sudovi trovanje kažnjivali smrtnom kaznom. Robovi bi u takvim slučajevima neobuzdanog trovača mogli predati bjelačkim vlastima radi kažnjavanja.

Postoje li naznake da su robovi preuzeли procedure kakve su koristili surinamski sudovi? Mučenje kao metoda izvlačenja priznanja bila je nepoznata u afričkoj praksi. Stoga su robovi na surinamskim sudovima rijetko davali priznanja prilikom mučenja. Što se tiče svjedočenja, robovi su ponekad ispitivani u slučajevima kada je žrtva slobodna osoba. Međutim, ta svjedočanstva se na sudovima nisu nikad uvažavala.⁷¹ Dakle, robovi se baš i nisu mogli ugledati na pravni sustav kakav je nudio *Ancien Régime*. Bilo im je bolje držati se *kangra* testa.

Proširila sam „grad učenjaka“ kako bi unutar svojih zidova obuhvatio Christine de Pizan i Ibn Halduna. Slijedila sam medicinsko bilje i pijetlova pera preko Atlantika i njihovu adaptaciju i korištenje u Surinamu. Nadam se da nam ovo otkriva nešto novo – o životima književnika i stvaranju knjiga, o ropstvu, liječništvu, pravnim sustavima, te ljudskoj sposobnosti prilagodavanja i improvizacije. „Jedna od prednosti novijih vremena je ta što stanovnici svijeta znaju mnogo više jedni o drugima nego što je to bilo prije,“ kaže Erik Pontoppidan, bivši biskup Bergena, u svome predgovoru

⁷¹ Za potpunu sliku ove tematike i reference na pravne i arhivske izvore, pogledajte: Davis, „Judges, Masters, Diviners“ („Suci, gospodari, vračevi“).

memoarima Ludewiga Ferdinanda Rømera o putovanju obalama Gvinejskog zaljeva. Rømerov nasilni izvještaj o životu u Africi doveo je do toga da je Pontoppidan opravdao ropstvo u Zapadnoj Indiji, tvrdeći kako pruža bolje uvjete života za Afrikance – uz uvjet da se ne razdvajaju članovi obitelji, da njihovi gospodari dobro postupaju prema njima, te da ih se preobraćenjem na kršćanstvo približi Bogu. Želim vjerovati kako je Frederik Svane, nekadašnji kapelan dvorca na danskoj Zlatnoj obali kod Christianborga, a zatim ravnatelj škole na posjedu Ludviga Holberga u Danskoj, svome domaćinu i povjesničaru pružio mnogo uravnoteženiju sliku života u Africi od Rømerove, zahvaljujući priповijestima svoje majke Afrikanke.⁷²

Doista, direktna razmjena između znanstvenika diljem svijeta jedan je od najboljih puteva ka novim otkrićima u našim globaliziranim vremenima. I sama sam tome posvjedočila na nedavnom skupu znanstvenika iz Afrike, Europe i Sjeverne Amerike, na kojem smo razgovarali o *Pričama o ropstvu*.⁷³ Nadajmo se da će to biti i slučaj s povijesti književnosti i komunikacijskih tehnologija, gdje zapadnjačke sheme razvoja još uvijek drže primat. U međuvremenu, zahvalna sam sjećanju na Ludviga Holberga, koje nam je omogućilo da prijeđemo cijeli svijet kako bismo se danas našli ovdje i rastumačili decentriranje.

⁷² Erik Pontoppidan, „Foreword: to the Reader“, Kopenhagen, 1760 u Rømer, *Reliable Account*, 5, 7-9. O mulatu Frederiku Svaneu, 72, 72 n 130.

⁷³ *Tales of Slavery* (*Priče o ropstvu*) je konferencija koja je bila održana u New College, na sveučilištu u Torontu, od 20. do 23. svibnja 2009. godine, te je okupila znanstvenike i autore iz Afrike, Europe i Sjeverne Amerike.

Kazalo imena

- Adamček, Josip 5
Adams, John Quincy 47
Agulhon, Maurice 22
Al-Azmeh, Aziz 70, 72
al-Hasan ibn Muhammad ibn Ahmad al-Wazzan 10, 41, 60, 69
al-Idrisi 72
Amiel, Jon 45
Anastazija, crtačica 71
Ansley, Bryan 66, 67
Aristotel 61
Atkins, John 73, 74, 75

Bahtin, Mihail 20, 58
Barthes, Roland 4
Bavière, Isabelle de 71
Beard, Mary 16
Bell, Susan Groag 66
Benjamin, Walter 50
Bergman, Ingmar 43
Blanka Kastiljska 61
Bloch, Marc 21, 30, 38, 42, 50, 53
Bosman, Willem 73, 74, 75
Brandolica, Tomislav 6
Breisach, Ernst 31
Burke, Peter 24

Castiglione, Baldassare 65
Cavazzi, Giovanni Antonio 73, 74, 75
Chakrabarty, Dipesh 64
Chartier, Roger 29
Cheddadi, Abdesselam 61, 62, 70
Clark, Carolyn 57
Col, Gontier 71
Col, Pierre 71

Colie, Rosalie 20
Conway, Jill Ker 67
Coornaert, Émile 22
Crowe, Russell 46

Davis, Chandler 14
Derrida, Jacques 25, 29
Des Périers, Bonaventura 56
Diefendorf, Barbara D. 4
Douvan, Elizabeth M. 65
Dreyer, Carl Theodor 43
Duančić, Vedran 6
Duby, Georges 37

Eisenstadt, Shmuel Noah 68
Ejzenštejn, Sergej 43
Elias, Norbert 46
Engels, Friedrich 66
Equian, Olaudah 73, 74, 75, 79

Fabian, Johannes 64
Fawtier, Jeanne C. 34
Febvre, Lucien 56
Feldman, Andrea 3
Ferro, Marc 43, 46
Fillafer, Franz L. 5
Foster, Jodie 45
Foucault, Michel 57
Furet, François 26

Geertz, Clifford 36, 58-59
Gerson, Jean 71
Gide, André 49
Ginzburg, Carlo 25, 31-32, 55, 56, 58
Gossman, Lionel 4

- Goubert, Pierre 22-23
Greenblatt, Stephen 20
Gross, Mirjana 6
Guerre, Martin, seljak iz XVI. st. 5
Guyart, Marie de l'Incarnation 68-69
- Habermas, Rebekka 26
Haldun, Ibn 60-62, 66, 69-72, 80
Harlan, Veit 46
Hauser, Henri 21
Hesse, Carla 4
Hobsbawm, Eric 19, 24
Holberg, Ludvig 68, 81
Hunt, Lynn A. 53-54
- Issawi, Charles 66
Ivana Orleanska 44
- Janković, Branimir 6
Jelloun, Ben 20
Jenkins, Keith 31
Jordan, William K. 17-18
- Karlo V., kralj 70
Kerber, Linda K. 35
Katarina Aleksandrijska 61
Kubrick, Stanley 46
- Lanzmann, Claude 47-48
Le Roy Ladurie, Emmanuel 22-23, 32, 33, 41, 53, 55, 57
Leib, Glikl bas Judah 33
Leo Africanus (vidi al-Hasan)
Levi, Giovanni 32, 55
Lovrić, Marko 6
Luj IX. 61
Luj XIV. 43
- Macaulay, Catharine Sawbridge 34-35
Mallinckrodt, Rebekka von 26
Marčetić, Marija 6
Marx, Karl 25, 39, 66
Mauss, Marcel 28, 36
McCarthy, Joseph 12, 14, 17
McCloskey, Deirdre 30
Megill, Allan 5
Mennochio, mlinar 56
Merian, Maria Sybilla 33
Miller, Peter N. 48
Mollat, Michel 22
- Nassy, David Cohen 49, 77-78, 79
Newcomb, Theodore M. 65
- Origen 56
Ozouf, Mona 26
- Pallares-Burke, Maria Lúcia G. 3, 4
Perrot, Michelle 26, 27, 37, 67
Pizan, Christine de 16, 17, 60-62, 65-67, 69-71, 80
Plath, Sylvia 9
Pomponazzi, Pietro 17
Pontoppidan, Erik 80-81
Power, Eileen 50
Price, Richard 63-64, 77
Price, Sally 77
- Quassie 77
- Ramusio, Giovanni Battista 69
Richards, Earl Jeffrey 61, 67, 71
Ricœur, Paul 4
Raphael, Lutz 35
Rodgers, Daniel 56
Roksandić, Drago 6
Rossellini, Roberto 43

- Rømer, Ludewig Ferdinand 73, 74,
75, 81
Rušd, Ibn (Averroes) 61
- Sahlins, Peter 57
Said, Edward 13-14, 18, 41
Sartre, Jean-Paul 16
Scott, Joan Wallach 25, 67
Sewell, William 53
Sina, Ibn (Avicena) 61
Smetiško, Zlatko 6
Smith, Bonnie 34
Smith, Coll 65
Snelgrave, William 73, 74
Soadé, granma (baka) 77
Stedman, J. 49, 77, 78
Stone, Lawrence 23, 34, 58
Svane, Frederik 81
- Tarkovski, Andrej 46
Tilly, Charles 54
Tilh, Arnaud du 33
- Trigger, Bruce 63, 64
Trinkaus, Charles 25
Thomas, Keith 24, 56
Thompson, Edward Palmer 23, 24
Throop, Palmer 65
Turner, Victor 20
Twain, Mark 45
- Varick, Margriete von 48
Vico, Giambattista 66
Vigne, Daniel 43
Visconti, Luchino 46
Visconti, Valentina 71
- Wang, Edward 5
Weber, Max 16, 38-39, 66
White, Hayden 4
Willard, Charity Cannon 70, 71
- Zaynaba, berberska kraljica 61
Zenobija, sirijska kraljica 61
Zilsel, Edgar 25

Sugovornici

NATALIE ZEMON DAVIS

Natalie Zemon Davis rođena je 1928. godine u Detroitu (Michigan). Nakon srednjoškolskog obrazovanja na Kingswood School, Cranbrook, po-hađala je Smith College, Radcliffe College, Harvard i University of Michigan, na kojem je i doktorirala 1959. godine. Ona i njezin suprug s djecom se sele šezdesetih u Toronto, što je posljedica politike senatora McCarthyja u Sjedinjenim Državama. Nakon toga predaje na Brown Sveučilištu (1959.-1963.), Sveučilištu u Torontu (1963.-1971.) i na Berkeleyu (1971.-1978.). Od 1978. pa do mirovine 1996. predaje na Princetonu, gdje je postala *Henry Charles Lea Professor of History* i ravnateljica *Shelby Cullom Davis Center for Historical Studies*. Glavno istraživačko područje Natalie Zemon Davis su Francuska 16. i 17. stoljeća, rodna povijest i povijest filma. Teme koje istražuje su životi obrtnika, seljaka, radnika i žena u kontekstu socijalne i kulturne historije te historijske antropologije. Trenutno radi na knjizi *Braided Histories*, a riječ je o Surinamu u 18. stoljeću te u njoj prati obitelj kroz četiri generacije, kako robeve, tako i oslobođenike. Njena djela se prevode na brojne jezike, tako je *Povratak Martina Guerre* preveden na čak 22 jezika! Smatra ju se jednom od najvećih živućih povjesničara, a u veljači 2010. godine dobila je nagradu norveške vlade – *Holberg International Memorial Prize* – za njen narativni pristup povijesti, ali i kao jedna od najkreativnijih povjesničarki koja je ostavila snažan utjecaj na brojne povjesničare. Nakon umirovljenja živi u Torontu na čijem sveučilištu radi kao honorarni profesor.

Knjige

Society and Culture in Early Modern France: Eight Essays. Stanford University Press, 1975.

The Return of Martin Guerre. Harvard University Press, 1983. [Hrvatsko izdanje: *Povratak Martina Guerrea*, Zagreb: Konzor, 2001.]

- Fiction in the Archives: Pardon Tales and their Tellers in Sixteenth Century France.* Stanford University Press, 1987.
- Women on the Margins: Three Seventeenth-century Lives,* Harvard University Press, 1995.
- The Gift in Sixteenth-Century France,* University of Wisconsin Press, 2000.
- Slaves on Screen: Film and Historical Vision.* Harvard University Press, 2002.
- Trickster Travels.* New York: Hill & Wang, 2006.
- A Passion for History.* Truman State University Press: Early Modern Studies 4, 2010.

FILIP ŠIMETIN ŠEGVIĆ

Roden 1986. u Zagrebu. Od 1988. do 1997. živi u Beču gdje je pohađao i prva četiri razreda osnovne škole. Klasičnu gimnaziju u Zagrebu upisuje 2000. Nakon položene mature 2004. upisuje studij povijesti na Filozofskom fakultetu, na kojemu je danas apsolvent. Dobitnik je Rektorove nagrade u akademskoj godini 2006./2007. za rad pod naslovom „Vienna gloriosa: Europsko središte barokne kulture i politike“. Od 2008. godine stalni je član uredništva časopisa studenata povijesti *Pro tempore* te surađuje na projektu *Dijalozi s povodom*, u sklopu kojega 2009. objavljuje svoj razgovor s Willia-mom M. Johnstonom. Sudjelovao je kao organizator, izlagač ili moderator na brojnim znanstvenim skupovima posvećenima povijesti historiografije te 19. i 20. stoljeću.

NIKOLINA ŠIMETIN ŠEGVIĆ

Rođena je 1987. u Banja Luci. Od 2002. godine do 2006. pohađa Prvu gimnaziju u Zagrebu. Godine 2006. upisuje na Filozofskom fakultetu u Zagrebu studij jednopredmetne povijesti, a 2009. godine diplomski studij moderne i suvremene povijesti na istom fakultetu. Stalni je član uredništva časopisa studenata povijesti *Pro tempore* od 2007. godine, a od 2008. do 2009. i glavna urednica časopisa. Kao mlada povjesničarka zanima se za europsku povijest 19. i početka 20. stoljeća, s naglaskom na srednju Europu, te razvoj povijesne znanosti. Objavila je do sada nekoliko stručnih i znanstvenih radova u različitim časopisima i publikacijama. Također je kao izlagačica ili organizatorica sudjelovala na brojnim skupovima i konferencijama.

Sadržaj

Dijalog s Natalie Zemon Davis.....	3
Karijera i politički angažman	8
Motivacija i djela, historiografija, Francuska, povijest žena.....	15
Film	42
Postignuća	48
Oblici socijalne historije	51
Decentriranje povijesti: lokalne priče i kulturni prijelazi u globalnom svijetu	59
Kazalo imena.....	81
Sugovornici	84

DIJALOG S POVODOM
4. svezak

Natalie Zemon Davis – Nikolina i Filip Šimetić Šegvić
Putujući između centra i margina

Nakladnik
FF Press
I. Lučića 3, Zagreb

Za nakladnika
Damir Boras

Urednik
Drago Roksandić

Tehnički urednik
Boris Bui

Stručna redaktura
Mirjana Gross

Jezična redaktura
Branimir Janković

Računalni slog
Ivanka Cokol

Naklada
200 primjeraka

Tisk i uvez
Hitra produkcija knjiga d.o.o.

veljača 2012.

ISBN 978-953-175-422-4
CIP zapis dostupan u računalnome katalogu Nacionalne i sveučilišne
knjižnice u Zagrebu pod brojem 797253

ZNANSTVENI PROJEKT "TRIPLEX CONFINIUM:
HRVATSKA VIŠEGRANIČJA U EUROMEDITERANSKOM KONTEKSTU"

